

Sosiaalitieteiden laitos
Helsingin yliopisto

TIEDEJOURNALISMI INHIMILLISEN EPÄVARMUUDEN PALVELUKSESSA

**TUTKIMUS SUOMALAISEN JOUKKOVIESTINNÄN
TIEDEPUHEESTA, TERVEYSKÄSITYKSESTÄ JA
IHMISKUVASTA**

Vienna Setälä-Pynnönen

VÄITÖSKIRJA

Esitetään Helsingin yliopiston valtiotieteellisen tiedekunnan suostumuksella julkisesti
tarkastettavaksi Helsingin yliopiston päärakennuksen auditoriossa 13 (Unioninkatu 34, 3.krs)
lauantaina 24. tammikuuta 2015 kello 12.

Sosiaalitieteiden laitoksen julkaisuja 2015:5
Viestintä

© Vienna Setälä-Pynnönen

Kansi: Jere Kasanen
Kannen kuva: Ville Ranta

Painettua julkaisua myy ja välittää:
Yliopistopainon kirjamyynti
<http://kirjakauppa.unigrafia.fi>
books@unigrafia.fi
PL 4 (Vuorikatu 3 A) 00014 Helsingin yliopisto

ISSN-L 1798-9124
ISSN 1798-9124 (painettu)
ISSN 1798-9051 (verkkojulkaisu)
ISBN 978-952-10-9149-0 (nid.)
ISBN 978-952-10-9150-6 (pdf)

Unigrafia, Helsinki 2015

SISÄLLYSLUETTELO

Esipuhe	5
Kiitokset	9
Alkuperäisartikkelien julkaisutiedot	11
Media ihmisen peilinä ja muottina	13
Tieteellistynyt hyvinvointi ja medioitunut tiede	13
Tiedeviestintä ja tiedejournalismi	14
Tutkimustehtävä	18
Tavoitteet	18
Tutkija tieteiden välillä	21
Tutkimusote ja teoriapohja	24
Työkalut	26
Aineisto ja työn rakenne	31
Yhteenveto osatöistä ja syventävä tulkinta	37
Toimijoiden representaatiot ja sosiaaliset suhteet	37
Tiede- ja terveyskuvan lähtöoletukset	42
Lukijan ja katsojan asemointi	47
1980-luvun kansansivistyksestä 2000-luvun terveyskuluttamiseen	50
Tiedepuhe suojautumisen asialla	55
Järjen välineellisyys yli itseymmärryksen	55
Suhde yhteisöön: Menestystä vertaisten parissa	59
Suhde toiseen ihmiseen: Suojautumista	62
Tiedepuheen inhimillisyys – pohdintaa ja jatkokysymyksiä	69
Terveiden perusta luodaan lapsuudessa	69
Vallitsevan terveyskuvan ja kansanterveysongelmien yhteys	71
Kovasta tiedepuheesta luottamukseen ja ohjaukseen	72
Kirjallisuus	75

ESIPUHE

Planeettamme ympäristöongelmat eivät ehkä ratkea luonnontieteellisen tietämyksen lisäämisellä. Mitä jos tiedeuutisista vaikuttavimmat käsittelevätkin ihmisluontoa ja terveyttä? Aihepiiri viittaa lähellä olevaan keskivaikeaan ympäristöongelmaan, jonka nimi on suhde itseemme ja siihen mitä teemme. Se, miten maailman hyväosaisten hyväosainen vähemmistö kykenee empatiaan, rakkauteen ja yhteyteen lähimpiensä kanssa viitoittaa lahjomattomasti peräsähihtäjien ja äänettömien tietä. Voisi ajatella, että tiede on tässä kontekstissa vähän niin kuin toissijainen juttu. Silti me suomalaiset uskomme vankasti tieteen kykyyn ratkaista ympäristöön, terveyteen ja turvallisuuteen liittyviä ongelmia.

Terveyssosiologia ja tiedeviestintä lähestyvät tutkimuskohdettaan usein sairaus tai tiedon puute edellä. Tämä väitöskirja katsoo yhteiskuntaa ja journalismia hyvä tiedetietämys ja hyvä terveys edellä. Terveys on arvona ja keskiluokkaisen elämäntyylin normina melko voimakas. Mielikuva tieteestä nauttii suurta arvoa kansalaisten asioista päättävien keskuudessa. Tässä väitöskirjassa pohdin, mitä kaikkea tiedetietoisuuden ja terveyden nimissä voidaan oikeuttaa. Onko kyselemätön tiedeluottamus tai terveeksi mielletyn elämäntyylin tavoittelu ihmiselle hyväksi?

Kyetäkseni sanomaan jotain median tiede- ja terveyskuvasta, minun oli heitettävä ajattelun ankkuri tiede- ja terveysviestinnän ulkopuolelle. Näkyvän vajavaisuuden sijaan halusin tematisoida ongelmana keskiluokkaista onnistumista ja menestystä. Päätin lähestyä tiedejournalismia ihminen edellä. Biotiede on ymmärrettävästi käyttänyt varsin niukasti resurssejaan kysymystensä lähtöoletusten ja ihmiskuvan pohdintaan. Kenties yllättävämpää, että paikoin myös ihmistieteissä jätetään huomioitta tutkimusten perustana olevat arvot ja ihmiskäsitys. Joskus yhteiskuntatutkimuksen lähtöoletukset kiinnittyvät yhteiskuntatieteeseen itseensä. Tunnetut nimet, joiden työhön emme ole pariin tutkijasukupolven viitsineet tosissamme tutustua, esiintyvät lähdeluetteloissamme epämääräisen mukavuudenhalun ja sitaattikartellien kultivoinnin nimissä. Miksi pohtia sellaista, mitä nyt ei ole ihan pakko pohtia, kun vähemmälläkin voi päästä ja oikein kivasti. Yritin päästä vähällä, mutta joskus tutkijalla ei ole vaihtoehtoja. Oli rehellisyyden nimissä pakko pikkasen katsoa sitä ihmiskuvaa. Se taisi olla tutkimussuunnitelmassakin.

Tätä työtä on motivoinut tieteeseen nojaavassa yhteiskunnallisessa keskustelussa vallitseva ajatustyhjiö, joka jää yhtäältä molekyyli lääketieteen ja genetiikan, toisaalta kulttuurintutkimuksen ja elämänpoliittisen puheen väliin. Toisin sanoen, ihmisen hyvinvointia käsittelevää julkista diskurssia leimaa usein mustavalkoinen ontologia ”Geenit vs. yksilölliset valinnat”. Puhetapa ikään kuin

implikoi, että biologisen syntymän ja aikuisiän harrastusten välillä ei sijaitse mitään yksilön elämän kannalta kiinnostavaa tai relevanttia. Yhteiskunta, joka sietää huonosti epävarmuutta ja mennä vihmoa eksaktin totuuden perässä, sysää kysymykset ihmisen hyvästä helposti luonnontieteen ja tv-persoonien niskaan. Se miten pientä ihmistä tulisi kohdella, jotta hänestä kasvaisi työhön ja rakkautteen kykenevä kehittyneen liberaalidemokratian jäsen, on tänä päivänä usein neurologien ja fysioterapeuttien bisnes. Tätä pohtiessani eräs anonyymi referee kommentoi, etteivät lasten oikeudet voi olla journalistisen tutkimuksen kohde. Hän ehdotti keskustelun aiheeksi miesten ja naisten tasa-arvoa ja vanhempien syyllistämisen välttämistä. Miksi syyllisyyden tuntemista pitäisi välttää?

Jos tutkimista tarkastellaan haluna tietää maailmasta ja tutkimuksen motivaatioksi ajatellaan tahto edistää hyvää, tutkija voi edetä kahteen suuntaan. Hallinnan tie on tutkijalle itselleen vähemmän kivulias. Sille tielle lähtenyt kadottaa mahdollisuuden elävään yhteyteen tutkimuskohteen kanssa. Herää kysymys, miksi tutkijan ja kohteen välillä tulisi olla yhteys. Voisiko luonnonsuojelugeneetikko tutkia luontoa ilman myönteistä ja elävää luontosuhdetta?

Halu ymmärtää sitouttaa tutkijan peruuttamattomasti osaksi tutkimuskohdettaan ja sen muutosta. Mentalisaatio ja yksilön kyky ymmärtää suhdettaan maailmaan kuuluvat ihmislajin perusvalmiuksiin. Toisin kuin ”onnistunut” kontrolli, tutkimuskohteen ymmärtäminen tekee tutkijan itseriittoisuuden harhan ja epävarmuuden näkyväksi. Koska harva haluaa asiantuntijaksi huomataksensa olevansa epävarma höntti, turvaudumme mieluusti tutkimuskohteen hallintaan. Joillekin auktoriteettiasemassa oleville hallinta jää pysyväksi suhteeksi ympäröivää maailmaa kohtaan. Tällainen ajatusleikki saa tieteeseen nojaavan asiantuntijuuden näyttämään auttamishaluksi naamioituneelta kontrolloinnilta ja ongelmien oireiden häivyttämiseltä niiden syihin katsomisen sijasta. Kukapa nyt tällaista haluaisi?

Teemme joskus mitä tahansa ettei meidän tarvitsisi kohdata todellisuutta sellaisena kuin se aisteillemme kaikkienensa näyttäytyy. Tämä tutkimus kysyy, mitä tapahtuu, kun tieteele tyrkytetään toiselle ihmiselle evolutiivisesti kuuluva rooli. Kun yhteiskunta täyttyy tiedettä resurssina käyttävistä asiantuntijoista ja mediapuheesta, jotka sitoutuvat rakkauden sijasta kyynisyyteen ymmärtämättä tieteen olemusta, kansalaisten luottamus tieteeseen ja toisiin ihmisiin alkaa horjua. Näin päädymme etsimään apua enkelihoidoista, kalorilaskurista ja salaliittoteorioista, vaikka empaattiset ja viisaat kanssaihmiset voisivat auttaa.

Työni on yhtäältä vetoomus tieteen puolesta kulttuurissa, joka ei avuttomalta rationaalisuudeltaan halua ymmärtää tieteen luonnetta ja rajoja. Toisaalta työ on tiedonhalun ja elämän mysteerin puheenvuoro kovan suorittamisen kulttuurissa, jossa on entistä vaikeampi tulla nähdyksi omana itsenään ilman somaattista sairautta ja diagnooseja.

Sketsiohjelma Putouksen 2014 Viikkokatsauksessa esiintyi tässä työssä käyttämäni pudokkaiden kategoriaan ilmettynä istuvia hahmoja, mies ja nainen. He vastustivat keskiluokkaiseen elämäntyyliin liitettyjä asioita kuten satunnaista kotimaasta poistumista. Nuhjuisesti pukeutuneet, puhevikaiset ja tunteen vallassa olevat hahmot solvasivat Tallinnan laivaan nousevia ja perustelivat mielenilmaustaan toimittajalle muun muassa Suomen 1995 saavuttamalla jääkiekon MM-kullalla. Toimittajan ihmetellessä, miten ”MM-ysiviis” voi mitenkään liittyä käsillä olevaan protestiin, hahmot sokelsivat vapaasti assosioiden lisää, lopputaneettinaan kiihtynyt ja innokas toteamus ”Kaikki liittyy!”. Loistava sketsi tiivistää mielikuvan rationaalisuuden, itsehallinnan ja menestyksen yhteydestä nauramalla tyypeille, joissa materiaallinen osattomuus yhdistyy sovinnaisten tilannetajun ja loogisten argumenttien puutteeseen. Sketsi naurattaa myös siksi, että se antaa itseään fiksuna pitävälle katsojalle mahdollisuuden tapailla omaa sisäistä pudokastaan, sikäli kun asia koskee mielen toimintaa tiedostamattoman muistin ja tunnekokemuksen kautta. Järkevien ja todellisten argumenttien löytyminen vaatii antautumista irrationaalisuudelle. Huippuunsa viritelty käsitteellisyys on käytännöllisessä maailmassani joskus asian tai sen puutteen päälle liimattua kohinaa. Tausta biotieteissä ja aiemmin mainittu hönttiys ovat antaneet rohkeutta teoretisoida ja soveltaa ”kaikki liittyy” -teemaa tässä väitöskirjassa. Ymmärtääksesi yhteenvedoa lue ensin artikkelit I–IV. Asenteella ”Kaikki liittyy” voit tuki lukea yhteenvedon heti kiitosten jälkeen.

Kampissa 8.12.2014

KIITOKSET

Kiitos ohjaajalleni Esa Väliiverroselle yhteistyöstä, älyllisistä keskusteluista, sallivasta kärsivällisyydestä päähänpistojani kohtaan, yrityksestä opettaa minulle kaunista metodologiaa ja innostuksesta käsikirjoitusten äärellä. ”Noo katotaan nyt mihin suuntaan sun työ lähtee menemään”, Esa totesi kömpelön tutkimussuunnitelmani äärellä 2007 eikä arvannut, että tämä lause kantoi minua myös hetkellä, kun lähdin tutkijana omille teilleni. Irrottauduin työn loppupuolella selkeästi hyvistä neuvoista ja sisäisestä MacKaanonista (vrt. MacMansion), mistä voin kiittää loistavaa akateemista perustaa, jonka sain ohjaajaltani. Kaikki meni siis just niin kuin pitikin! Sokerina pohjalla Esan isännöimät gourmet-mökkikeikat Näsebyssä.

Erkki Karvoselle ja Marja-Liisa Honkasalolle suurkiitos työni esitarkastamisesta, kannustuksesta ja monitieteisten kokonaisuuksien päälle ymmärtämisestä.

Viestinnän laitos oli työn kotipaikka, kunnes muuttui Sosiaalitieteiden laitoksen oppiaineeksi. Kiitän paikoin vaikealukuista, mutta hulvatonta ja sallivaa työyhteisöä, jossa taivas oli kattona kokeilleni siitä miten luonnontieteen voisi yhdistää yhteiskuntatieteisiin. Kiitän Karoliina T-L:ää, Pekka Aulaa, Ritva Levo-Henriksonia, Johanna Sumialaa, Lotta Lounasmerta, Marko Ampujaa, Inka Moringia, Heidi Laventoa, Erja Kolaria, Anu Kantolaa, Tuomo Mörää ja monia muita niin akateemisen arjen kuin montessorieskarin kannustavasta jakamisesta. Karoliinaa kiitän myös loistavasta konferenssiseurasta. Juha Herkmania kiitän kaiken edellisen lisäksi tarkkanäköisestä kritiikistä ja knock out -keskusteluista tekstieni ja tieteidenvälisen tutkimusotteen äärellä. Hille Koskelaa kiitän akateemisena esikuvana olemisesta ja siitä että hän järjestää synttäreillä laukkakilpailuja.

Yhteiskunnallisen ympäristöalan tutkijakoululle YHTYMÄlle kiitos neljän vuoden karkkirahasta. Ilman sitä tämä työ ei olisi saanut robustia artikkelirunkoaan. Ilman sitä koko tieteiden välinen loikkani olisi ehkä päätynyt hiekkalaatikkoon.

Työ on paljon velkaa lukuisille anonyymeille refereille ja editoreille, jotka aikaansa säästelemättä antautuivat keskusteluihin artikkelikäsikirjoitusten äärellä ja antoivat mahdollisuuden oppia paitsi akateemisesta kirjoittamisesta myös itsestäni kirjoittajana: Varsin monialaiset kollegat ovat pukanneet osuvilla kommenteilla ja omalla ajattelullaan työtäni eteenpäin, osa luultavasti täysin tietämättään. Kiitän Tarja Valkosta, Panu Raatikaista, Kevin Fosteria, Heikki Heikkilää, Petri Ylikoskea, Hannu Ritaa, Simon Lockeaa, Juha Siltalaa, Ulla

Järveä, Hauke Rieschia, Pirkko Pramila ja Torsten Michelsenin rohkaisevasta suhtautumisesta tutkimusotteeseeni työn eri vaiheissa. Tutkijakoulun johtajaa Yrjö Hailaa kiitän edellisen lisäksi sietokyvystä sen suhteen että halusin laskuttaa konferenssimatkoilta myös saappaat ja mekot.

Vaikka lisuriaika oli ja meni, kiitän Biokeskuksen Antzz-ryhmää ja monia biologikollegoja jatko-opiskelijan teinivuosista, jotka sain viettää loistoseurassa sosiaalisuuden evoluutiota, ekologista genetiikkaa ja female choicea ihmetellen. Tiedä missä olisin ilman tätä siirtymävaiheen perhettä. Biotieteitä kiitän realistisesta maailmankuvasta, joka pitää jalkani maassa tutkimuskohteeseen nähden. Kiitän luonnontieteitä myös vähemmän nöyrästä suhteesta työstä saatuu korvaukseen. Me yhteiskuntatieteilijät emme aina tunnu ymmärtävän, että rahaa on maailmassa vaikka millä mitalla.

Ville Rannalle kiitos kannen kuvasta.

Lopuksi metakiitos ihanalle perheelleni, joka ankkuroi minut elämään. Rakkaat Petro, Elma, Helmi ja Alpi, olen oppinut kanssanne tieteestäkin enemmän kuin mikään tiede voi koskaan opettaa.

ALKUPERÄISARTIKKELIEN JULKAISUTIEDOT

Väitöskirja perustuu seuraaviin artikkeleihin, joihin viitataan tekstissä roomalaisin numeroin.

1. Setälä, Vienna & Esa Väliverronen (2011). Public perceptions of evolutionary theory and the rise of evolutionary psychology in Finland. *Public Understanding of Science* 20: 4, 558–573.
Setälä (70%) vastasi tutkimusideasta, aineiston keräämisestä, analyysistä ja hän kirjoitti artikkelin ensimmäisen version. Professori Väliverronen osallistui artikkelin menetelmällisen osuuden ja analyysin kehittelyyn, ohjasi kirjoitusprosessia ja auttoi saattamaan tekstin julkaisukuntoon vertaisarvioinnin pohjalta.
2. Setälä, Vienna (2009). Biokansalaiset ja kenttäasiantuntijat Läskikapinassa. *Sosiologia* 46: 4, 269–285.
3. Setälä, Vienna (2010). Kansalaisen ja asiantuntijan suhde kahdessa terveyskampanjassa 1982 ja 2007. *Yhteiskuntapolitiikka* 75: 6, 625–637.
4. Setälä, Vienna (2012). Miehisestä ihanteesta elämän asiakkaan kultaiseen häkkiin. Naisen elämän ristiriita Annan henkilöhaastatteluissa vuosina 1988 ja 2008. *Sosiologia* 49: 2, 100–118.

MEDIA IHMISEN PEILINÄ JA MUOTTINA

TIETEELLISTYNYT HYVINVOINTI JA MEDIOITUNUT TIEDE

Ihmisten vuorovaikutus on muuttunut viime vuosikymmeninä yhä enemmän median välittämäksi. Merkittävä osa tarpeellista tietoa, vertaisryhmää ja sosiaalista asemaa koskevista käsityksistämme muodostuu median kautta (esim. Seppänen & Väliaverronen 2012). Kun yhteiskunta muuttuu, joukkoviestinten asialista ja arvot seuraavat ihmisten käyttäytymisen muutosta ja saattavat paikoin jopa viitoittaa sen suuntaa (esim. Jallinoja 1991; Helkama & Seppälä 2006; Luostarinen & Uskali 2006). Media muokkaa tapaamme ajatella, mutta heijastaa yhtä lailla olemassa olevia pelkoja ja toiveita (esim. Robins 1996). Näkökulmasta riippumatta vaikuttaa ilmeiseltä, että investoimme¹ mediaan monin tavoin ottaessamme selvää ympäröivästä maailmasta ja paikastamme siinä.

Terveys- ja elämäntapa-aiheet ovat nousseet viime vuosikymmeninä voimakkaasti esille suomalaisissa joukkoviestimissä. Tiedejournalismin uuden ytimen (Bauer 1999; Väliaverronen 2001) näkyvyyttä on kasvattanut yhteiskunnan ainakin puheen tasolla läpäisevä terveystietoisuus ja biotieteen kehityksen mukana kasvanut kiinnostus ihmisestä ruumiillisena olentona. Samalla kun terveydestä on tullut erottamaton osa nykyihmisen elämäntapaa, hyvinvointi on tieteellistynyt (esim. Tuomainen 1999; Väliaverronen 2001; Helén & Jauho 2003). Tiede on vahvasti mukana joukkoviestinten arkielämää käsittelevissä jutuissa. Erityisesti bio- ja lääketieteestä kumpuava asiantuntemus ja siihen nojaava puhetapa ulottuvat elämänalueille, jotka olivat ennen yhteiskuntapoliittisten tai maallikkodiskurssien hallitsemia myös mediassa (Bauer 1998; Helén 2004; Beck-Gernsheim 2000; Rose & Novas 2004; Väliaverronen 2001, 2005, 2007).

Tieteen medioituminen viittaa sekä tieteen että muun yhteiskunnan tiedesuhteen riippuvuuteen joukkoviestimistä (esim. Väliaverronen 2001; Tiedebarometrit 2001–2013). Yhtäältä joukkoviestimillä on merkittävä rooli suomalaisten tiedettä koskevien käsitysten muodostumisessa. Vaikka internet, sosiaalinen media ja monikanavaisuus ovat muokanneet median käsitettä ja mediavälitteisen vuorovaikutuksen luonnetta, perinteiset joukkoviestimet TV, radio ja sanomalehdet, ovat pitäneet paikkansa suomalaisten tärkeimpinä tiedettä koskevan tiedon lähteinä. (Tiedebarometri 2013, 20–21) Kyselytutkimusten mukaan tiedesisältöjen toivotaan edelleen lisääntyvän mediassa (Tiedebarometri 2013,

¹ Käytän verbiä investoida psyykkisen talouden diskurssissa (ks. esim. Ikonen 2004). Viittaan investoinnilla pyrkimykseen säilyttää tai tavoitella median kautta jotakin psyykkisen minän kokemukselle arvokasta.

87). Toisaalta itse tiede on instituutiona riippuvainen median kierrättämisestä mielikuvista ja diskursseista. Joukkoviestinten tarjoamasta julkisuudesta on tullut merkittävä tieteen legitimaation foorumi (Väliaverron 2001, 162). Medianäkyvyys on tieteelle resurssi, joka pakottaa tiedeyhteisön paikoin mukautamaan käytäntöjään joukkoviestinten toimintalogiikkaan (esim. Väliaverron 2001, 121).

Suomalaisten tiedetietämystä ja terveyden edistämistä on perusteltu ajattelemalla tietoa ja terveyttä resursseina, joiden avulla kansakunnan hyvinvointi lisääntyy tasa-arvoisesti (esim. Alasuutari 1996; Helén & Jauho 2003; Kiikeri & Ylikoski 2004). Valtiollinen sivistyspolitiikka poiki 1990-luvulle asti valistavaa joukkoviestintää (ks. esim. Wiio 1984; Alasuutari 1996). Sitten markkina-orientoitunut, eriyneiden yleisöjen journalismi on korvannut suurille kansanjoukoille suunnattua valistusta. 2000-luvulla tieteeseen nojaava joukkoviestintä on liberaalidemokratian kulutushyödyke, jonka avulla yksilöt voivat omien tarpeidensa mukaan huolehtia hyvinvoinnistaan teknologisoituvassa yhteiskunnassa (esim. Eide & Knight 1999; Kiikeri & Ylikoski 2004; Luostarinen & Uskali 2006).

TIEDEVIESTINTÄ JA TIEDEJOURNALISMI

Tieteeseen nojaavan journalismin ihanteena on pyrkimys jakaa tasapainoista, laajasti hyväksytyllä tavalla koeteltua tietoa. Journalistiset sisällöt syntyvät erilaisten yhteiskunnallisten intressien ja olosuhteiden ristipaineissa (esim. Väliaverron 2001). Koska Suomessa arvostetaan tiedettä, tiedejournalismin voidaan olettaa vaikuttavan yhtäältä kansalaisten arkisiin valintoihin ja toisaalta valtaa käyttävien eliittien käsityksiin kansalaisista (vrt. Rose & Novas 2004). Tiedejournalismi voidaan ymmärtää hiljaisten eturistiriitojen kenttänä, jolla aktualisoituu, kenen arvot ja käsitykset yksilön ja yhteiskunnan hyvästä saavat tilaa lukuisten vaihtoehtojen joukossa.

Tieteen julkisuus muistuttaa politiikan julkisuutta. Myös tieteen julkisuudella yritetään kyseenalaistaa vallitsevaa politiikkaa ja aikaansaada yhteiskunnallisia muutoksia. Tieteen julkisuuden avulla pyritään niin ikään kontrolloimaan ja säilyttämään valta-asemia. (Vrt. Väliaverron 2001; Herkman 2012, 82.) Pitkittäisten kyselytutkimusten mukaan suomalaiset uskovat vahvasti tieteen kykyyn ratkaista terveyteen, hyvinvointiin sekä elämän pituuteen ja turvallisuuteen liittyviä ongelmia (Tiedebarometri 2013, 57–58). Suomalaisten luottamus joukkoviestimiin terveystiedon välittäjänä on korkea (Tiedebarometrit 2001–2013; Eurobarometer 2010). Joukkoviestimissä tieteen läsnäolo ulottuu asiajournalismista ja eksplisiittisistä tiedejutuista politiikan uutisiin, pääkirjoituksiin ja

elämäntyyliviitteeseen. Tieteellä ja viihdejournalismilla ajatellaan usein olevan vain vähän tekemistä keskenään. Arkisen ja ruumiillisen elämismailman tietteellistyminen ja tieteen nivominen yksityisen elämäntyylin perusteisiin (Beck-Gernsheim 2000; Väliaverronen 2001; Helén 2004) viittaavat siihen, että tieteellä on politiikan tavoin merkittävä joskin niukasti tutkittu osa kulttuurisessa julkisuudessa ja viihdejournalismissa (vrt. Herkman 2012, 82–89). Ei siis ole samantekevää, mistä joukkoviestimissä puhutaan, kun puhutaan tieteestä, terveydestä ja hyvästä elämästä (vrt. Järvi 2010; Torkkola & Mäki-Kuutti 2012). Tämä kiinnostava epämukavuus sysäsi minut tutkimaan tiedeviestintää suomalaisissa joukkoviestimissä.

Pelkkää tiedon siirtoa?

Tieteen julkisuutta ja tiedeviestintää koskevia käsityksiä on 1980-luvulta asti hallinnut tieteen julkisen ymmärryksen tutkimuksen (PUS, public understanding of science) perinne, joka tarkastelee tieteen ja muun yhteiskunnan suhdetta luonnontiedelähtöisestä näkökulmasta ja olettaa tiedetietoisuuden edistävän täyden kansalaisuuden toteutumista (vrt. Kiikeri & Ylikoski 2004; Rose & Novas 2004). Tämä puutemalliksi kutsuttu perinteinen näkemys kiteytyy kysymyksiin siitä, onko tiede ymmärretty oikein ja kuinka kansalaisten tiedon tasossa näkyvää vajetta voidaan paikata. Keskeisenä keinona tiedetietämyksen edistämiseen on perinteisesti nähty tieteen yleistajuistaminen eli popularisointi (ks. myös Nisbet & Scheufele 2009).

Puutemallin ajatus tieteen popularisoinnista sitoutuu tiedeviestinnän kanooniseen näkemykseen, joka käy yksiin viestinnän tutkimusta pitkään hallinneen tiedonsiirtomallin kanssa. Nämä perinteiset käsitykset kuvaavat tiedon auktoriteetin ja muun yhteiskunnan suhdetta yksisuuntaisen lääkeruiskujatuksen avulla (ks. Hilgartner 1990). Siinä popularisointi nähdään tieteellisen tiedon lineaarisena ”injisointina” asiantuntijoilta maallikoille. Onnistunut tiedon siirto yksinkertaistaa tietoa muuttamatta sen todellisuutta. Popularisoinnin haasteina ovat käsitykset maallikoiden käsityskyvyn rajallisuudesta, tiedon väärinymmärryksistä ja median tuottamasta ”saastumisesta” (Hilgartner 1990; Väliaverronen 1993; Nisbet & Scheufele 2009).

Tiedeviestinnän puutemallia on kritisoitu refleksiivisyyden puutteesta, joka koskee sen oletuksia tieteen ja muun yhteiskunnan suhteesta. Tieteen yleisön ja toimittajien puutteisiin keskittyvän ongelmanasettelun väitetään olevan, että tieteellinen tieto on irrallaan ihmisen toiminnasta (esim. Wynne 1995). Tiedeviestinnän tutkimuksen kriittinen suuntaus tarkastelee myös itse tieteen sosiaalista ulottuvuutta ja tiedettä ympäristönsä osana. Kriittisen näkemyk-

sen mukaan tieteen julkisuus ei ole tieteellinen, vaan yhteiskunnallinen asia. Kun tieteellinen tieto siirtyy tiedeviestinnän foorumilta toiselle, se käy läpi aina kontekstisidonnaisia muutoksia. Tieteen populaarijulkisuutta muokkaavat journalististen käytäntöjen ohella yhteiskunnalliset arvot, historia, eturistiriidat ja poliittiset intressit. Tiedeviestinnän kriittinen ja etnografinen suuntaus korostavat, että tiedettä on mahdoton erottaa omaksi saarekkeekseen julkisuudessa ja yhteiskunnallisessa päätöksenteossa. Tiede syntyy sekä tietona että toimintana inhimillisen yhteisön ja sen ympäristön moninaisesta vuorovaikutuksesta (Wynne 1995; Latour 2006).

Tiedeviestinnän perinteinen tutkimus on painottanut selvityksiä ja ohjelmia, jotka mittaavat onko tiede ymmärretty oikein ja kuinka ymmärryksessä ilmennyttä puutetta voidaan paikata (Michael 2009). Empiiriset tutkimukset ovat kuitenkin osoittaneet, ettei tieteen arvostuksella, tiedettä kohtaan osoitettulla luottamuksella ja tieteen lukutaidolla ole johdonmukaista yhteyttä. Tieteen arvostus ja tiedetietämys voivat korreloida myös negatiivisesti. (Wynne 1995; Nisbet & Scheufele 2009). Tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että sokea luottamus tieteeseen ongelmien ratkaisijana voi liittyä tieteen toimintaperiaatteiden ja tieteellisten käytäntöjen puutteelliseen tuntemukseen. Tiedon todellisuus ilmenee erilaisena eri tavoin maailmaan asemoituneille ihmisille. Ihmisten harjoittamat erilaiset käytännöt ja ammatit vaikuttavat tiedon kohtaamiseen. Puutemallin korostama kansalaisten tiedon puute ja tiedon väärinymmärtäminen voidaan ajatella myös aktiivisena valintana, jonka kautta ihmiset ilmentävät näkemystään tiedon käyttökelpoisuudesta tai sen tuottamisen sosiaalisista ehdoista (Wynne 1996; Karvonen 1999; Nisbet & Scheufele 2009). Kontekstin tunnistava tiedeviestinnän tutkimus ottaa huomioon, että kaikki tieto ei ole merkityksellistä kaikille ihmisille kaikissa ympäristöissä. Tapa, jolla tieto esitetään, vaikuttaa ratkaisevasti tiedon merkityksiin, käyttökelpoisuuteen ja tieteeseen nojaavan politiikan seurauksiin. Yksilöiden ja yhteiskunnan toiminnan kannalta on merkittävää, millaisiin – ja keiden – sosiaalisiin lähtökohtiin ja arvoihin julkinen puhe tieteestä nivotaan (esim. Wynne 2005; ks. myös Honkasalo 2008).

Tiedeviestintää ja joukkoviestinten tiedejournalismia voidaan jäsentää kaksitasoisen asiantuntija -maallikko -tiedonvälitysmallin lisäksi tieteen julkisuuden jatkumon ja tiedeviestinnän verkostomaisuuden kautta (Bucchi 1998). Jatkumo-termi kuvaa tieteellisen tiedon asteittaista siirtymistä tiedeyhteisöstä kohti laajempaa julkisuutta. Tiedeviestinnän jatkumo voidaan ymmärtää tiedon muokkautumisena tieteellisen tutkimusartikkelin, ammattiryhmien välisen referaatin, oppikirjan, aikakauslehden, uutisten, luonto-ohjelmien ja päivälehdien esitysten kautta television ja radion hupiohjelmien moniaineksiseen parodiaan ja taiteeseen. Oletus suorasta jatkumosta tutkijoiden vertaisviestinnän ja tiedon populaarijulkisuuden välillä on sekin hieman yksinkertaistettu. Tiedeviestinnän

teoriaa on siksi lähennetty mediayhteiskunnan todellisuuteen ajattelemalla tiedeviestintää monisuuntaisena verkostona. Tässä verkostossa tieteen populaarijulkisuus voi vaikuttaa yhteiskunnan eliittiin ja tieteen ydinpiiriin, ja näin ollen joko vahvistaa tai heikentää tutkimussuuntauksia, teorioiden välisiä yhteyksiä ja käsityksiä arvokkaista tutkimuskysymyksistä. (Bucchi 1998; ks. myös Cassidy 2006; Carvalho 2007.)

Osallistava käänne

Yhteiskunnallisen vuorovaikutuksen korostuminen ja huoli kansalaisten vieraantumisen tieteestä ovat vaikuttaneet siihen, että tieteen ja muun yhteiskunnan suhdetta on alettu käsitellä osallistumisen näkökulmasta (public engagement of science, PES; ks. esim. Whitmarsh et al. 2005; Nisbet & Scheufele 2009). Osallistavan tiedeviestinnän ihanteena on tasavertainen vuoropuhelu tieteen ja muun yhteiskunnan toimijoiden kesken. Siinä missä perinteinen tiedeviestinnän malli käsittelee väljästi määritellyn yleisön tiedetietämystä, osallistava tiedeviestintä tutkii tapauskohtaisesti, miten erilaiset yleisöt ottavat osaa tieteeseen liittyvien yhteiskunnallisten ongelmien arviointiin ja ratkaisuun (Michael 2009). Vuosituhannen vaihteen jälkeen Euroopassa ja Yhdysvalloissa on käynnistetty useita osallistavaa tiedeviestintää tukevia hankkeita (Whitmarsh et al. 2005; Nisbet & Scheufele 2009). Osallistavan tiedeviestinnän on tarkoitus konkretisoida sekä tutkimuksena että toimintana foorumeilla, joilla kansalaiset, tutkijat, poliitikot ja erilaiset organisaatiot määrittelevät yhdessä tiedettä koskevaa päätöksentekoa edeltäviä asiakysymyksiä ja näkökulmia. Osallistavaan tiedeviestintään liittyy kuitenkin ratkaisemattomia kysymyksiä esimerkiksi siitä, mitkä yhteiskunnan toimijat ja intressiryhmät määrittelevät osalliseksi ja miten osallistuminen käytännössä vaikuttaa päätöksentekoon (Michael 2009; Felt et al. 2009; Wilkinson et al. 2011). Lisäksi on epäselvää, millainen paino osallistumisesta kieltäytymiselle tai laittomalle aktivismille tulisi antaa tieteen ja muiden kontekstisidonnaisten intressiryhmien kohtaamisissa (Michael 2009).

Huolimatta dialogin retorisesta muodikkuudesta merkittävä osa tieteen ja muun yhteiskunnan dialogihankkeista näyttää käytännössä perustuvan tiedelähtöiseen paradigmaan. Demokratiaan pyrkivissä hankkeissa yhteiskunnallisten kysymysten suuntaviivat ja kehykset mukailevat havaintojen mukaan ensisijaisesti tieteellisiä faktoja resurssina käyttävän toimijan agenda (esim. Michael 2009; Felt et al. 2009; Wilkinson et al. 2011).

TUTKIMUSTEHTÄVÄ

Väitöskirjan keskiössä on kysymys siitä, *kuinka suomalainen tiedejournalismi puhuttelee ja kuinka se asemoi vastaanottajaa suhteessa itseensä ja tieteeseen*. Kiinnostukseni kohdistuu valintoihin, joiden avulla tiedettä, terveyttä ja elämäntyyliä käsittelevä journalismi yhdistää tieteen esityksiin sosiaalisesta hierarkiasta ja eri tavoin toimivien ihmisten keskinäisistä suhteista. Analyysia ohjaa käsitys koetun hyvinvoinnin, yksilön terveyden ja yhteiskunnallisen toimintakyvyn yhteydestä (Erikson 1982; Winnicott 2006; Saari 2010; Hyyppä 2010). Pyrin neljän empiirisen osatutkimuksen ja analyttisen yhteenvedon kautta selvittämään, mitä lajityypeiltään vaihtelevan tiedejournalismin puhettavat kertovat tieteen ja terveyden eettisistä ulottuvuuksista kuten siitä, miten meidän tulisi ymmärtää hyvä elämä ja suhde toiseen ihmiseen.

Väitöskirja perustuu tiede-, terveys- ja elämäntapa-aiheita käsitteleviin taustatutkimuksiin ja niiden analyysia syventävään yhteenvetoon. Väitöskirjan osat jäsentyvät erityispiirteistään huolimatta seuraavien vaiheiden kautta. Ensin tutkin tiedejournalismin tapoja esittää ihmiset ja heidän väliset suhteensa. Sitten analysoin tiede- ja terveystieteen lähtöoletuksia näissä esityksissä. Tämän jälkeen kohdistan huomion tapoihin, joilla tiede yhdistyy ihmissuhteiden ja elämäntyylin esityksiin. Näiden perusteella analysoin väitöskirjan yhteenvedossa, miten joukkoviestinten puhuttelu kehottaa lukijaa tai katsojaa suhtautumaan mahdollisuuksiinsa vaikuttaa omaan hyvinvointiinsa.

TAVOITTEET

Väitöskirjani tarkastelee median hienovaraisia ja huomaamattomia tapoja puhutella elämänarvojen ja inhimillisen olemassaolon suhteellisuuden kautta. En viittaa tällä tietoiseen toimintaan, salaliittoihin tai oikomista vaativaan väärinkäsitykseen. Tutkimukseni tarkoituksena on luoda uusi näkökulma siihen, kuinka media heijastaa ja hyödyntää järkeä arvostavassa kulttuurissa tiedostamattomia sosiaalisia valmiuksia ja kokemusta.

Työn yhtenä lähtökohtana on ihmisen universaali taipumus haluta elää yhdessä muiden kanssa, ryhmän jäsenenä (ks. esim. Alexander & Tinkle 1981; Erikson 1982). Epävarman mielessä ”elää ihmisiksi” muuttuu helposti synonyymiksi tavoitteiden ”elää oikein” tai ”elää kuten naapuri” kanssa. Viittaan tällä liberaaleissa markkinademokratioissa tapahtuneeseen yhteiskunnalliseen eriarvoistumiseen, joka on lisännyt ihmisten välistä vertailua ja kielteisiä hyvinvointivaikutuksia. Suomalaisten keskimääräiset käsitykset heille relevantista viiteryhmistä ovat muuttuneet viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana.

Hieman kärjistäen voidaan sanoa, että julkisuuden henkilöt ja muut kevyiden sidosten vertaisyhteisöt ovat korvanneet saman kylän asukkaat yksilön viiteryhmänä (Saari 2010, 66–67; ks. myös Herkman 2012, 98–108). Viestinnän teknologisoitumisen seurauksena tietomme muista ihmisistä usein median välittämiä ja irrallaan paikallisesta elämämaailmasta (Väliaverronen 2001, 160). Ihmisten lisääntynyt vertailu tapahtuu yhä enemmän suhteessa kuvitteellisiin viiteryhmiin, kuten median esittämiin ihmisiin.

Minua kiinnostaa, millaisia muotoja ihmisen universaali tarve löytää vastaus elämän mielekkyyttä koskeviin kysymyksiin saa joukkoviestimissä.

Väitöskirjatyon empiirisenä tavoitteena on tuoda esille joukkoviestimien tiedettä hyödyntävän asia- ja viihdejournalismin jaettu lähtökohtia, jotka koskevat tiedon esittämisen arvoja ja lähtöoletuksia. Työn yhteenvedon akateemisenä tavoitteena on ihmisen psykososiaalisia valmiuksia hyödyntävän ymmärtävän kehyksen hahmottelu. Implisiittisen eli tiedostamattoman muistin kautta ohjautuvaa epärationaalista käyttäytymistä käsitellään julkisessa diskurssissa usein patologian ja häpeän kautta. Tarkoitukseni on teoretisoida implisiittistä ajattelua ja nostaa esille tiedostamattoman tavallisuus. Tavoitteena on näin tuoda uusia näköaloja mediatekstien tutkimiseen, sosiaalisten ilmiöiden tulkintaan ja vaikkapa kvantitatiivisen yhteiskuntatutkimuksen lähtökohtiin. Työn käytännöllisenä tavoitteena on tarjota vaihtoehtoisia tulokulmia tiedettä, hyvinvointia ja yksilön toimintakykyä koskevaan keskusteluun. Tutkimus haastakoon pohtimaan median – eli lopulta meidän itsemme – tuottaman terveyden ja hyvän elämän normiston seurauksia hyvinvoinnille sen kautta, miten suhtaudumme itsellemme tuntemattomaan tai epämieluisaan.

TUTKIJA TIETEIDEN VÄLILLÄ

Työn teoreettis-metodologinen kehys on rakentunut ja kehittynyt väitöskirjan tekemisen yhteydessä. Tämä luku pohjustaa väitöskirjatyön teoreettisia ja menetelmällisiä valintoja, aineiston lukutapaa sekä käytännön työkaluja, jotka esittelen lyhyesti viitteineen luvun lopussa.

Median, tieteiden ja muun yhteiskunnan vuorovaikutuksen problematiikan ohella väitöskirjani näkökulmia ja tutkimusotetta on muokannut evoluutiobiologin ja geneetikon koulutuksen kartuttama ymmärrys biotieteistä tietona ja käytäntönä. Väitöskirjaa voi seurata kertomuksena tutkijaidentiteetin ja tutkimusotteen muotoutumisesta kahden tieteenalan välissä. Työ kuvastaa matkaani biotieteistä yhteiskuntatieteisiin ja asettumista pragmaattiseen orientaatioon, jossa eri tavat havainnoida ja ymmärtää yhteiskuntaa voivat olla olemassa yhtä aikaa.

Hakeuduin biotieteistä yhteiskuntatieteisiin syistä, jotka liittyivät kasvavaan tyytymättömyyteeni sitä kohtaan, ettei luonnontieteen sisällä tuntunut olevan sijaa pohtia tieteiden ulkopuolisten ilmiöiden vaikutusta kvantitatiivisten tutkimusten lähtöoletuksiin ja eksaktien tulosten syntyyn. Pysyvä haltioituminen evoluution ihmeistä ja luonnon monimuotoisuudesta ei estänyt silmiäni aukeamista sosiaalisten systeemien monimutkaisuudelle, joka näytti pakenevan teknologista mallinnusta. Uteliaisuuden viriäminen ihmisten toiminnan syviä vaikuttimia kohtaan sai evoluutiobiologin loikkaamaan kohti yhteiskuntatieteitä. Tutkijan kiinnostuksen kohteiden ja ajattelun perusteiden sijoittuminen kahden eri tieteenalan välimaastoon synnyttää jännitteitä ja tarpeen kommunikoida. Tästä näkökulmasta ei liene kovin yllättävää päätyä tekemään väitöskirjaa tiedeviestinnästä.

Tutkimusta eteenpäin vievät motiivit ovat vaihdelleet työn kuluessa. Lähdin biotieteistä ovia paukutellen. Olin saanut hyvää palautetta ihmisen evoluutiobiologiaa käsittelevistä journalistisista artikkeleista, joihin olin omasta mielestäni kätkenyt tiedekritiikkiä. En tulisi viemään luonnontieteen ilosanomaa yhteiskuntaan, vaan kritisoimaan paradigmojen perään henkäilevää tieteellistä kolonialismia. Asennoituminen kuvasti sen hetkistä suhdettani biotieteisiin. Huomasin vuosien päästä, että ajattelua kaavoittavat normit eivät katso oppialaa.

Halu itsenäistyä biotieteen kysymyksenasetteluista on läsnä väitöskirjan ensimmäisessä osatutkimuksessa, joka on otteeltaan lähinnä konstruktivistista näkökulmaa vaikkakin kaukana sen äärimuodoista. Olen kautta työn sanoutunut irti biologiaa väheksyvistä ohjelmallisista yhteiskuntatieteen suuntauks-

sista. Väitöskirjatyön alussa edessäni oli yhtä kaikki ihmistieteiden kielen ja käytäntöjen opettelu.

Ensimmäisen osatutkimuksen kohteeksi valikoitui suomalaisten tiedeluku- taidosta syntynyt mediakohu, jonka kautta saatoin jäsentää suhdettani evoluutiobiologiaan. Menneestä irrottautuminen heijastuu hanakkuudessani kritisoida luonnontiedelähtöistä paternalistista valistamista osatutkimuksen teoreettisen kehyksen turvin. Toisaalta hapuiluni tiedekuntien välillä näkyi närkästymisenä ihmistieteilijöihin, jotka ovat viehtyneitä yhteiskunnallisten ilmiöiden biologi- seen selittämiseen. Vaikka luonnonvalinnan yhteiskunnallista relevanssia heh- kuttavat maallikot palauttavat minut edelleen evoluutiobiologien joukkoon, olen tutkimusprosessin myötä kyennyt samastumaan kollegoihin, jotka rohkenevat ajatella ydinalansa ulkopuolelle ulottuvia tieteiden välisiä näkökulmia.

Toisen osatutkimuksen aineisto tuli havaintoni piiriin aamukahvipöydässä. Pohjoismaiden suurimman päivälehdessä terveyskampanja soveltui hyvin tietee- seen nojaavan viestinnän tutkimiseen. Olin hämmentynyt tavasta, jolla *Helsingin Sanomat* käsitteli lihavuutta ja terveyttä. Tämän aineiston analysointi johti minut luonnontieteen kulttuurista asemaa hienosyisempien tieteenfilosofisten kysymysten äärelle. Kysymykset koskivat tieteellisen ajatteluni perusteita siinä mielessä, että halusin oikeuttaa kriittiset tulkintani paitsi akateemisesti hyväk- sytyllä, myös sisäistä kokemustani vastaavalla tavalla.

Joku viisas on sanonut, ettei oppiminen ja tutkimuksen tekeminen ole kiinni uteliaisuudesta yksin ulkomaailmaa, vaan myös itseä kohtaan. Voidaan kysyä, tarttuuko yksikään tutkija aineistoonsa hanakasti, jos aineisto tai tutkimusteh- tävä eivät herätä hänessä tunteita. Kokemani innon on jollain tapaa täytynyt liittyä tarkastelun kohteena olevien elintapanormien tunnustamiseen ja *Helsingin Sanomien* merkittävään asemaan suomalaisen asiajournalismin areenalla.

Kolmatta osatutkimusta motivoi ihmettelyni hokemaa kohtaan, joka väitti meidän suomalaisten olevan yhtä isoa keskiluokkaa. Halusin kohdentaa aka- teemisen huomion ihmisten kanssakäymistä rajoittaviin sosiokulttuurisiin eroihin, jotka vastasivat aineistoperäisten havaintojeni lisäksi kokemustani ar- kielämästä. Päätin verrata lapsuuteni aikaista terveysvalistusohjelmaa 2000-lu- vulla julkaistuun terveyskampanjaan ja tutkia tiedon sosiaalista ulottuvuutta. Tieteenfilosofinen tutkimusmatkani laajeni luonnontieteiden ja ihmistieteiden vastakkainasettelun pohtimisesta kokemusta korostavaan ajatteluun ja näkö- kulmasta riippuvaan realismiin (ks. esim. Karvonen 1999). Pyrin näin ollen tekemään ymmärrettäväksi ihmisten tietoa kohtaan osoittamaa passiivisuutta ja kritiikkittömyyttä, jotka olivat nousseet esille edellisten osatöiden aineistoissa. Sekä passiivisuus että kritiikitön omaksuminen edustavat epäkypsää suhdetta tietoon. Molempia näkyi arkihavaintoni perusteella niin akateemisessa yhtei- sössä kuin sen ulkopuolella.

Kohdistaussani huomion tiedetietämys- ja terveyserojen lisäksi toimijoiden sosiokulttuurisiin eroihin, päädyin erittelemään aineettomien resurssien, kuten koulutuksen roolia yhteiskunnassa selviämässä ja tieteellisten väitteiden arvioinnissa (vrt. Michael 2009). Samalla jouduin punnitsemaan omaa suhdettani tieteellisellä retoriikalla vakuuttamiseen. Tutkijan kaksoisidentiteetin anti tuli taas käsin kosketeltavaksi: pohdin erilaisten oppimäärien ja sivistyksen kartuttaman pääoman vaikutusta sekä aineiston esittämien ihmisten että itseni kykyyn kommunikoida ja saada äänensä kuuluviin yhteiskunnassa (vrt. esim. Bourdieu 1984; Kahma 2010; ks. myös Michael 2009). Havaitsin kulttuuriseen pääomaan nivoutuvan analyttisen jäsennyksen käyttökelpoiseksi, mutta edelleen riittämättömäksi selittämään aineistojen esittämien ihmisten toiminnan tapoja ja suhteita. Päätelmän sai aikaan havaintoni siitä, että kykenin samastamaan aineistojen esittämien niukasti koulutettujen epätietoisuuteen, mutta en voinut selittää kokemusta omalla ylisukupolvisen koulutuksen tai tiedetietämyksen puutteella.

Ryhdyin jäljittämään kulttuurisen jäsennyksen ylittävää epävarmuutta lapsuuden kasvuympäristön psykososiaaliseen pääomaan. Tähän suuntaan minua ohjasi kirjallisuuden lisäksi kolmen lapsen äitinä tehty arkihavainto siitä, kuinka merkittävää lapsen ja vanhemman vuorovaikutus näytti olevan molempien kokemuksen ja tunnetalouden, sekä terveyden ja yhteiskunnassa selviämisen näkökulmasta (vrt. Erikson 1982; Winnicott 2006). Tässä vaiheessa tutkimusta biologi minussa alkoi epäillä tiedeviestinnän teorioiden ja kulttuurintutkimukseen sijoittuvien biokansalaisuus- ja diskurssiteorioiden kykyä tavoittaa todellisuutta, josta käsin tutkijana tarkastelin aineistoja. Kokemukseni akateemisesta käytännöstä osoitti, että ”tiedeviestinnän tutkimuksessa” viestinnän mallit tulivat joskus kuvanneeksi omia lähtöoletuksiaan tai pönkittäneeksi sosiaalisia asemia tyyliin ”empiirinen aineisto osoitti, että x:n vuonna y julkaiseman mallin z käsitys tieteeseen ja yhteiskunnan suhteesta pitää paikkansa”.

Yksilönkehityksen reunaehtojen näkökulmasta suuri osa viestinnän- ja yhteiskuntatutkimuksen lähtöoletuksista näytti ihmisestä vieraantuneilta. Ne eivät tarjonneet tiedollista yhteyttä kulttuurin ja yksilön välille. Monta puolta ihmisiä motivoivasta todellisuudesta jäisi pimentoon, jos tutkisin populaaria tiedeviestintää nojautuen teorioihin, joista osa jopa sanoutui julkilausutusti irti kehitysbiologiaan silloittavasta ajattelusta. Ongelmani oli tässä tapauksessa se, että evoluutiobiologiaa tai genetiikkaa organisoivana teoriana käyttävät tulkinat kulttuurisista ilmiöistä näyttivät niin ikään yksioikoisilta.

Biologian suurten kysymysten oppihistorian tuntemus auttoi minut oppilaitosten vankilasta. Jos tutkija kykenee tekemään ajattelunsa ymmärrettäväksi muille ja osoittamaan ehdottamiensa merkitysten toimivuuden ja jaettavuuden, kaikki keinot sallitaan (esim. Rorty 2010; vrt. Siltala 1999). Pragmaattisen filo-

sofian anti koski tässä kohdassa sisäisen kokemuksen oikeutusta tutkimusvälineenä teorian ja tutkimuskirjallisuuden rinnalla. Evoluutiobiologin koulutus ja valppaus ympäröivän maailman ja omien proseduraalisten mielensisältöjen suhteen antoivat varmuutta ajatella tutkijan henkilökohtaisen kokemuksen rakentumista lajityypillisenä, tavallisena ja siten jaettavana. Tämä käytännöllinen, banaalia lähentelevä havaintoni johti nojaamaan mediatekstien tutkimuksessa biologian ja kulttuurin lisäksi niiden välillä sijaitsevaan tietoon, joka käsitteli ihmismielen rakenteiden alkuperää ja kehittymistä sosiaalisen, biologian ja kulttuurin vuoropuhelussa (esim. Kandel 1999). Kehitysbiologiaan, kehityspsykologiaan ja neurotieteisiin sopivan ihmiskuvan kehyksissä saatoin jäsentää havaintojani hermeneuttisesti tavalla, joka sopi yhteen tiedeviestinnän kriitisten ja etnografisten teorioiden sekä tekstintutkimuksen kanssa. Kokemusta hyödyntävän pragmaattisen orientaation kehkeytyminen auttoi poistamaan itse kasattuja ajattelun esteitä, joista olin syyttänyt tieteenalojen välisiä korkeita aitoja.

Neljännessä osatutkimuksessa syvennyin aineistoon, jonka kautta saatoin tapailla yksilön varhaisen kokemuksen, vallitsevan kulttuurin ja tiedeyhteisössä koetellun tiedon roolia aikakausmedian lukijasuhteen muotoutumisessa. Tässä kohdin aloin pohtia sosiokulttuuristen rakenteiden ja aikuisiän motivaation yhteyksiä lapsuusiän kasvuympäristöön (vrt. Erikson 1982, 168–183). Aineistojen suhteen olin etääntynyt varsinaisesta tiedejournalismista terveysjournalismin kautta viihdejournalismiin. Esikuvallista elämäntapaa luotaavien henkilökuvi- en analysointi antoi minulle mahdollisuuden selkeyttää väitöskirjan lukutavan ja ihmiskuvan teoreettisia perusteita samaisten asioiden suhteen, jotka olivat neuvottelun ja tieteellisen vakuuttamisen kohteina tutkimusteksteissä.

TUTKIMUSOTE JA TEORIAPOHJA

Korviani kuumottaa laajalle levinnyt uutistyyppi, jossa kerrotaan milloin mihinkin ominaisuuteen vaikuttavan geenin vihdoinkin löytyneen (ks. myös Haila 2001; Wynne 2005; Väliaverron 2007). Huolimatta siitä, että geenien atomistiseen kausaalisuuteen vedottiin tutkijoiden oppikirjoissa viimeksi 1980-luvulla, huomasi viihhteellistä tiedejournalismia edustavan aineistoni hellivän geneettisten alttiuksien ja elämäntalon välistä mekaanista syysuhdetta ”yksi meistä” – tyyppisissä, biologisia identiteettikäytäntöjä rakentavissa henkilökuissa (esim. *Annan* vuosikerta 2008). Tämän työn ihmiskuvaa pohjustaa ajatus geneiksi kutsutun perimäaineuksen kompleksisesta, monisuuntaisesta ja monin paikoin ennustamattomasta vuorovaikutuksesta ihmisyyksilön fyysikaalisen, biologisen, sosiaalisen ja kulttuurisen ympäristön kanssa (ks. esim. Keller 2000; Portin

2012). Biologian peruskäsitteet *fenotyyppinen plastisuus ja epigeneesi* edistivät omassa ajattelussani ymmärtävän sillan luomista biologian ja yhteiskunnan välille. Fenotyyppinen plastisuus tarkoittaa, että organismin – kuten ihmisen – ympäristö ja historia vaikuttavat organismin genotyypin ilmenemiseen. Epigeneesi viittaa samaiseen dialogiin kuvatessaan ympäristön ratkaisevaa merkitystä sille, otetaanko perimän geenit käyttöön ja millä tavalla. Epigeneesiä voidaan kuvata yksilönkehityksen herkkyykskausien avulla. Tämä tarkoittaa, että kohdallinen ympäristö on ratkaisevan tärkeä yksilön kehityksen käynnistymiselle ja loppuunsaattamiselle. Geenien toimintaan vaikuttava ympäristö voi olla molekulaarinen, kulttuurinen ja kaikkea tältä väliltä. Yhteiskuntatutkimuksen näkökulmasta pidän relevanttina elimistön kehityksen ja biologisen syntymän jälkeen tapahtuvaa mielen kehitystä ja minän integraatiota kulttuurisine ulottuvuuksineen ja neurobiologisine vastineineen (Erikson 1982; Kandel 1999). Erik H. Eriksonin (1950/1982) antropologis-etnografisen ajattelun yhdistäminen biotieteiden ja tietoisuustutkimuksen edistykseen (ks. esim. Lehtonen 2012) vahvisti näkemystäni siitä, että ihmisten käyttäytymisen palauttaminen yksin biologiaan tai kulttuuriin on älyllisesti epärehellistä yksilön ja yhteiskunnan toimintaa koskevissa kysymyksissä. Väitöskirjan yhteenvetoa taustoittaa pyrkimys ymmärtää osatutkimusten aineistoista nousevia ilmiöitä ja 2000-luvun tiedejournalismia inhimillisen olemassaolon suhteellisuuden kautta (Erikson 1982, 33).

Tausta motivoi tutkijaa, joka tekee työtä, joka opettaa tekijäänsä, joka näkee taustansa uudessa valossa. Neljän empiirisen osatutkimuksen kautta kulkeneen tutkimusretken jälkeen olen asettunut paikalle, joka ei sijaitse bio- ja yhteiskuntatieteiden välissä, vaan käyttökelpoisessa tavassa katsoa yhteistä, todellista maailmaamme näkökulmia ja oppialoja yhdistäen. Tutkimusprosessin myötä olen voinut lähestyä itsessäni piirteitä, jotka olen nostanut yhteiskuntakritiikin kohteeksi media-aineistojen kautta.

Tässä luvussa olen pyrkinyt avaamaan ja jäsentämään metodologiseen heuristiin liittyviä kysymyksiä. Laadukas vertaisarviointi ja työn puitteissa käyty vilkas keskustelu ovat osoittaneet merkittävän joukon kollegoista kysyneen tavalla tai toisella samastumaan työn analyttisiin näkökulmiin. Voidaan kysyä, liittyykö tutkijan kiinnostus maailmaa kohtaan myös haluun kohentaa omaa itseymmärrystä. Ja mitä haittaa siitä voisi olla, jos näin on. Vitsailin neljännen osatutkimuksen kuluessa: Jos haluat tietää jostain, älä nyt ainakaan kysy alan tutkijalta. Hänkään ei tiedä, ja tutkii siksi. Itseironia on korvautunut luottamuksella ihmisten yhtäläisyyksiin ja uteliaisuuden voittoon varmuudesta. Tutkija kyllä tietää, jos uskaltaa ottaa selvää ja korjata tarvittaessa käsityksiään.

TYÖKALUT

Tutkin väitöskirjassani joukkoviestinten puhuttelun tapoja ja pyrin ymmärtämään niitä. Työ nojautuu löyhästi tiedeviestinnän kriittisen suuntauksen käsitykseen tiedejournalismista ja kriittisen tekstianalyysin perinteisiin. Käsitteellisen jäsennyksen rinnalla aineiston lukutapaa ohjaa biologiaan pohjautuva psykoanalyttinen ihmiskäsitys.

Tiedeviestinnän kriittisen suuntauksen lähtöoletus on, ettei tiedeviestintä ole objektiivisen ja koskemattoman tiedon siirtoa, vaan monisyinen prosessi, jossa tiedon kontekstit ja esittämisen tavat vaikuttavat tietoon, sitä koskeviin tulkintoihin ja merkityksiin. Joukkoviestimissä tiede on aina yhteiskunnallinen asia, joka kytkeytyy eturistiriitoihin, sosiokulttuurisiin rakenteisiin ja arvoihin. (Esim. Bucchi 1998; Wynne 1995.) Kriittisten näkemysten mukaan tiedeuutinen ei koskaan ole vain tiedeuutinen vaan sekoitus luontoa, tekniikkaa, politiikkaa ja muita inhimillisiä aineksia (vrt. Wynne 1995; Latour 2006; Michael 2009).

Tutkimukseni menetelmälliset työkalut juontuvat kriittisen diskurssianalyysin, kehysanalyysin ja uuden retoriikan kautta subjektioptimistisiin tekstin- ja kulttuurintutkimuksen suuntauksiin (esim. Perelman 1996; Väliaverronen 1996; Karvonen 1999, 2000; Fairclough 2002). Suuntaukset eroavat vallan persoonattomuutta korostavista yhteiskuntakritiikin muodoista ajatuksellaan inhimillisestä toimijasta. Viitataan subjektioptimistisuudella toimijan ja sosiaalisten suhteiden korostamiseen, joka mahdollistaa ajatuksen yksilön vastuusta ja valinnasta tekstin tuottamisen ja vastaanoton yhteydessä. Toisaalta samaiset teoriat sisältävät ajatuksen mediatekstien tuottamisesta ja vastaanotosta tiedostamattomien prosessien kautta. Tämä yksilön valinnan ja tiedostamattoman käyttäytymisen rinnakkaisuus luo jännitteen kriittiseen tekstintutkimuksen oletuksiin – nehan viittaavat ristiriitaisesti, että olemme vastuussa tekstin merkityksistä, mutta suhteemme tekstiin on suurelta osin tiedostamaton. Tämä konflikti on nähdäkseni eräs tekstintutkimuksen moottoreista. Kriittinen diskurssianalyysi, kehysanalyysi ja retoriikan tutkimus pyrkivät nostamaan tekstistä esille puolia, jotka jäävät ilman tutkijan ponnistelua tietoisien havaintomme ulkopuolelle ja ohjaavat arkista käyttäytymistämme ilman että olemme punninneet vaikuttimiamme ja vaihtoehtoja, eli aktualisoineet vastuullisen ja vapaan valinnan.

Ajatelkaamme, että kaikki tekstit ovat yhdistelmiä julkilausutuista asioista ja lausumattomista merkityksistä (Karvonen 1999; Fairclough 2002). Tässä väitöskirjassa nostan esille myös tekstien lausumattomia merkityksiä, niiden pimentoon jääviä ja vaihtoehtoisia lukutapoja *representaation*, *sosiaalisten suhteiden* ja *sanastojen politiikan* avulla (ks. esim. Hall 1997; Karvonen 1999; Lehtinen 2010; Seppänen & Väliaverronen 2012). Viitataan politiikalla tekstin tuottamisessa toteutuneisiin kielenkäytön valintoihin, joiden avulla asioita esitetään halutussa suhteessa ja saadaan ne näyttämään itsestään selviltä tai luonnollisilta. Rep-

representaation politiikalla voidaan tarkoittaa esimerkiksi toimittajan puheeseen sisällytettävien ja siitä pois jätettävien asioiden valintaa tai ilmaisun niukkuutta, joiden avulla esitetyn ilmiön tai ihmisen tietyt puolet korostuvat ja toiset häipyvät taka-alalle (Hall 1997; Karvonen 1999; Fairclough 2002).

Representaatioiden, sanastojen ja sosiaalisten suhteiden voidaan ajatella rakentavan tekstin *lähtöoletuksia* ja *asemoivan* lukijaa liittämällä uuden vanhaan, tuntemattoman tunnettuun tai neuvottelun kohteena olevan itsestään selvään. Toteavan ja niukan ilmaisun yhdistäminen eri tieteenalojen sanastoihin, yleisesti hyväksyttyihin arvoihin ja instituutioihin luonnollistaa eli tekee itsestään selviksi neuvoteltavien asioiden perustaa. Arvoihin, affekteihin, oppiloihin ja instituutioihin kytkeytyvillä lähtöoletuksilla voidaan asemoida lukijaa (tai katsojaa) suhteessa yhteiskunnalliseen hierarkiaan, arkisiin käytäntöihin ja käsitykseen yleisestä hyvästä ja tavoiteltavasta. Kielenkäytön valintoihin perustuvalla toimijoiden esittämisellä ja sosiaalisilla suhteilla voidaan aktivoida erilaisia tulkintoja siitä, millainen suhde itseen ja kanssaihmiseen näyttäytyy lukijalle luonnollisena tai välttämättömänä. (Fairclough 1995; Perelman 1996; Karvonen 1999, 2000.)

Yhdistän kielenkäytön valinnat käsitykseen psyykkisistä investoinneista, joilla tarkoitan tekstin vastaanottokokemuksen lajityypillistä, psyykkistä organisoitumista yksilöllisen minän puitteissa (vrt. Erikson 1982, 30; Robins 1996, 4–26; Kandel 1999; Lehtonen 2012). En voi tekstin avulla tietenkään saada tietoa vastaanottajan mielenliikkeistä. Käsitteellisten rakenteiden avulla tapahtuva jäsennys ei silti sulje pois kulttuurisia ja psykobiologisia jäsennyksiä. Lukutapaani ohjaa tekstin takainen todellisuus, jolla viittaa muiden tieteenalojen tiedon ja oman kokemukseni yhteen kietoutumiseen. Henkilökohtaisen poliittisuuden muodikkuus ja aikaan sidottu, yksilöllisyyttä ja identiteettivalintoja korostava arvokorrektius voivat nähdäkseni estää tutkimuskohteen ymmärtämistä. Tästä syystä korostan aineistosta nousevien inhimillisten ilmiöiden tulkinassa ja hyödyntämäni monialaisen teorian soveltamisessa biologiaan nivoutuvan, kulttuureita yhdistävän tason merkitystä.

Väitöskirjan yhteenvedossa syvennän empiiristen osatutkimusten analyysia seuraavien askelten kautta. Ensin erittelen aineiston esittämiä sosiaalisia suhteita, tiedekuvaa ja toimijoiden representaatioita vasten käsitystä, jonka mukaan ihmisten harjoittamat erilaiset ammatit ja käytännöt vaikuttavat heidän kohtaamisiinsa tieteeseen nojaavan mediapuheen kanssa. Nostan näin esille sosiokulttuuriseen kietoutuvia kielenkäytön tapoja, joilla lukijaa tai katsojaa asemoidaan paikkaansa yhteiskunnassa. Pohdittuani lukijan tai katsojan asemoimista suhteesta tieteeseen yhdistän kriittisen tekstintutkimuksen ajatuksen mediatekstien tuottamiseen ja vastaanottamiseen liittyvistä tiedostamattomista prosesseista psykodynaamiseen käsitykseen ihmisen mielestä (esim. Erikson

1982; Kandel 1999; Lehtonen 2012). Pyrin näin jäsentämään kokemuksen organisoitumisen ja samastumistaipumuksen merkitystä tavoissa, joilla aineisto asemoi lukijoita suhteutumaan itseensä ja toiseen ihmiseen.

Samastumista on tematisoitu ihmistieteissä vaihtelevin lähtöoletuksin. Kulttuurintutkimuksessa ja yhteiskuntatieteissä sillä on viitattu ihmisen kykyyn peilata ja rakentaa identiteettiään toisten ihmisten ja vaikkapa median kautta (ks. esim. Hall 1999; Seppänen 2005; Töyry 2005). Tässä työssä samastumisen ja lukijan asemoinnin analyttistä käyttöä ohjaa käsitys biologisiin rakenteisiin perustuvasta tiedostamattomasta, jonka kautta suhtaudumme toiseen ihmiseen. Tämä suhde on varhaisten kokemusten muovaama (esim. Kandel 1999; Winnicott 2006). Menetelmällisen otteen keskiössä on käsitys, jonka mukaan mediatekstien esitykset sosiaalisuudesta aktivoivat vastaanottajassa saman tiedostamattoman muistin ulottuvuuden, joka on aktiivinen, kun toinen ihminen puhuttelee häntä. Ajattelen vuorovaikutusta säätelevien psyykkisten valmiuksien liittyvän tapaan, jolla suhtaudumme median esittämiin ihmisiin ja näiden suhteisiin. Paikkannan median ihmissuhteet esitetyjen inhimillisten toimijoiden olemisen tapaan ja tämän tavan yhdistymiseen toimijoiden keskinäiseen hierarkiaan.

Yhdistän samastumisen ja lukijan asemoinnin minuuden ylläpitoon. Vaikka odotuksemme toista ihmistä ja sosiaalista kanssakäymistä kohtaan syntyvät varhaisen yksilönkehityksen aikana, ihmisen psyyke tekee vuorovaikutuksen kautta jatkuvaa työtä minuuden rakentamiseksi ja ylläpitämiseksi myös aikuisuudessa (Välimäki 1996; Lehtonen 2012). Samastumalla median esittämään ihmiseen tai hänen ominaisuuksiensa etsimme tolkkua kokemukselle itsestämme. Minäkokemus voi olla realistinen ja ehyt tai keskeneräinen ja menneen vääristämä (Erikson 1982, 239–257; Välimäki 1996). Väitöskirjatyön yhteenvedossa muotonsa saanut menetelmällinen ymmärrys kiinnittyy ajatukseen, jonka mukaan varjelemme kivutonta kokemusta itsestämme tekemällä psyykkisiä investointeja mediaan samastumisen kautta (vrt. Robins 1996).

Samastuminen ei ole toki ainoa tai tyhjentävä käsite jäsentää mediatekstien vastaanottoa tai mediakäyttäytymistä. Haluan samastumisen kautta ennen muuta nostaa esille vähän huomiota saaneen, monien tieteiden tutkimuskohteisiin kuuluvan kysymyksen siitä, miten tiedostamaton muisti keskustele sosiaalisten ärsykkeiden kanssa. Voidaan ajatella, että vertaamme implisiittisten odotusten mukaista maailmankuvaamme mediapuheen esittämään todellisuuteen ja etsimme itsellemme tuttua. Tarkastelemme tätä itsellemme tuttua median esittämien toimijoiden kautta sen mukaan, miten hyvin kykenemme sietämään tiedostamattoman samastumisen itsessämme herättämiä affekteja. Neurobiologian käsittein median esittämiin ihmisiin samastumista voidaan ajatella pyrkimyksenä signaalin aiheuttaman jännitystilan poistamiseen (Kandel

1999, 511–513). Kehitysbiologiaan nojautuvassa psykodynaamisessa kontekstissa vastaavaa ilmiötä voidaan tarkastella projektiivisen identifiaktion tai molemminpuolisuuden mediavälitteisen simuloinnin kehyksissä (vrt. Freud 1966, 93–94; Välimäki 1996; 2006). Ensin mainitulla viitataan samastumiseen, jossa mediateksti ei diskursiivisesti tue sallivaa itseymmärrystä ja pakottaa lukijan etäännyttämään ikäviä osia itsestään. Jälkimmäinen samastuminen tulee nähdäkseni mahdolliseksi sellaisten mediarepresentaatioiden kautta, jotka asemoivat vastaanottajaa omaan harkintaan ja toisistaan poikkeavien, keskenään ristiriitaisten näkökantojen ymmärtämiseen.

AINEISTO JA TYÖN RAKENNE

Väitöskirja koostuu neljästä mediatekstejä käsittävästä empiirisestä osatutkimuksesta ja niiden analyysia syventävästä yhteenvedosta. Osatutkimuksissa I ja II tarkastelen 2000-luvun joukkoviestinaineiston kautta nykypäivää. Osatutkimuksissa III ja IV vertailen 2000-luvun aineistoja 1980-luvun aineistoihin. Väitöskirjan yhteenvedossa jäsennän aineistoperäisiä havaintoja ja sosiaalisen roolia tiedejournalismissa monitieteisellä näkökulmalla.

Tutkimusaineisto on peräisin suomalaisista joukkoviestimistä: kahdesta sanomalehdestä, televisiosta ja yhdestä aikakauslehdestä. Aineisto on III osatutkimuksen tv-aineistoa lukuun ottamatta rajattu kirjoitettuun tekstiin. Aineiston valinnan perusteena ovat yhtäältä suomalaisten Tiedebarometrien pitkittäistutkimukset, joiden mukaan sanomalehdet ja televisio ovat suomalaisten tärkeimmät tiedettä koskevan tiedon lähteet (Tiedebarometrit 2001–2013). Aineistojen asiajournalismista viihteeseen etenevä järjestys heijastaa puolestaan tieteen julkisten representaatioiden jatkumoa (Bucchi 1998). Jatkumoasetelma ja aineistojen kronologinen suhde antaa mahdollisuuden tutkia tieteen käyttöä ja siinä tapahtunutta ajallista muutosta journalismin eri lajityypeissä.

Naistenlehden valinta aineistoon perustuu yhtäältä tavoitteeseen tutkia tieteen roolia asiajournalismin ulkopuolella ja toisaalta haluun tuoda esille tiedettä hyödyntävän asia- ja viihdejournalismin yhteisiä, sosiaaliseen liittyviä elementtejä. Osatutkimusten hahmottaminen julkisen tieteen jatkumossa tarkoittaa sitä, että artikkeleissa kuljetaan eksplisiittisestä tiedeaiheesta ja tiedejournalismista (evoluutioteorian julkinen ymmärrys, I) kohti tietoa soveltavaa, elämäntyylikontekstiin nivoutuvaa terveysviestintää (valistus- ja kampanjajournalismi, II ja III). Viimeisessä osatutkimuksessa analysoidaan tieteen roolia viihdejournalismissa ja toisaalta tiede- ja viihdejournalismin puhuttelun yhteisiä piirteitä (julkisten elämäntyyli naistenlehdessä, IV).

Kolmas aineistoa yhdistävä tekijä on aineistokorpuksen ”sosiokulttuurinen” genre. Aineistoa voi ajatella laatujournalismin viitekehyksessä, joka tekee oletuksia joukkoviestimien esittämien henkilöiden ja käyttäjien sosiokulttuurisista resursseista, yhteiskunnallisesta asemasta ja näiden yhteydestä luotettavaa tietoa korostavaan asiajournalismiin (Jallinoja 2006, 24–26; ks. myös Kahma 2010). Ajattelen tämän tutkimuksen aineistojen vastaavan mielikuvaa keskiluokan julkisuudesta. Oletan *Helsingin Sanomien*, *Turun Sanomien* ja *Annan* lukijoilla olevan kohtuullisesti yhteiskunnassa selviämistä edistäviä resursseja. Jos asiajournalismia ajatellaan hyväosaisten kulttuurisena julkisuutena, aineiston aikakausmedia, *Anna*, edustaa tämän julkisuuden viihdevästinettä.

Tarkoitan tällä laatumedian tavoitteleman kohderyhmän elämäntilanteeseen mukaan toteutettua hupisisältöä, keskiluokan viihdettä (ks. myös Railo 2011, 16–17).

Ensimmäisen osatutkimuksen (I) kohde on lähimpänä asiajournalismia ja eksplisiittistä tiedeviestintää. Analysoin tutkimuksessa, kuinka suomalaisten evoluutiotietämystä ja biotieteiden kulttuurista asemaa kehystettiin ja tulkittiin kahden suuren sanomalehden keskusteluissa, jotka alkoivat Suomen keskin-kertaisesta sijasta tiedelehti *Sciencen* kansainvälisessä evoluutio-rankingissa 2006. Aineistona on 61 artikkelia *Helsingin Sanomista* ja *Turun Sanomista* ajalta syyskuu 2006 – huhtikuu 2007. Sovellan kehysanalyysia ja kriittistä diskurssianalyysia. Kartoitan keskusteluun osallistuneiden toimijoiden, representaatioiden ja suhteiden avulla lukijan asemointia ja artikkeleita hallitsevan puhutavan suhdetta ihmisen olemusta koskevaan tietoon. Analyysi perustuu tiedeviestinnän kriittiseen suuntaukseen ja jäsenyyteen tiedeviestinnän kanonisen paradigman ja kyselytutkimusten kriittisen tarkastelun kautta. Tulkitsen keskustelun kehyksiä kansallisen häpeän, tiedesotien ja evoluutiopsykologian aseman vahvistamisen konteksteissa.

Toisessa osatutkimuksessa (II) tarkastelen *Helsingin Sanomien* keväällä 2007 julkaiseman *Läskikapina*-kampanjan oletuksia terveyttä ja hyvää elämää koskevasta tiedon hierarkiasta ja arvoista. Kampanja ajoittui 2000-luvulla virinneisiin talouspoliittisen eliitin liikkeisiin ja ohjelmiin, joiden muassa korostettiin yksilö vastuuta terveydestään ja sijoitettiin huomattavia pääomia erilaisten terveyttä edistävien tuotteiden kotimaiseen kulutukseen ja vientiin (Sitra 2005; ex-pääministeri Esko Ahon ja Stakesin tutkimusjohtaja Pekurisen visiot sairaiden ja ylipainoisten rangaistumaksuista). *Läskikapinan* julkilauttu tavoite oli tarjota lukijoille tietoa normaalipainon vaikutuksesta hyvinvointiin sekä kannustaa ja antaa välineitä terveisiin elämäntapoihin liittyviin henkilökohtaisiin päätöksiin. Aineistona käytän 81 kampanja-ajalla julkaistua *Helsingin Sanomien* artikkelia. Analyysi nojautuu tiedeviestinnän kriittiseen suuntaukseen ja kriittiseen diskurssianalyysiin. Käytännössä analysoin kampanjan ylipaino- ja terveystieteen alkuoletuksia, kampanjassa esiintyneitä toimijoita, näiden representaatioita ja keskinäistä hierarkiaa. Kuvaan kolme diskurssia, joilla aineistossa perustellaan ylipainon haitat. Rakennan niistä tulkinnan kampanjan tekstuaalisen puhutellun kohteen suhteesta itseään koskevaan tietoon, hyvään elämään ja kampanjan esittämiin toimijoihin. Tässä artikkelissa muodostuivat analyttiset toimijakategoriat, joiden avulla jäsenen median puhutella paikoin väitöskirjan myöhemmissä osatutkimuksissa.

Kolmannessa osatutkimuksessa vertailen kansalaisen ja asiantuntijan suhdetta ja tieteellisen tiedon liittymistä sosiaaliseen asemaan kahdessa terveystietokampanjassa vuosilta 1982 (IIb) ja 2007 (IIIa). Aineistoina toimivat YLE TV2:ssa Pohjois-Karjala -projektin osana toteutetun valtakunnallisen *Terveystieteen Avaimet* -tv-sarjan 12 jaksoa sekä 14 artikkelia *Helsingin Sanomista* *Läskikapina*-

na-kampanjan ajalta keväällä 2007. *Terveiden avaimet* toteutettiin aikana, jolloin valtiollinen politiikka suuntautui ohjelmallisesti kansan sivistämiseen, alueelliseen tasa-arvoon ja terveyden edistämiseen. Television avulla uskottiin voitavan vaikuttaa laajojen kansanjoukkojen terveystottumuksiin (Wiio 1984). Osatutkimuksen kehyksenä on ajatus siitä, että ihmisten suhteutuminen tietoon vaihtelee riippuen heidän ammatistaan ja statuksestaan. Analysoin aineistojen tapaa representoida ihmisiä ja heidän keskinäisiä suhteitaan ja yhdistän sosiaaliset suhteet aineiston terveystieteen alkuoletuksiin ja representaatioihin terveestä ja epäterveestä elämäntyylistä. Tulkiten havaintoja vasten tiedeviestinnän kanonista ja osallistamisnäkemystä. Pohdin näiden tulkintojen ja aineistojen terveystieteen kautta kampanjoiden kykyä puhutella kansalaisia, joilla on kampanjoiden tematisoimia terveysongelmia.

Neljännän osatutkimuksen kohteena on lukijan puhuttelu arvojen kautta ja lukijalle tarjottu itseymmärryksen malli esikuvallista elämäntyyliä käsittelevässä viihdejournalismissa. Jäsenmän aihetta naisten elämän ristiriitojen kuvauksen kautta. Käytän aineistoina *Anna*-lehden henkilökuvasarjoja *Kun on nainen* (10 juttua, vuosikerta 1988) (IVb), *Lounasvieraana* (7, 1988) (IVb) ja *Juuri nyt* (17, 2008) (IVa). Sovellan löyhästi retoriikan tutkimusta ja kriittistä diskurssianalyysia. Analysoin haastateltujen julkisten käsityksiä itsestään ja tapoja puhua arkielämästään. Selvitän esisopimuksen ja luonnollistuksen käsitteiden avulla tapoja, joilla haastatellut jäsentävät julkisen ja yksityisen roolin yhteensovittamista ja tekevät ajateltavaksi esikuvallista elämäntyyliä ja sen perustana olevia arvoja. Teen havaintoja tieteen kulttuurisen aseman heijastumisesta tieteestä näennäisesti vapaaseen viihdegeenreen. Analysoimalla puheen suuntautumista aikaan teen päätelmiä lukijalle tarjotusta mahdollisuudesta vaikuttaa oman elämänsä kulkuun.

Esittelyn jälkeen tuon empiiriset osatutkimukset yhteen ja syvennän niiden analyysia nostamalla esille eriaiheisten aineistojen puhuttelua yhdistävän, ihmisen vuorovaikutusvalmiuksia hyödyntävän ulottuvuuden ja tieteen roolin tämän puhuttelun rakentumisessa. Valmistellessani tutkimusartikkeleita havaitsin aineistojen toimijasuhteissa ja kielenkäytössä säännönmukaisuuden, joka jäsenyi samastumisen ja kokemuksen yliyksilöllisen organisoitumisen avulla. Mielessäni kypsyi ajatus osatutkimusten suhteuttamisesta biologian kanssa keskustelemaan viitekehykseen, joka koskee aineistojen potentiaalia aktivoida median vastaanottajien mielissä vuorovaikutustilanne.

Yhteenvedon lopussa syvennyttään väitöskirjan kokoavaan kysymykseen siitä, kuinka aineistojen tiede- ja hyvinvointipuhe kehottaa suhtautumaan toiseen ihmiseen. Ensin fokusoin aineiston terveystieteen ulottuvuuteen ja pohdin sen pragmaattista validiteettia eli kykyä kohentaa ihmisten itseymmärrystä ja terveyttä. Tämän jälkeen erittelen puhuttelun eettistä imperatiivia sen kautta, miten puhe asemoi lukijaa suhteessa toimintakyvyn laajentamisen ja aidon

kohtaamisen mahdollisuuteen, jotka ovat yksilön hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen ennakkoehtoja.

Vaikka valtaosa aineistosta voidaan lukea terveystjournalismin piiriin, olen ankkuroinut tutkimukseni osaksi terveystviestintää laajempaa viitekehystä. Peruste on sama kuin tiedeviestinnän teorioiden kohdalla, nähdä metsä puilta (s. 15–16): Väitöskirjan keskeinen tavoite on nostaa esille tiedejournalismin, mediakulttuurin ja ihmisluonnon laajoja, totutusta poikkeavia yhteyksiä. Yhden tutkimusalan lähtöoletusten ja keskustelujen sisälle jääminen ei palvelisi tätä tavoitetta vaikka keskustelu olisi eleganttia. Olen koonnut taulukkoon 1 väitöskirjan osien keskeiset kysymykset, aineistot, menetelmät ja osatutkimusten merkityksen väitöskirjakokonaisuudessa.

Taulukko 1.

Artikkeli	Artikkelikohtainen tutkimuskysymys	Aineisto	Teoreettis- menetelmällinen konteksti	Merkitys väitöskirja- kokonaisuudessa
Public Perceptions of Evolution and the Rise of Evolutionary Psychology in Finland (I)	Miten tiede representoidaan? Kuinka lukija asemoidaan suhteessa Eurobarometrin tulokseen ja tieteen kulttuuriseen asemaan?	tiedetietämystä ja kehityso- pia käsittelevät artikkelit Helsingin Sanomissa (42) ja Turun Sanomissa (19) 2006–2007; eksplisiittinen tiede- journalismi	kehysanalyysi, diskurssianalyysi, tiedeviestinnän kriittinen suuntaus; kvantitatiivisten kyselytutkimusten kriittinen tarkastelu	luonnontieteiden kulttuurinen ulottuvuus; bio- ja yhteiskuntatieteiden välisen tutkimusot- teen pohdinta
Biokansalaiset ja kenttäasiantuntijat läskikapinassa (II)	Miten terveys repre- sentoidaan? Kuinka lukija asemoidaan suhteessa tervey- teen ja kampanjan toimijoihin?	Helsingin Sanomien Läskikapina-kam- panja 2007 (81 artikkelia), tiedettä soveltava elintapa- journalismi	toimijasuhteet, diskurssianalyysi, terveyskuvan läh- töoletukset, tiede- viestinnän kriittinen suuntaus	terveyden kytkentä sosiaaliseen hie- rarkiaan; kokemus hyvinvoinnin osana
Kansalaisen ja asiantuntijan suhde kahdessa terveys- kampanjassa 1982 ja 2007 (III)	Miten terveys rep- resentoidaan? Miten lukija tai katsoja asemoidaan suh- teessa auktoriteet- tiin ja hyvinvointiin?	Helsingin Sanomien Läskikapina-kam- panja 2007 (81 ar- tikkelia; IIIa) ja YLE TV2:n Terveiden Avaimet -kurssi 1982 (14 jaksoa, IIIb)	toimijasuhteet, terveyden sosiaa- linen ulottuvuus, tiedeviestinnän näkemysten vertailu	tiedon sosiokult- tuurisen kontekstin merkitys: 1980- ja 2000-luvun terveys- valistuksen vertailu; kokemuksen lajityy- pillisen rakentumi- sen hahmottelu
Naisen elämän ristiriita Annan hen- kilöhaastatteluissa 1988 ja 2008 (IV)	Miten (nais) lukija asemoidaan suhteessa hyvään elämään ja vastuu- seen?	esikuvallisten ”julk- kisten” henkilökuvat Annassa 1988 (17 artikkelia, IIIb) ja 2008 (17 artikkelia; IIIa); tieteen rooli arkisessa elämän- tyyliäpuheessa	minä-representaa- tiot, esisopimukset, luonnollistukset, sanastot, puheen aikasuuuntautunei- suus	tiede ja arvot hyvän elämän perusteina; 1980- ja 2000-luvun aineistojen vertailu; tutkijan itseymmär- rys tulkinnan apuna
Tiedejournalismi ihmellisen epävar- muuden palveluk- sessa (yhteenveto)	Miten lukija ase- moidaan suhteessa tieteeseen, toiseen ihmiseen ja itseen- sä?	osatutkimukset I, II, III ja IV	representaatiot, toimijasuhteet, tie- de- ja terveyskuvan lähtöoletukset, sa- mastuminen, minän suojauskeinot	lukijan asemoinnin vertailu ja teoreet- tis-menetelmällisen kehityksen ekspli- kointi, analyysin syventäminen

YHTEENVETO OSATÖISTÄ JA SYVENTÄVÄ TULKINTA

Työn yhteenveto havainnollistaa empiiristen osatutkimusten punaisen langan, joka kulkee vain osin näkyvänä artikkeleissa. Käytännössä osoitan, mitä yhteistä evoluutiokeskustelun (I), *Läskikapina*-kampanjan (II, IIIa) ja *Juuri nyt* -sarjan (IVa) eri lajityyppejä edustavien aineistojen puhuttelussa on. Millaista suhdetta 2000-luvun aineistojen puhuttelu tarjoaa lukijalle tieteeseen, terveyteen ja toiseen ihmiseen? Analyysin tukena toimii vertailu kahden osatutkimuksen terveys- ja elämäntyyliaineistoihin 1980-luvulta (IIIb, IVb).

TOIMIJOIDEN REPRESENTAATIOT JA SOSIAALISET SUHTEET

Erittelen empiiristen aineistojen hallitsevaa puheenpartta tekemällä selkoa aineistojen esittämistä ihmisistä ja heidän keskinäisistä suhteistaan. Tarkastelen ihmisten suoraa ja epäsuoraa kuvailua. Teen huomioita siitä, millaisessa toiminnassa ihmiset esitetään: Ovatko he dominoivaa puhetta myötäilevien kokemusten vai näkemysten esittäjiä vai itsenäisten näkökulmien avaajia? Tarkastelen toiminnan laatua: Onko toiminta sisäistä, kuten näkemysten esittämistä ja asioiden suhteuttamista toisiinsa tai aikaan; vai ulkoista, kuten konkreettista liikettä, työntekoa tai aikaansaannoksia? Tutkin, keneen aineistojen esittämistä ihmisistä toimittaja tai muu hallitseva puheääni samastuu.

(I) Kehitysoffin vastustajat ja puolustajat

Evoluutiokeskustelun puheenpartta hallitsi vastakkainasettelu evoluutioteorian aseman ”puolustajien” ja ”vastustajien” kesken. Evoluutioteorian kulttuurisen aseman puolestapuhujat esittivät uskontokriittisiä kannanottoja ja kiihkeitä näkemyksiä, jotka vetosivat populaariin evoluutiopsykologiaan sekä Charles Darwinin ja Richard Dawkinsin arvovaltaan. Puolustajat referoivat kirjaimellisesti Dawkinsin uskontokriittistä teosta *Jumalharha* (2006). Evoluutioteorian tieteellisen aseman kyseenalaistavat tai kieltävät esittivät *Raamattuun* ja suoraan tunteisiin vetoavia näkemyksiä, joita höystettiin kehollisin kielikuvin esimerkiksi puheella sisäisestä tulesta.

Evoluutioteorian puolustajia edustaa valtaosa toimittajista, haastatelluista tai referoiduista tutkijoista ja yleisönosastokirjoituksista. Vastustajia edustavat kristinuskon naiivit ilmentymät Yhdysvalloissa, ex-kommunististen valtioi-

den viranomaiset, epäonnistuneet historialliset valtiojärjestelmät, matalasti koulutettujen yleisönosastokirjoitukset sekä uskonnollisen vallan katalysoima sotalaisa liikehdintä Lähi-idässä. Evoluutioteorian kulttuurisen aseman puolesta puhuvat omalla äänellään ihmistieteilijä, taiteentutkija, elintarviketieteen maisteri ja toimittaja. Evoluutioteorian aseman kieltävät henkilöt ja yhteisöt esitetään toimittajan tai evoluutioteorian puolustajien määrittelemänä representaatioina. Evoluutioteorian puolustajan piirteet määrittyvät sen kieltäjien kautta, jotka ovat kuvauksen perusteella kehittymättömiä, tietämättömiä, alistettuja, sotalaisia, tunteiden vallassa olevia ja taikauskaisia muukalaisia. Näin puolustajan ominaisuuksiksi nousevat länsimainen vapaus, rationaalisuus, itsehallinta, julkilausuttu uskonnottomuus, korkea tiedetietämys ja tiedettä kohtaan osoitettu luottamus.

Aineiston hallitseva puhetapa samastuu uskontokriittiseen Dawkinsiin ja häntä referoiviin, suomalaisten oletettua taikauskoa arvosteleviin tutkijoihin. Hallitsevan puheen ohessa esiintyy tieteellisesti valistunut, neuvotteleva puheenparsi, jota edustavat yksittäisten toimittajien, biotieteen tutkijoiden ja kirkkohallituksen puheenvuorot. Refleктоiva tiedepuhe ei tue vastakkainasettelua tieteen puolustajien ja uskovaisten välillä, vaan jättää lukijan pohtimaan suhdettaan evoluutioteorian yhteiskunnalliseen asemaan ja maailmankatsomusten mahdolliseen rinnakkaiseloon (vrt. Nisbet & Scheufele 2009).

(II, IIIa) Esikuvat, kenttäasiantuntijat ja innokkaat oppilaat

Läskikapina-kampanjassa esiintyi kymmeniä yksityishenkilöitä ja organisaatioiden edustajia. Jaoin kampanjan esittämät ihmiset osatutkimuksissa neljään toimijakategoriaan, jotka määritin suhteessa esitettyyn sosiaaliseen hierarkiaan ja toimijoiden rooliin kampanjassa.

Oppilaita tai *tulokkaita* olivat julkisen painonpudotushaasteen vastaanottaneet mäntsäläläiset läskikapinalliset ja satunnaiset ”tavalliset” kansalaiset ja *esikuvia* ylipainoon ja sen ulkoisvaikutuksiin erikoistuneet tutkijat, kansalaisten sääätely- ja ohjauskeinoista päättävät viranomaiset, poliitikot ja tutkimusjohtajat ja tunnetut urheilijat. *Kenttäasiantuntijoiksi* kutsuin läskikapinallisia oppilaita kasvokkain ohjaavia fysio- ja ravitsemusterapeutteja, liikunnanohjaajia, henkilökohtaisia kuntovalmentajia, terveydenhoitajia tai keittäjiä, joilla oli näppituntuma kampanjan polemisoimaan lihavuusongelmaan. *Pudokkaiksi* kutsuin kampanjan esittämiä maantieteellisesti ja etnisesti loitolle sijoitettuja sairaalloisen lihavia ja huono-osaisia ihmisiä (vrt. Karvonen 2000).

Esikuvien representaatiot rakentavat kampanjan käsitystä hyvästä ja tavoiteltavasta elämästä. Esikuvat ovat menestyneitä, hoikkia ja kiireisiä ja esiinty-

vät kampanjassa eräänlaisella kaksoisidentiteetillä: he ovat tiedon haltijoita ja esittävät tunnetun asemansa turvin näkemyksiä kansanterveydellisistä kysymyksistä ja terveistä elintavoista, mutta samalla he kertovat auliisti korkeasta itsekuristaan ja fyysisen treenin rytmittämästä yksityiselämästään.

Oppilaat ovat niukasti koulutettuja ”tavallisia” kansalaisia, joiden elintavat, itsehallinta ja paino poikkeavat esikuvien määrittelemästä ihanteesta. Heidän ammateikseen ilmoitetaan parturi-kampaaja, yrittäjä, erityisnuoriso-ohjaaja, eläkeläinen ja kirvesmies. Oppilaat haluavat muuttaa elintapojaan kampanjan viitoittamaan suuntaan. He pahoittelevat poikkeamiaan esikuvien tyylistä ja osoittavat pelonsekaista innokkuutta terveen elämän omaksumiseen. Oppilaat eivät esitä kampanjan aihepiiriin liittyviä näkemyksiä vaan tunnekokemuksia, jotka ovat linjassa toimittajien ja esikuvien näkemysten kanssa.

Kenttäasiantuntijat ovat kuin onnistuneita, entisiä oppilaita ja tieteellisen tiedon legitimoituja soveltajia. Kenttäasiantuntijoilla on ammattiopistosta tai vapailta markkinoilta hankittu lisenssi. Heillä on työnkuvansa puolesta lähikosketus maallikoihin, joille he tarjoavat kaupallista terveys- ja elämäntyylikonsultaatiota. Kenttäasiantuntijoilla on hallussaan kehon toiminnan ja elintapojen vaikutusten mittaamisen teknologia. He ohjaavat, kontrolloivat ja kannustavat oppilaita kohti kampanjan määrittelemää terveyttä. Kenttäasiantuntijat esittävät omalla äänellään normatiivisia näkemyksiä sopivista elintavoista, jotka ovat linjassa kampanjan tavoitteiden ja esikuvien representaatioiden kanssa.

Kampanjan pudokkaat ovat lihavia ja sairaita ihmisiä etäällä Suomesta. Heitä yhdistää toiminnallisen passiivisuuden ja holtittomuuden paradoksi. Mielikuva huipentuu ylensyöntiä harrastaneen kuolleen alaskalaismiehen valtavan ruumisarkun kuvailussa. Pudokkaat esiintyvät enimmäkseen ilman omaa ääntä. Näennäisen autonomisesti esiintyvät yksittäiset ulkomaalaiset, jotka kertovat avuttomuudestaan perhettään koskettavan lihavuuden edessä ja turvautumisestaan kenttäasiantuntijoihin.

Läskikapinassa on vahva toimittajien puheääni, joka samastuu tasapainotellen vertaisen ja idealisoivan välillä esikuviin ja suhtautuu alentuvasti myötäeläen oppilaisiin. Hallitseva puheääni paheksuu pidäkkeettä lihavia pudokkaita ja sulkee heidät pois tervettä elämää tavoittelevien piiristä.

Kenttäasiantuntijoiden ja oppilaiden kanssakäyminen esitetään vapaaseen terveystahtoon ja kulutusvalintaan perustuvana kahden tasavertaisen yksilön kohtaamisena. Kuitenkin oppilaiden ja kenttäasiantuntijoiden välillä vallitsee epätasapaino: läskikapinallisilla ei ole ”oikeaa” tietoa terveydestään ennen kuin kenttäasiantuntija tarjoaa sen heille.

(IIIb) Terveet tohtorit ja sairaat savolaiset

Vuoden 1982 *Terveyden avaimet* -sarjassa esiintyivät pohjoissavolaiset niukasti koulutetut, kampanjan tavoitteisiin nähden epäterveet studiokansalaiset ja korkeakoulutuksen hankkineet kaupunkilaiset juontajat. Kurssilaisten ja juontajin välillä oli näkyvä hierarkia: hoikat ja huolitellut juontajat opettivat epävarmasti esiintyville, rasvan, suolan ja tupakan ”suurkuluttajille” terveitä elintapoja, kuten painonhallintaa, oikeaoppista ravitsemusta ja kuntoliikuntaa. Kurssilaisten ammateiksi ilmoitettiin ravintolaemäntä, perhepäivähoitaja, piiriedustaja, siivooja, talonmies ja autonkuljettaja.

Juontajien puheääni hallitsee aineiston sosiaalisia suhteita. Dialogi on näennäistä, koska käytännössä juontajat sekä kysyvät että vastaavat. Juontajat puhuttelevat kurssilaisia etunimillä ja käyttävät kirjakieltä. Eräältä kurssilaiselta kysytään, millaista oli liikunnan aloittaminen. ”Vastenmielistä olj...” mies vastaa katse harhaillen studion kulisseissa. Kurssilaisten toiminta vaikuttaa pidättyväseltä tai jopa torjuvalta. He istuvat hiljaa tai esittävät murteella juontajien asialistan mukaisia kokemuksia uusista elintavoista. Juontajat esittävät taajaan näkemyksiä sopivasta elämäntyylistä ja kehottavat kurssilaisia seuraamaan. Eräs kurssilainen tiedustelee maratonin pituutta juontajan pyydettyä häntä juoksemaan kanssaan Pohjois-Karjalan Sydänmaratonille. Juontajat pyrkivät myötäelämään kurssilaisten kokemuksia, mutta heidän puheensa on sävyltään opettava.

(IV) Solidaariset virkanaiset ja impulsiiviset uraäidit

Naistenlehden henkilöhaastatteluista koostuvassa aineistossa esiintyvät toimittajien lisäksi tunnetut ja yhteiskunnassa menestyneet naiset. Vuoden 1988 aineistossa (IVb) *Anna* käsittelee pääasiassa haastatellun suhdetta tasa-arvopolitiikkaan ja omaan valintaansa perheen ja työn välillä. Haastatellut naiset ovat miesvaltaisilla aloilla työskenteleviä korkeakoulutettuja naisia kuten poliitikkoja, johtajia ja virkamiehiä, jotka taistelevat naisten oikeudesta ansiouraan. Heidät esitetään solidaarisina, sitkeinä, työteliäinä ja muutokseen uskovina. Esikuvien representaatiot ja puhetapa artikuloivat, että maailman köyhiä ja toisia naisia pitää auttaa, mutta solidaarisuus on hyvä toteuttaa lyhyen tukan ja kodin ulkopuolisen työn saattelemana, naisellista pehmeyttä välttämällä.

Vuoden 2008 aineistossa (IVa) *Anna* keskittyy ennen muuta haastateltujen tunnesuhteeseen ja itsen toteuttamiseen naisen elämän eri osa-alueilla. Haastatellut ovat mediajulkisuudesta tuttuja muusikoita, näyttelijöitä, urheilijoita ja malleja. Heidät esitetään menestyneinä, kauniina, impulsiivisina ja kiireisinä. Molemmissa aineistoissa toimittaja samastuu myötäeläen ja ihailien esikuvaan mutta ohjailee lisäkysymysten ja vastausten uudelleen tulkintojen avulla puhu-

misen tapaa ja näkökulmia. Vuoden 2008 esikuvien arki jäsentyy paljolti sen kautta, kuinka vuorokauden 24 tuntia saadaan aikataulutettua niin, että työn, vapaa-ajan ja perhe-elämän ihanteet toteutuvat yhtä aikaa.

Toimijakategoriat osatutkimusten aineistoissa

Muiden aineistojen (I, IIIb ja IV) toimijoita voi suhteuttaa *Läskikapina*- osatutkimuksen (II, IIIa) analyttisiin toimijakategorioihin. Olen koonnut toimijoiden representaatiot ja toimijakategorioiden roolin osatutkimuksissa taulukkoon 2. Evoluutiokeskustelussa (I) esikuviin voidaan rinnastaa aineistossa maltillisesti esiintynyt biotieteen professori Petter Portin ja tieteen kulttihenkilöiksi nostetut Charles Darwin ja Richard Dawkins. Valtaosa toimittajien ja yleisöosaston uskontoa tai evoluutiopsykologiaa käsittelevistä kirjoituksista tulee lähelle oppilaan kategoriaan innokkuutensa ja kritiikittömän tiedesuhteensa takia. Kenttäasiantuntijoiksi voidaan löyhästi lukea evoluutiopsykologian asiantuntijoina esiintyvät, Dawkinsin sanoja toistavat henkilöt, joilla ei ole biotieteellistä koulutusta. Ilman omaa ääntä esitetyt evoluutioteorian ulkomaiset vastustajat rinnastuvat suoraan *Läskikapinan* pudokkaisiin.

Terveyskurssin (IIIb) juontajat ovat sekä tieteellisen tiedon tuottajia että tiedon valtuutettuja soveltajia, jotka ohjaavat yksittäisiä kansalaisia. Heidän representaationsa kattaa sekä esikuvan että kenttäasiantuntijan piirteitä. Korkean koulutuksen ja yhteiskunnallisen asemansa vuoksi he muistuttavat pikemminkin esikuvia. Kurssilaisten into omaksua juontajien määrittelemä elintapamuutos vaihtelee. Tämä sijoittaa heidät jonnekin passiivisen pudokkaan ja innokkaan mutta tietämättömän oppilaan välimaastoon. *Anna*-lehden haastattelemat naiset (IVa ja b) ovat kulttuurisesti menestyneitä, toimittajien avoimesti ihailemia tunnettuja henkilöitä, jotka esittävät sekä kokemuksiaan että näkemyksiään hyvästä elämästä ja terveydestä – sanalla sanoen esikuvia.

Taulukko 2. Toimijakategoriat aineistoissa.

toimijakategoria	representaatio	toiminnan laatu	vastine aineistoissa
esikuva	määrätietoinen, kyvykäs, varakas, hoikka, kiireinen, työteliäs, tiedetietoinen, hyväkuntoinen, kaunis	näkemyksen esittäjä, kriitikko, agendan määrittelijä, "peak performance", tiedon auktoriteetti, järkiperäinen, tahtoperäinen, tuloksellinen, kurinalainen	viihde- ja urheilujulkikset, lihavuustutkijat, johtajat, bio- ja lääketieteen professorit, kirurgit, ministerit, mallit, juontajat
kenttäasian-tuntija	kokenut, määrätietoinen, tiedetietoinen, sosiaalinen, hyväkuntoinen, kyvykäs	kannustaja, kontrolloija, auttaja, aktiivisuuden suuntaaja, tunteen rajoittaja, tiedon valtuutettu soveltaja, oikein tietäjä, kurittaja	henkilökohtaiset elintapa- valmentajat, sairaanhoitajat, terveydenhoitajat, fysio- ja ravitsemusterapeutit, luonnonvalinnasta innostuneet maallikot
oppilas/tulokas	epätietoinen, innokas, ylipainoinen, niukasti koulutettu, huonokuntoinen, tavallinen	kokija, totteli, kuuliainen, ulkoahjautuva, "flat performance", sisäisesti passiivinen, tiedon vastaanottaja, "oikea" toiminta, tahdosta lipsuminen, tunneperäinen	Mäntsälän läskikapinalliset, yksittäiset tiedeuskovaiset yleisönoastolla, kadulla ylipaino-ongelmasta haastatellut, elintapojen muutokses- sa onnistuneet terveysturs- silaiset
pudokas	irrationaalinen, osaton, passiivinen, holtiton, sairas, epätietoinen, epämuotoinen, torjuva, hyökkäävä, tunteva	välinpitämättömyys tai aktiivinen torjunta, "väärä" toiminta, tunneperäisyys, "väärä" tahto, halun armoilla	Suomessa: tiedosta huoli- matta lihovat ja tupakoivat terveystursillaiset, työkyvyt- tömät lihavat, niukasti kou- lutetut uskovaiset; Suomen ulkopuolella: kreationismin puolustajat, tieteen vastusta- jat, lihavat siirtolaiset, sairaat amerikkalaiset, alaluokkaiset britit, kehitysmaiden lihavat, Lähi-idän fundamentalistit

TIEDE- JA TERVEYSKUVAN LÄHTÖOLETUKSET

Tässä luvussa selvitän, mistä aineistoissa puhutaan, kun viitataan tieteeseen ja terveyteen. Ajatukseni on, että käsitystä oikeasta ja vähemmän oikeas- ta tiedosta voidaan muokata sijoittamalla tieto sosiaaliseen hierarkiaan. Sosiaalisen arvoasteikon yläpäähän sijoittuvan tunnetun henkilön suusta tuleva totuusväite nauttii helposti suurempaa luottamusta kuin yhteiskun- nassa huonosti selviävän tai julkisen "nobodyn" näkemys. Teen aineistojen artikuloiman tiede- ja terveyskuvan ja sosiaalisen hierarkian risteyskohtien avulla päätelmiä siitä, miten aineisto asemoi lukijaa tai katsojaa suhteessa tieteelliseen tietoon. Tiede- ja terveyspuheen lähtöoletukset rakentuvat läh- teiden käytön, sanastojen ja ihmisten välisten suhteiden kautta. Lähteiden käytöllä tarkoitin tietojärjestelmiä ja aloja, joita edustavat ihmiset saavat esittää näkemyksiä ja pääsevät ääneen tieteen, terveyden ja hyvän elämän asiantuntijoina. Sanastoilla viitataan hallitsevan puheään ja hierarkiassa korkealla olevien toimijoiden puhetapojen yhteyttä oppialoihin, organisoiviin

teorioihin ja kulttuureihin. Sosiaalisen hierarkian rakentumista olen kuvannut edellisessä luvussa.

Aineistoja yhdistävä tiede- ja terveyskuva on tietoteoreettisesti melko kapea, ehdoton sekä biolääke- ja luonnontiedelähtöinen. Terveyskuva painottaa somaattista ruumista hyvinvoinnin lähtökohtana ja kvantitatiivista tietoa koetun hyvinvoinnin sijasta. Tiede- ja terveyskuva nostivat biotiedettä ja teknologiaa hyödyntävien asemaa toimijasuhteissa. Toisaalta myös julkisuudesta tutut maallikkoesikuvat käyttivät aineistoissa biolääketieteellistä ja objektiivisuuteen vetoavaa retoriikkaa.

(I) Ihmisen selittävä luonnontiede

Evoluutiokeskustelun tiedekuva piirtyy jonkinlaisena yksinkertaistuksena luonnontieteestä tieteellisenä diskurssina. Tiede esitetään hallitsevassa puheenparressa perusmielikuvana, joka ratkaisee moraaliset, sosiaaliset ja yhteiskunnalliset kysymykset. Asioista, joista luonnontiede ei puhu, ei voi käydä älykästä keskustelua. Populaariin tiedekuvaan kytketään evoluutioteorian vastustajien negaation kautta länsimainen liberaalidemokratia ja rationaalisuus. Evoluutiokeskustelun tiede muistuttaa tiedeviestinnän tutkimuksen perinteistä mallia, jossa tiede sinänsä (Science-in-General) asetetaan potentiaalisesti tiedevastaista, passiivista ja homogeenista yleisöä vastaan (Public-in-General) (ks. Michael 2009).

Tiede on yllä kuvatussa keskustelussa asiantuntijoiden ja heihin samastuvien tieteen kulttuurisen aseman puolestapuhujien resurssi. Hallitseva puhetapa viittaa Suomen sijoittumiseen evoluutioteoriaa koskevassa kysymyksessä lähelle entisiä itäblokin maita, kauas muista Pohjoismaista ja ”oikein” vastanneiden länsimaiden kärjestä. Kommunismin uhka toimii puheenparressa hyvänä viholisena huolimatta kylmän sodan ja Neuvostoliiton lopusta vajaan parikymmentä vuotta aiemmin. Lukijaa suostutellaan hyväksymään luonnontieteen ehdoton kulttuurinen asema vetoamalla suomettumisen aikoihin ja Stalinin tapaan kohdella tutkijoita. Evoluutioteorian vastustajien sosiaalisen osattomuuden kautta viitataan käsitykseen, jonka mukaan luonnontiede on edistänyt yksilönvapauden toteutumista ja auttanut paternalistisen vallankäytön kitkemistä. Hallitseva puhetapa olettaa, että luonnontiede riittää vastaamaan olemassaoloa koskeviin kysymyksiin ja merkityksenantajaksi elämälle. Tätä populaaria tiedediskurssia edustavat näkyvimmin yksittäiset toimittajat ja evoluutiopsykologian puolesta puhuvat tutkijat, joilla ei ole luonnontieteellistä koulutusta.

(II, IIIa) Hoikkien ja terveiden biolääketiede

Läskikapinassa haastateltavien valinta, hallitseva puhetapa ja sanastot rajaavat tieteen terveys-, biolääke- ja ravitsemustieteen alueelle. Muut tieteenalat, kuten kaupunkisuunnittelu ja psykologia, ovat esillä vain palvellessaan edellä mainittuja. Hallitseva puhetapa vetoaa kampanjassa taajaan sairastamisen hintaan ja terveyskuluttamiseen. Se ohjaa ajattelemaan lääketiedettäkin kustannustehokkuuden ja talouden näkökulmista. Puhetapa on linjassa sairaiden rangaistumaksuja koskevien visioiden kanssa, joita talouspoliittinen oikeistopopulismi on esittänyt 2000- ja 2010-luvuilla.

Läskikapinaa käsitteiden juttujen tausta muokkaa kampanjan terveyskuvaa somaattiseen suuntaan. Tarkoitan somaattisella terveyskuvalla puhetapaa, joka käsittelee kehon suorituskykyä, syysuhteita fyysisestä psyykkiseen ja tarkastelee hyvinvointia ruumiin terveyden ja biologisen sanaston avulla. Somaattisessa terveyskuvassa terveyttä lähestytään tarkkaan määriteltyjen elintapojen ja teknologisten mittausten kautta.

Kampanjan tiedekuvaa voi ajatella yksinkertaistettuna ja tietoteoreettisesti suljettuna versiona biolääketieteestä. Ylipaino mielletään matemaattisena yhtälönä, jonka osat ovat painoindeksi ja kilokalorit. Selkeä tiedekuva toimii resurssina toimittajille, esikuville ja kenttäasiantuntijoille, kun he määrittelevät hoikkuuteen ja elintapakontrolliin perustuvaa terveyttä. Tietynlaista vaihtoehdottomuutta heijastaa se, että oppilaiden innostus hyvinvointinsa edistämiseen näkyy vain kiinnostuksena kenttäasiantuntijoiden jakamaa kvantitatiivista ”kehotietoa” kohtaan. *Läskikapinallisen* ei kuulu esittää ajatuksia, jotka vievät lihavuutta biotieteen ja kansantalouden ulkopuolelle.

Poikkeuksen kampanjan tiedekuvaan tekevät lastenpsykiatri Fredrik Almqvistin haastattelu ja referaatti ”Super size me” -tutkimuksesta, jotka tuovat esille syy-yhteyden psyykkisestä fyysiseen ja tieteen rajat kompleksisten ilmiöiden selittämisessä (vrt. Wynne 2005). Psykiatri puhuu siitä, kuinka vaikea on ennustaa valistuksen vaikutusta kohteeseen ja viittaa negatiivisen vaikutuksen mahdollisuuteen. Satunnainen oppilas kuvaakin terveyskäyttäytymistään ahdistumisena siitä, syökö riittävän terveellisesti. Somaattisesta tiede- ja terveyskuvasta poikkeava diskurssi esiintyy muutamana katkelmana ensisijaisen puhetavan seassa, eikä tästä syystä kykene todella haastamaan hallitsevaa näkökulmaa ja lukija-asemaa.

Toimittajat kommentoivat aineistossa ankarasti omia ja läheistensä elintapoja kampanjan agenda myötäilevin sanakääntein. Biolääketieteellistä diskurssia mukaileva somaattinen terveyskuva tulee esikuvien ja kenttäasiantuntijoiden menestyksen kautta sidotuksi elämäntyylisiin. Puhe terveydestä ja normaalipainosta vaihtuu kampanjan loppua kohden puheeksi hoikkuudesta, joka liitetään esikuvien korkeaan yhteiskunnalliseen asemaan, hyvään suo-

rituskykyyn ja tiukkaan itsekontrolliin (vrt. Karvonen 2000; ks. myös Featherstone 1991).

Aineiston perusteella terveystieto ja sen tuottamisen välineet ovat kansantalouden tunnuslukuja kokoavien ja biolääketiedettä edustavien esikuvien ja kenttäasiantuntijoiden hallussa. Tulos liittyy aineiston osaksi laajempaa suomalaisen terveysjournalismin diskurssia, jolle on ominaista sairauden ja terveyden arvottaminen rahassa inhimillisen hyvinvoinnin sijaan (ks. myös Järvi 2010). Kun kampanjan tiedekuva yhdistetään hoikkien ja lihavien sosiaaliseen hierarkiaan ja esikuvien puhetapaan, lukijan annetaan ymmärtää, että koettu terveys on tieteellisessä mielessä vähemmän arvokasta kuin kvantitatiivinen terveystieto. Asetelma rakentaa mielikuvaa yksilön ulkopuolelta tulevasta objektiivisesta terveydestä, joka vastaa myös kysymyksiin lukijan mielentilasta ja onnellisuudesta. *Läskikapinan* tiedekuva muistuttaa osallistavan tiedeviestinnän teorian tapauskohtaisia käsityksiä tieteestä ja yleisöistä (Science-in-Particular ja Public-in-Particular; Michael 2009): biolääketieteeseen, kansantalouteen ja vientiteollisuuteen nivoutuva ”terveystiede” pyrkii osallistamaan osayleisöä, joka on ostovoimaista ja halukas tavoittelemaan *Läskikapinan* tiedefaktojen perusteella jo määriteltyä terveyttä (vrt. Felt et al. 2009).

(IIIb) Kaupunkilaisuuden puolesta sydäntauteja vastaan

Terveyden avaimet -sarjan tiede- ja terveyskuva kytkeytyy sydäntautien tunnettu- ja riskitekijöitä käsittelevän puheen kautta lääketieteeseen. Nimellisesti terveyttä lähestytään valikoitujen elintapojen ja ruumiin terveyden välillä osoitettujen syy-seuraus-suhteiden kautta. Käytännössä katsojien tiedekuvaa muokkaavat myös lääkärinä, kirurgina ja maa- ja metsätaloustieteilijänä esille nostetut juontajat. Nämä tohtorit ja lisensiaatit ovat hallittuja, huoliteltuja ja hoikkia. Heidän yhteiskunnallinen statuksensa on korkea.

Juontajat hallitsevat suvereenisti kurssin puhetapoja. He rajaavat tieteellisen keskustelun sydän- ja verisuonitautien riskitekijöistä painoa, ravitsemusta ja kuntoliikuntaa koskevan tiedon alueelle. Kurssilaisten kokemuksia ja psyykkisten tekijöiden vaikutusta terveyteen käsitellään puhekielisessä diskurssissa tieteellisiin asiapapereihin vilkuilematta. *Läskikapinan* oppilaiden tavoin myös terveyskurssilaisten omat käsitykset hyvinvoinnista ovat alisteisia juontajien puheelle, modernien laitteiden avulla suoritetuille mittauksille ja kameran kuvalle kurssilaisten ”epäterveestä” ulkonäöstä. Kurssi heijastaa hyvin 1980-luvun loppuun päättyneen poliittisen aikakauden ihanteita (esim. Alasuutari 1996): maaseudun työväkeä edustavien kurssilaisten vastahankainen asenne ja tiedon puutteeseen perustuvat tottumukset pyritään hyvinvointivaltion ja alueellisen

tasa-arvon nimissä korjaamaan kaupunkilaisten juontajien antamilla neuvoilla ja lääketieteellisellä tiedolla.

Kurssilaisten puhuessa henkilökohtaisista suruistaan juontajat ohjaavat puheen pikaisesti diskurssiin, joka lähestyy tunne-elämän vaikeuksia liikunnalla hallittavan stressin kautta. Kurssin tiedekuvaan ei kuulu psykosomaattinen sydäntautien etiologia. Juontajien kannustava puhe tuo toistuvasti esille, että katsoja voittaa sydäntaudin uhkan omaksumalla terveet elämäntavat yhdessä läheisten ja naapurien kanssa. Sosiaalisen pääoman vaikutus terveyteen ei esiinny kuitenkaan tieteellisessä diskurssissa. Se on läsnä arkikielisenä puheena, joka kertoo lääketieteellisen tiedon omaksumisen ja tottumusten tuoman vastarinnan voittamisen olevan mahdollista, kunhan elintapamuutos tehdään yhdessä.

Terveyskurssin tiede- ja terveystietämys ottavat melko huonosti huomioon tiedon kontekstin eli kurssilaisten koetun hyvinvoinnin ja heidän elämänpiirinsä arvostukset (vrt. Erikson 1982; Wynne 1996; Honkasalo 2008). Tiedekäsityksen kapeus asettaa valistuksesta huolimatta tupakoivat ja lihovat kurssilaiset paheksuttavaan valoon ja saa heidät vaikuttamaan passiivisilta ja jopa tyhmiltä – kurssin kehityksessä he näyttävät kohtelevan itseään huonosti tietien tahdon. Terveyskurssin 1980-luvun tiedekäsitystä on kuitenkin syytä tarkastella suhteessa aikaansa, jolloin tutkimustieto ja julkinen keskustelu sairastumisen psykosomaattisesta ja ihmissuhteiden merkityksestä terveydelle oli kaikkienensa (vielä) vähäisempää kuin parikymmentä vuotta myöhemmin (esim. Leader & Garfield 2007; Hyypä 2010; Saari 2010;).

(IVa) Vastuun ulkoistajan biotiede

Voisi ajatella, ettei naistenlehden elämäntyyliihteessä ole tiede- ja terveystietämistä. Tämä pitääkin osin paikkansa vuoden 1988 aineiston kohdalla, joka puhuu elämän ihanteista kulttuurin ja politiikan kautta. Hyvinvoinnin tieteenistyyttyä terveys on vahvistanut asemaansa elämäntyylin ihanteena läpi yhteiskunnan (vrt. Tuomainen 1999). Vuoden 2008 *Juuri nyt* -sarjassa tiede ja terveys ovat vahvasti läsnä haastateltujen itseymmärryksessä.

Juuri nyt -sarjan tiedekäsitys on sanaston perusteella varsin somaattinen ja bio(lääke)tiedelähtöinen. Toimittajat kuvailevat esikuvia ja esikuvat itseään painontarkkailun, kolesterolikokeiden ja geneettisesti määrättyneiden ominaisuuksien kautta. Haastateltujen kertomukset arjesta ja ihanteista jäsentyvät monin paikoin kehon kuvaamisen ja biologiaan vetoavan ulkonäkö- ja luonnesanaston kautta.

Kuitenkaan terveys ei ole *Juuri nyt* -sarjassa sairauden puutetta tai terveitä elintapoja, eikä tiede tutkimuksiin tai tutkijoihin viittaamista. *Läskikapinan*

esiin nostamat terveellinen ravitsemus, liikunnallisuus ja normaalipaino eivät ole *Annan* henkilökuvissa lainkaan neuvoteltavien asioiden listalla. Ne esitetään itsestäänselvyyksinä, esikuvien jo tavoittamina olotiloina tai jopa heidän synnynnäisinä ominaisuuksinaan. Tiede ja terveys ovat siirtyneet 2008 *Annassa* palvelemaan tyyliä ja ulkonäköä – puhetta siitä miltä asiat näyttävät.

Neuvottelun kohteeksi vuoden 2008 *Annassa* nostetaan asiat ja puhetapa, joiden avulla lukijan on mahdollista erottautua niinikään terveistä mutta muulla tavoin huonommin suoriutuvista. Merkittävimmäksi neuvottelun kohteeksi nousee yhtäaikaisten saavutusten toteutuminen kaikilla mahdollisilla elämänalueilla. Näissäkin yhteyksissä haastateltujen minä-representaatiot nostavat esille biotieteellistä retoriikkaa. Sitä käytetään kuvaamaan kehon reagointia elämän sattumuksiin, paheksumaan toiminnallista passiivisuutta ja selittämään omaa levottomuutta.

Toimittajien ja haastateltujen puhe rakentaa 2008 *Annan* henkilökuvissa objektiiviseen tietoon, geneettiseen determinismiin ja tietynlaiseen ulkonäköön perustuvaa terveyskuvaa. Ihmismielen potentiaalia tutkivat tieteenalat ja yhteiskuntatiede eivät kuulu esikuvien puheenparressa tavalla, jolla näiden alojen kysymyksenasettelut siinsivät vuoden 1988 *Annan* henkilökuvissa. 2008 aineiston tiedekuva piirtyy ikään kuin populaarina mielikuvana biotieteestä, joka tarjoaa mitattavuudessaan sosiaalisesti hyväksytyn selityksen esikuvien päähänpistoille. Voidaan ajatella, että arjen ja elämänvalintojen kuvaamisessa läsnä oleva biotieteellinen retoriikka heijastaa 2000-luvun alun kyselytutkimuksissa esiin nousseita luonnontieteen kulttuurisen aseman vahvistumista ja tiedettä kohtaan koetun luottamuksen kasvua (Tiedebarometrit 2001–2013). Elämän rosojen selittäjänä ja kiihkeän elämäntyylin perustelijana mielikuva tieteestä porskuttaa reippaasti yli tieteen rajojen. Vuoden 2008 esikuvien itsekkyyttä ja suorituskykyä luonnollistavan tieteellisen retoriikan voi nähdä yhteensopivana taloutta ja kilpailukykyä painottavan puhetavan kanssa, joka tuli muotiin 1990-luvulla ja kehotti ihmisiä jäsentämään tavallista elämäänsä kustannustehokkuuden ja yksilön välineellisyyden lähtökohdista (Alasuutari 1996; Heiskala 2006).

LUKIJAN JA KATSOJAN ASEMOINTI

Kuvattuani edellä aineistojen puheenpartta ihmisten esittämisen, suhteiden ja tiedekuvan kautta tarkastelen lukijan tai katsojan asemointia eli paikkaa, joka ihmisen on luontevaa ottaa voidakseen kokea teksti itselleen mielekkääksi. Tarkoitin lukijapaikalle asettumisella ihmisen kykyä seurata mukana tekstin sisäänrakennettua tulkintaskeemaa ja kokea (tunnistaa) itsensä vertaisryhmän normit täyttäväksi henkilöksi. (Hall 1999; Fairclough 2002.) Jonkinasteiseen

samastumiseen perustuva puhuttelu on välttämätöntä ihmisen ja median suhteen jatkuvuuden kannalta, sillä jos asettuminen esitettyyn inhimilliseen tarinaan on vaikeaa tai herättää vastarintaa, ihmisen suhde mediaan purkautuu. Taloudellisen kannattavuuden nimissä voidaan olettaa toimittajien ja tuottajien olevan herkkiä tapailemaan sosiaaliseen kanssakäymisen normeja ja tyyliä, jotka tavoiteltu yleisö on valmis tietoisesti tai tiedostamattaan hyväksymään (vrt. Töyry 2005, 92).

Evoluutiokeskustelussa lukijalle tarjottu samastumiskohde rajataan määrittelemällä evoluutioteorian tietämättömät kieltäjät, jotka eivät näytä osaavan hallita elämäänsä, koska uskovat sen jumalalle tai despootille. Lukijan asemoinnissa käytetään paljon samoja alkuoletuksia kuin markkinaliberalistisen puhutavan verrattain nopeassa läpiviennissä 1990-luvun Suomessa. Evoluutioteorian tieteellisen statuksen hyväksyntä ei vielä riitä tekemään lukijan oloa mukavaksi. Lukijapaikalle asettuminen vaatii aineistossa myös kehitysopin *kulttuurisen* aseman hyväksymistä. Kommunismin olkiukolla operoiva asiantuntijuuteen vetoava puheenparsi kehottaa tieteen ja hengellisyyden rinnakkaiseloja pohdiskelevaa valitsemaan pikaisesti, kannattaako hän vapautta vai suunnittelutaloutta. Lukijan omaan harkintaan vetoava puhetapa julistetaan taantumukselliseksi menneestä kiinnipitämiseksi. (Vrt. Heiskala 2006, 40–42.)

Evoluutioteorian statuksen kyseenalaistaminen esitetään hallitsevan puheen representaatioissa rationaalisuuden hylkäämiseenä ja syrjäytymiskehityksenä, joka koskee niin valtioita kuin yksilöitä. Hallitseva puheenparsi kehottaa lukijaa aktiiviseen suojautumiseen luonnontieteen kulttuurisen aseman ja siihen liittyvän kansallisen vientitalouden kokemalta uhalta. Yhteiskuntajärjestysten vastakkainasettelu ja kehitysopin ulkomaisten vastustajien arvosteleminen syysäävät suomalaisen lähemmäs toista suomalaista ja kaventavat lukijapaikalle asettuvan liikkumatilaa. Erottuakseen totalitaristisen valtiokoneiston tai naiivin jumaluskon turmeluksesta puhutellun on käytännössä samastuttava evoluutioteorian kulttuurisen aseman puolustajaan, jonka sallitut ihmettelyn kohteet löytyvät astrofysiikan parista ja sijoitusmarkkinoista.

Läskikapinan hallitseva puheääni rakentaa lukijalle paikkaa yksilönä, joka pärjää kvantitatiivisen tiedon ja järjen avulla. Tämän lisäksi lukijapaikalle asettuvan ominaisuuksiin kuuluvat korkea itsekuri ja luja tahdonvoima. Tekstuaalista puhuttelun kohdetta rajataan evoluutiokeskustelun tavoin Suomen ulkopuolelle sijoitetun pahan avulla. Siinä missä suomalaisten tiedeasennetta vahvistetaan evoluutiokeskusteluissa amerikkalaisen kreationismin torjunnan avulla (I), *Läskikapina* rakentaa suomalaista terveyttä kehitysmaista ja Kaukoidästä leviävän lihavuusepidemian pelolla: Ulkomaisten pudokkaiden itsehallinta on hukassa ja he ovat lihavuuden ohella sosiaalisesti osattomia – köyhiä, tietämättömiä ja sairaita. *Läskikapina* tarjoaa lukijalle negaation kautta samastumista putoami-

sen uhasta eroon ponnisteleviin oppilaisiin ja pudokkaiden kanssa suorastaan eri maailmassa eläviin kenttäasiantuntijoihin ja esikuviiin.

Yleisön puhutteleva esikuvien ja kenttäasiantuntijoiden kautta kehoittaa lukijaa idealisoivaan samastumiseen. Se tarjoaa enemmän tai vähemmän realistisia minäihanteita, joiden kaltaisena lukija saattaisi haluta nähdä itsensä nyt tai tulevaisuudessa. Mahdollisuus samastua oppilaisiin tarjoaa lukijalle tilaa nähdä itsensä kuten kenet tahansa: tavallisena, epävarmana ja hyväksyntää kaipaavana. Toisaalta, pysyäkseen ensisijaisen lukija-asetelman kyydissä on oppilaankin paikalle asettuvan paheksuttava esikuvien ja toimittajien tavoin pudokkaita. Tämä johdattaa tekstuaalisen puhuttelun kohdetta häpeämään itsestään löytämiään pudokkaiden piirteitä kuten pehmeyttä tai materiaalista köyhyyttä. Herkuttelun ja aistillisen nautinnon kuvaaminen sortumisena kehoittaa lukijaa suhtautumaan kielteisesti *haluamiseen sinänsä* ja kääntymään elämänhallinnan toivossaan kenttäasiantuntijoiden puoleen. Lukijaa, joka ei ole sinut tavallisuutensa kanssa, asemoidaan tällä tavoin samastumaan suoritusorientoituneeseen esikuvaan.

Vuoden 1982 *Terveysten avaimet* -kurssin sosiaaliset suhteet, representaatiot ja terveyskuva rakentavat koulutuksen, terveydentilan ja korkean sosiaalisen aseman yhteyttä. Yhtäältä voidaan ajatella, että katsojan on ristiriitaista samastua terveyskurssilaisiin, jotka eivät tiedosta huolimatta osaa pitää itsestään huolta ja joita juontajat opettavat kuin lapsia. Toisaalta juontajien habitus, terveet elämäntavat ja kannustava puhe saattavat herättää toiveita sosiaalisen nousun yhteydestä terveyteen ja koulutukseen (Bourdieu 1984; ks. myös Kahma 2010; Talala et al. 2014). Vaikka juontajien elämäntyyli poikkeaa alemman keskiluokan ja työntekijöiden elämänpöörästä 1980-luvulla, sosiaalinen kuilu ei ole pragmaattisessa mielessä niin ylittämätön kuin miltä se saattaa 2000-luvun näkökulmasta vaikuttaa. Terveyskurssin aikainen sivistys- ja terveystalitiikka myötävaikuttii laajasti kansanterveyteen ja tuki maaseudun työvään ja pienviljelijöiden nousua keskiluokkaan (ks. esim. Puska 1984; Alasuutari 1996).

Annan lukijaa kehoitetaan molemmissa aineistoissa samastumaan haastateltuihin, yhteiskunnallisesti tai kulttuurisesti kodin ulkopuolella paljon saavuttaneisiin naisiin. Lukija asemoidaan ihailuun, mutta häntä kehoitetaan myös tavoittelevaan esikuvien jo saavuttamia asioita. Lukijalle varattu paikka kuitenkin muuttuu 20 vuoden kuluessa (vrt. Railo 2011). 1988 puhuttelun kohteelta oletetaan sosiaalista vastuullisuutta ja kehitysoptimismia. 2008 puhutellun salitaan taantua itsekkäiden kuvitelmiin ja kärsimättömyyden vietäväksi.

Vuoden 1988 aineisto puhuttelee tekstuaalisesti itsenäistä, koulutettua, työteläistä, omista valinnoistaan vastuun kantavaa naista. Tämän nainen juo viiniä, uskoo yhteiskunnan muutospotentiaaliin ja asettaa ansiotyön ja tasavertopolitiikan äitiyden ja avioliiton edelle. Lukijapaikalle asettuvan oletetaan

olevan poliittisesti ja henkisesti aktiivinen, mutta kärsivällinen ja tarvittaessa kykenevä luopumaan. *Annan* puhutteleva nainen tunnustaa yksilön ulkopuoliset rakenteet ja lapsuuden lähtökohtien elämää muokkaavat reunaehdot, mutta luottaa koulutuksen voimaan ja yksilön kykyyn vaikuttaa elämänsä kulkuun.

Vuonna 2008 *Annan* lukijapaikalle voi asettua myös mies (vrt. Karvonen 2000). *Juuri nyt* -sarjan tarjoama ”menestynyt” samastumiskohde on perheenjäseniään kontrolloiva, kiireinen, joutilaisuutta säikkyvä, liikunnallinen, matkustava, ulkonäkönormin hyväksyvä ja tehokas aikatauluttaja. Tekstuaalisesti puhuteltu lukija on laskujen maksussa huolimaton, mutta konkreettisen toiminnan tasolla aktiivinen. Hän elää todeksi rajattomia yhtäaikaisia mahdollisuuksia ja vaatii välitöntä tarpeentyydytystä ja jatkuvaa liikettä paikasta toiseen pysyäkseen hyvinvoivana.

1980-LUVUN KANSANSIVISTYKSESTÄ 2000-LUVUN TERVEYSKULUTTAMISEEN

Tässä luvussa erittelen lukijan asemointia suhteessa tieteeseen ja asiantuntijuu-teen ja tässä asemoinnissa tapahtunutta ajallista muutosta. Vertailen 1980-luvun ja 2000-luvun aineistojen kuvaa terveysvalistuksesta sekä tieteen ja yhteiskunnan suhteesta. Keskityn terveyden edistämistä julkilausutusti käsitteleviin osatutkimuksiin (II, III). Jäsennän havaintojani sen kautta, kuinka aineistojen julkilausuttu itseymmärrys suhteutuu aikaansa ja tiedeviestinnän teoreettisiin näkemyksiin.

Tieteellä on empiirisissä aineistoissa ajasta riippumaton rooli hyvän kansalaisuuden ja elämän hallinnan tavoittelussa. *Läskikapina*-kampanjassa ja *Terveyden avaimet* -kurssilla (II ja III) tiede kannustaa ja antaa välineitä kansantautien ehkäisyyn ja yksilötason terveyden edistämiseen. Somaattiseen keskittyvä terveyskuva, jossa mieli on läsnä vain konkreettisen terveystoiminnan tai sen puutteen seurauksina, luo jatkumoa vuoden 1982 terveyskurssin ja 2007 *Läskikapina*-kampanjan välille.

1980-luvun ja 2000-luvun aineistojen tapa esittää sosiaalisia suhteita on erilainen. Jäsennän eroja suhteessa viime vuosituhaten lopulla läpivietyyn muutokseen, jonka yhteydessä sosiaaliseen tasa-arvoon nivoutuva tapa ajatella yhteiskuntaa korvautui sääntelyn purkamiseen ja vapaaseen kilpailuun suuntautuneella terveystoiminnalla. Samanaikaisesti Yleisradio antoi tilaa kaupalliselle medialle. (Ks. esim. Alasuutari 1996; Heiskala & Luhtakallio 2006.) Terveyskurssin kaltainen avoin opettaminen nähtiin luontevana tapana puhutella kansalaisia vuonna 1982, jolloin valtion ohjauksessa olevan kaksikanavaisen television avulla pyrittiin suuntaamaan koko kansan terveystottumuksia sivi-

tyspoliittisten tavoitteiden mukaan (Wiio 1984; Alasuutari 1996). 2000-luvulla terveyspalvelujen painopiste oli siirtynyt julkiselta sektorilta kohti markkinoita. Vuoden 2007 *Läskikapina* heijastaa aikakautta, jolloin yksilön vastuuta omasta terveydestään alettiin korostaa valtiollisten ohjauskeinojen sijaan (ks. esim. Heiskala & Luhtakallio 2006).

Tiedeviestinnän teoreettisiin näkemyksiin peilattuna *Terveyden avaimet* näyttäytyy puhtaana esimerkkinä perinteisestä puutemallikommunikaatiosta, joka katsoo tieteen yleisöä ylhäältä päin: koulutettu eliitti opettaa tietämättömiä kansalaisia ja tarkka tieto siirtyy yhteiskunnassa asiantuntijoilta tavallisille ihmisille. Tiedon omaksumisen esteenä on kansalaisten käsityskyvyn rajallisuus. *Läskikapina* taas sijoittuu ajalle, jolloin opettamiseen perustuva kommunikaatio on antanut tietä yksilöiden itseohjautuvuuden ihanteelle. Liberaalin ja talousvetoisen politiikan vahvistuminen on vaikuttanut myös tapaan kuvata tieteen ja muun yhteiskunnan suhdetta.

Lukijan vapaata terveystahtoa peräänkuuluttava *Läskikapina* heijastaa 2000-luvulla ajankohtaista näkemystä osallistavasta tiedeviestinnästä, joka perustuu ajatukseen dialogista tieteen ja muun yhteiskunnan välillä². Tiede pyrkii kommunikoimaan yhteiskunnan kanssa tuottamalla ratkaisuja yhteisen kysymyksenasettelun pohjalta, ajan hengen perusteella määriteltuihin ongelmiin. Kansalaisen oletetaan valitsevan vapaasti tarjotusta tiedosta itselleen hyödyllistä.

Läskikapinassa tiede on valjastettu palvelemaan kansantaloutta ylipainon ongelman nimissä. Lukijalle tarjotaan tietoa painon pudotusta edistävästä palveluista ja käytännöistä, joiden ostaminen ja omaksuminen ovat lukijan oman tahdon varassa. Lukija asemoidaan omaksumaan erityinen rooli ja tarpeet suhteessa tieteeseen. *Läskikapinan* puhuttelu tuottaa somaattisesta terveydestä ja hoikkuudesta kiinnostunutta, ostovoimaista yleisökäsitystä ja käyttää tiedettä retorisenä resurssina markkinoiden lähtökohdista. Kampanjalla on tyypillisiä, osallistavan tiedeviestinnän hankkeissa esille nousseita piirteitä, joita käsittelemme johdannossa sivulla 9–10 (ks. myös Michael 2009; Felt et al. 2009).

Kenttäasiantuntija auktoriteettivihan liudentajana

Läskikapinan käsitys tieteen ja yhteiskunnan suhteesta ei poikkea tiedeviestinnän perinteisestä puutemallista yhtä selvästi kuin 2000-luvun aineistojen puhe

² Osallistavan tiedeviestinnän ”virallisiksi” ulottuvuuksiksi määritellään usein konsensuskokoukset, tiedetapahtumat, näyttelyt ja keskustelutilaisuudet. Näiden ulkopuolella on kuitenkin paljon tieteen, markkinaintressien ja yksilöiden aktiivisuuden ympärillä pyörivää toimintaa, joka täyttää osallistavan tiedeviestinnän tunnusmerkit –esimerkkinä Helsingin Sanomien *Läskikapina*-kampanja, joka nojasi tieteen ohella Puolustusvoimiin, Sitraan, kansalaisjärjestöihin ja lukuisiin kaupallisiin toimijoihin.

ihmisten omaehtoisuudesta ja dynaamisesta terveystyylistä antaa ymmärtää. Kenttäasiantuntijoiden ilmaantuminen kansalaisen ja tutkijoiden väliin puskuroi tieteen ja maallikon välistä sosiokulttuurista kuilua, joka näyttää ammottavan vuoden 1982 *Terveyden avaimet* -kurssin juontajien ja kurssille osallistuvien savolaisten välillä. Kenttäasiantuntija helpottaa lukijan samastumista itsenäiseen kuluttajaan, jota valtio, herrat ja isoäiti eivät enää käskytä. Kenttäasiantuntija helpottaa lukijoita, joiden turvautuminen toisen ihmisen apuun uhkaa tyssätä piilevään herravihaan tai muuhun epäluottamukseen auktoriteetteja kohtaan.

Huolimatta yksilöllisyyden eetoksesta kaikki 2000-luvun aineistot viestivät puhuttelussaan, että hyvinvointinsa eteen toimiva lukija valitsee tietoa jo valmiiksi toisaalla määritellystä ”tekno-bio-faktastosta” ja toimii somaattista terveyskuvaa tukevalla tavalla. Aktiivinen osallistuminen tarkoittaa kampanjassa ainoastaan kuluttamista ja osallistumista julkiseen elintapojen kontrolliin. Voidaan pohtia, vastaako tällaisen tiedesuhteen tarjoaminen lukijalle aitoa vuorovaikutusta tieteen ja muun yhteiskunnan välillä. Osallistuva mediavälitteinenkin vuorovaikutus lienee sellaista, jossa kuka tahansa valistunut voi kyseenalaistaa vallitsevan agendan ja tuoda perusteiltaan uusia näkökulmia keskusteluun. Näin tapahtuu 2000-luvun aineistojen sadoissa puheenvuoroissa vain muutaman kerran toimittajan, asiantuntija-esikuvan tai oppilaan kritisoidessa hallitsevan diskurssin tiedekäsityksiä.

Taide- ja koulutusihanteista suorituskyvyn ja ulkonäön normiin

Vaikka tieteellä ei ole julkilausuttua roolia vuoden 1988 *Annan* henkilökuvissa, niiden puhetapa arvostaa tietoon perustuvan yhteiskunnallisen keskustelun ja harkinnan hyveitä, joita tiedeviestinnän osallistavat hankkeet ovat julistaneet 20 vuotta myöhemmin. Tiedettä koskevan mielikuvan paikalla on vuonna 1988 esikuvan oman korkeakoulutuksen ja taiteiden harrastamisen kautta saavuttama tieto, joka saa täyden arvonsa nivoutuessaan kansalaisen omaan ajatteluun ja ymmärrykseen. Henkisen itsensä kehittämisen arvo korostuu haastatteluissa, joissa naisten jo elettyä elämää arvioiva puhe painottaa muutospotentiaalia ihmisen elämänsäkaressa. Korkeakoulutus esitetään sekä itseisarvona että välineenä yksilöllisten ja yhteiskunnallisten ihanteiden saavuttamiseen.

Vuoden 2008 *Annan* haastatteluissa koulutukselle ei anneta juuri arvoa. Tämä tuodaan esille kuvaamalla, kuinka ”drop out” eli koulunkäynnin keskeyttäminen on siivittänyt julkiksina tunnettujen viihdetäiteilijöiden ja urheilijoiden urakehitystä. *Läskikapinassa* toimittajien, juontajien ja arvostettujen lähteiden viittaukset tieteeseen palvelevat sivistyksen sijaan lähinnä kontrollia, jonka piiriin pyritään saattamaan terveeksi mielletty ulkonäkö, elintapojen suorittaminen

ja kulutustottumukset. Aineistojen puhetapojen muutos antaa ymmärtää, että terve elämä on kaikessa laajuudessaan tai suppeudessaan ottanut 2000-luvulla paikan, joka 1980-luvulla kuului sivistys- ja taidepoliittisille ihanteille (vrt. Alasuutari 1996).

Terveyden avaimet (1982) ja *Annan* henkilökuvat vuodelta 1988 heijastavat myös hyvinvoinnin tasaisen jakamisen eetosta ja yhteyttä edellisiin sukupolviin. 2000-luvun aineistoissa sosiaalisuus ei perustu omien juurten hyväksynnän tuomaan solidaarisuuteen vaan jonkinlaiseen asiakkuusitsenäisyyteen. Sitä luonnehtivat epäjatkuvuus ja välineelliset sosiaaliset suhteet, kuten turvautuminen kenttäasiantuntijoiden apuun ja omaa ruumista koskevaan kvantitatiiviseen tietoon hetkinä, jolloin psyykkinen minuuden kokemus on uhattuna. 2000-luvun aineistoissa hyvästä elämästä puhutaan treenaamisen ja suorituskyvyn kielellä. Lukijan asemointi suhteessa terveyteen heijastaa varsin hyvin viime vuosisadan loppupuolella tapahtunutta yhteiskunnallista muutosta, jonka yhteydessä ihmisten toiminta alettiin käsittää julkisuudessa kilpailukyvyn, talouden tehokkuuden ja lyhyen tähtäimen kasvun kautta. Tunteakseen elämänsä mielekkääksi tavallisten kansalaisten oli ryhdyttävä ilmaisemaan arjen asioita pörssiyrityöiden maailmasta omaksutuin kvantitatiivisin sanakääntein. (Alasuutari 1996; Heiskala 2006.)

2000-luvun aineistoissa konkreettinen toiminta ja suorituskky korostuvat tavoiteltavan elämäntyylin tunnusmerkkeinä verrattuna vuoden 1988 aineistoon, jossa painotetaan sisäisen aktiivisuuden ja harkinnan hyveitä. 2000-luvun aineistojen puhetavassa korostuvat materia ja ajaton hetki. Jokapäiväinen elämä näyttäytyy historiallisesta jatkumosta irrallisena *tyylin* suorittamisena ja tyydytyksen välittömänä tavoitteluna. 2000-luvun ja 1980-luvun aineistojen puhetapojen erot heijastavat 1980-luvun lopulta alkaen tapahtunutta säilyttämisarvojen korvautumista kilpailuarvoilla (Helkama & Uskali 2006).

Jälkimmäisiä perusteltiin 1990-luvun alun muutoksessa vapauden ihanteella (Heiskala 2006.) Myös terveyden ja tiedetietämyksen vaateita perustellaan 2000-luvun aineistoissa lukijan tai hänen vertaisyyhteisönsä vapaudella.

Toisin sanoen puhuttelu rakentaa itseymmärryksen tapaa, jossa tunteet ja toimintaa motivoiva kehoon nivoutuva kokemus (Lehtonen 2012) jäävät vaille arvoa. Evoluutioteorian vastustajien puhe ”sisäisestä tulesta” ja terveystiedosta huolimatta lihominen tulkitaan aineistoissa tyhmydeksi. Tällainen puhuttelu rakentaa lukijapaikalle asettuneen tunteille ja haluille jopa negatiivista arvoa. Monin paikoin puhuttelun tekstuaalista kohdetta kehoitetaan äkkiväärään ajatteluun kanssaihmisistä: olet joko tieteen, terveyden ja dynaamisen treenin puolella tai niitä vastaan. Asemointi on jyrkkä etenkin joidenkin *Helsingin Sanomien* toimittajien kirjoituksissa, joissa lukijasuhteen muodostuminen näyttää vaativan sovittamatonta ristiriitaa tieteen ja uskonnon – järjen ja tunteen – välillä. Tietoisien muistin ulkopuolelta ohjautuva käytös ja itselle vieras kokemus joutuvat suunnitelmatalouden ja ylipäättään vapaan lukijan ominaisuuksista poissuljetun listalle. Tällä tavoin evoluutiokeskustelun puhuttelu rajaa piirteitä ja mielenliikkeitä, jotka lukijapaikalle asettuva voi itsessään hyväksyä. Hallitseva puhetapa on tahattoman ristiriitainen: Lukijaa kehoitetaan suojautumaan tunteilta vapauden nimissä, vaikka omilta tunteilta suojautuminen nimenomaan kaventaa yksilön sisäistä vapautta (esim. Kandel 1999; Winnicott 2006).

Läskikapinan ja *Juuri nyt* -sarjan puhuttelu olettaa, että lukijapaikalle asettuvaa kiinnostavat eniten yksittäisten elintapojen vaikutus kehon suorituskykyyn ja elämänlaatuun. Tekstuaalisen puhuttelun kohteelle julistettu vapaus toimia oman hyvinvointinsa hyväksi rajaa yksilön toimintakyvyn mahdollisuudet painoindeksin, uuden asunnon ja kaukomatkan ympärillä pyörivään kuluttamiseen. Eksaktia tietoa ei mukauteta omaehtoiseen ajatteluun. Tietoa ei valjasteta koetun toimintakyvyn palvelukseen, vaan ulkoinen, näennäisesti järkevä toiminta alistetaan palvelemaan ”tieteellistä” tietoa ja siihen kietoutuvia oletuksia pääomien liikkeistä. Lukijaa kehoitetaan siis käyttämään järkeä, mutta vain välineellisesti toisaalla määriteltyjen lähtökohtien ja tavoitteiden puitteissa (vrt. Horkheimer 2008).

Koettu hyvinvointi, terveys ja sisäinen liikkumavara

2000-luvun aineistot rajaavat tapaa, jolla tekstuaalisen puhuttelun kohde voi kuvitella omaa elämäänsä. Lukijalle tarjottujen samastumiskohteiden luonne, arkiset tavat ja suhde toisiin ihmisiin pyritään hallitsevassa puhetavassa selittämään genetiikkaan, evoluutiobiologiaan ja biokemiaan viittaavin käsittein. Puhe rakentaa mielikuvaa ajassa muuttumattomista, yksilön valinnan tai kaiken plastisuuden ulkopuolella olevista minän rakenteista. Käsillä olevaan hetkeen keskittyvä elämäntyylipuhe sekä ulkonäkönormiin ja synnynnäisiin ominai-

suuksiin vetoavat minä-ihanteet tekevät lukijan elämästä epämääräisestä välttämättömyydestä kumpuavan faktakokoelman. Esikuvien kiireen, materian ja suoritusten täyttämä elämä liitetään elimellisesti heidän persoonansa määräävään geneettiseen vääjäämättömyyteen. Erityisesti 2000-luvun *Annan* aineiston puheenparsi rakentaa biologisen sanaston samoin kuin esikuvien luonteen ja saavutusten luetteloinnin kautta paradoksia, jossa levollisuuden puute, tyytymättömyys ja itsekkyyks näyttäytyvät lukijapaikalle asettuneelle yhtäältä hyveinä ja toisaalta luonnon arpalipulla syliin pudonneina ominaisuuksina, joille ei oikein voi tehdä mitään.

Tiedejournalismin aikaorientaatio painottaa tyypillisesti nykyhetkeä ja tulevaisuutta historian kustannuksella (esim. Väliverronen 2002, 119). Puheen tai muun toiminnan aikasuuntautuneisuudella voidaan tehdä hienovaraisesti suuria valintoja sen suhteen, oletetaanko puhuttelun kohteen vai jonkin muun tekävän muutoksia neuvottelun kohteena olevien asioiden suhteen (Töyry 2005, 99). Asioiden suhteuttaminen sekä yksilön että yhteiskunnan historiaan asemoi lukijaa suhteessa hänen kykynsä vaikuttaa asioiden kulkuun ajattelemalla mahdollisuuksiaan. Asioiden esittäminen ajasta riippumattomina faktoina tai luonnollisina välttämättömyyksinä puolestaan kehottaa lukijaa luopumaan omaehtoisuudesta ja mukauttamaan toimintansa jonkun muun määrittelemiin lähtöoletuksiin. Jotta ihminen voi muuttaa ulkoista toimintaansa, kuten kohentaa terveyttään tai elämänlaatuaan, hänen täytyy laajentaa sisäistä toimintakykyään (Winnicott 2006). Sisäisellä toimintakyvyllä tarkoitan sallivaa itsetuntemusta, kykyä ymmärtää omaa käytöstä suuntaavia tekijöitä ja näistä seuraavaa valinnan vapauden lisääntymistä suhteessa omiin toimintatapoihin.

Sisäinen toimintakyky edellyttää kykyä sietää ristiriitoja ja kuvitella vaihtoehtoja asioiden vallitsevalle tilalle. Kyky sallivaan itsetuntemukseen ja vastuulliseen valintaan edellyttää tätä kehitystä tukevaa vuorovaikutusta (Erikson 1982, 239–257). Empiirisissä tutkimuksissa on havaittu, että ihmisillä on taipumus tehdä valintoja verrattain kapeasta, varhain omaksutusta lähtötilanteesta käsin sen sijaan että he ottaisivat huomioon useampia mahdollisia vaihtoehtoja (esim. Winnicott 2006; Saari 2010, 67 viitteineen).

Vapautta itsestään selvänä perusteena käyttävä 2000-luvun aineisto hyödyntää edellä mainittua päätöksenteon ankkurointia. Menestyneiden ihmisten terveyskohellusta ja biologista determinismii kuvaava aineisto ei käsittele lainkaan ihmisen sisäiseen toimintakykyyn vaikuttavia asioita, joihin kuuluvat luottamus koettuun hyvinvointiin, vastavuoroisuuteen ja omaehtoiseen ajatteluun. Esikuvien menestystä rakentava puhe ohittaa vaiheet, joiden kautta aineistoissa esitettyihin asemiin ja hetkiin on tultu. Puhetapa vaalii kuvaa elämästä jonkinlaisena pelinä, jota pelataan biologisilla korteilla ja ihmisen lähtökohtiin ja historiaan nähden välinpitämättömällä tahdon voimalla. Pysyviin

ominaisuuksiin kiinnittyvä ihannepuhe vapauttaa lukijan miettimästä itsessään olevaa muutospotentiaalia ja omien tekojensa seurauksia. Lukija asemoidaan uskomaan, että hän elää todeksi vapauttaan valitessaan epämuodikkaan treenin ja muodikkaan treenin väliltä.

Evoluutiokeskustelun, *Läskikapinan* ja *Juuri nyt* -sarjan puhuttelu rajaa ulkopuolelleen tietoa, jonka tiedonjanoinen lukija voisi ottaa huomioon pyrkinessään tekemään arjessaan mahdollisimman itsenäisiä, yhteiskunnassa selviämistä edistäviä valintoja. Itseymmärryksen koettua hyvinvointia edistävä vaikutus korvautuu 2000-luvun aineistojen puheessa itsekontrollin ihanteella, joka saa ulottua myös läheisiin ja ohikulkijoihin. Kontrollin itseisarvoa rakennetaan kontrollin puuttumisen kautta. Itsekontrollin puute yhdistetään representatioissa epävarmuuden ja sosiaalisen osattomuuden vaivaamiin pudokkaisiin, jotka tuntuvat häpeämättä haluavan ja tuntevan kuka mitäkin.

Jos aineiston tiede- ja terveystietoa tarkastellaan vasten sisäistä toimintakykyä, puheen mahdollisuudet myötävaikuttaa lukijan tai katsojan pyrkimyksiin kohdella itseään hyvin näyttäytyvät keinoina. Sisäinen toimintakyky käsittää yhteyden psyykkisestä fyysiseen. Terveiden edistämisestä ja pitkäkestoisista elintapamuutoksista puhuessaan tieteeseen vetoavat aineistot eivät jostain syystä hyödynnä monitieteistä tutkimuskorpusta, jonka mukaan itseisarvoisen hyväksyntä ja huolenpito herättävät ihmisessä halun huolehtia itsestään vaikkapa hyvien elintapojen ja kontekstiin nähden mielekkään tiedonhankinnan avulla (Erikson 1982; Kortteinen 1999; Siltala 1992, 1999). Osattomuuteen, tietämättömyyteen ja sairastamiseen kytkeytyvä yksilötason elämänhistoria ja koettu hyvinvointi jäävät pois aineistojen esityslistalta, vaikka niitä koskevaa tutkimustietoa on 2000-luvulla saatavilla (ks. esim. Kortteinen & Tuomikoski 1998; Leader & Garfield 2007; Honkasalo 2008; Hiilamo et al. 2010; Hyypä 2010; Järvi 2010; Saari 2010; Waska 2013; Talala et al. 2014). Kun pudokkaiden paheksunta yhdistyy terveyden kannalta puutteellisiin lähdekäytäntöihin, journalismi tulee hellineeksi asemointia, joka rinnastaa järjen poikkeamat heikkouteen ja osattomuuden olemattomaan terveystahtoon. Voidaan ajatella, että aineisto ei edes yritä puhutella yhteiskunnan hädänalaisia, vaan pyrkii pitämään juoksumatolla niitä, joilla on jo kohtuullisesti somaattista terveyttä ja ostovoimaa.

Terveydestä puhuvan aineiston eettiseksi ongelmaksi nousee, että menestyneinä esitettyjen ja heihin samastuvien toimittajien itseymmärrys on sidottu ulkonäön, konkreettisen aktiivisuuden ja itsekurin indeksiin, jonka mukana koettu hyvinvointi heittelehtii. Tällainen puhuttelu kannustaa tekstuaalista kohdetta itsessään olevan tarvitsevuuden ja halujen kieltämiseen tai ainakin niiden piilottamiseen muilta. Kenttäasiantuntijoiden markkinoiden ja kokemusta väheksyvän tiedon liitto tarjoaa tavallisen vajavaisuuden sietämisen keinoksi illuusiota omavoimaisesta hallinnasta ja kuluttamalla toteutuvasta elämäntaidosta. Luki-

jasuhteen pohjaksi tarjottu itseymmärrys on ikään kuin elämän rajallisuuden ja pettymyksen pelkoon tarjottu näkymätön kuori. Voidaan kauniisti ajatella, että kuoren on tarkoitus edistää terveyttä estämällä lukijaa vahingoittumasta. Tavoite uhkaa tyssätä kuoren rakenteeseen, joka viime kädessä hankaloittaa aidon vastavuoroisuuden – koetun hyvinvoinnin ja fyysisen terveyden premisin – toteutumista.

SUHDE YHTEISÖÖN: MENESTYSTÄ VERTAISTEN PARISSA

Läskikapinassa kenttäasiantuntijat auttavat oppilaita elämän ongelmissa ja joka-päiväisissä asioissa, joissa tukeuduttiin ennen lähipiiriin ja edeltävien sukupolvien kokemustietoon. Kenttäasiantuntijoiden tarjoama samastumisen ulottuvuus kohdistuu biologiseen ruumiiseen, elämäntyyliin ja ulkonäköön – eräänlaiseen laajennettuun ilmiäsuun, pintaan. Terveyskonsultaatiota pyytävää oppilasta ei kohdata kokonaisena eikä kohtaaminen ole inhimillisesti tasavertainen vaan välineellinen. Rakenteina on kaupallinen hyöty ja tiedekuvaltaan kapeahko lähtöoletus ihmisyydestä. Tämä asetelma ja esikuvien representaatiot pitävät yllä mielikuvia eksaktin tiedon, materian ja eräänlaisen hyvän päivän sosiaalisuuden varaan rakentuvasta hyvinvoinnista. 2000-luvun aineistojen ilmentämää sosiaalisuutta leimaa ajatus pärjäämiskilpailusta, joka artikuloituu ”fake it ’til you make it”-mentaliteettina. Tällä viitataan vertailevaan sosiaaliseen normiin ja puhetapaan, jossa se miten asiat näyttävät olevan on tärkeämpää kuin se, miten asiat todellisuudessa – myös koettuina – ovat.

2000-luvun aineistojen esitykset tavoiteltavasta elämäntyylistä heijastavat arvotutkimuksia, joiden perusteella suomalaisten epävarmuuden sietokyky on pohjoismaisittain huono ja ystävyys-suhteiden arvo on noussut ylisukupolvis-ten sukulaissuhteiden kustannuksella enemmän kuin muissa Länsi-Euroopan maissa (ks. Helkama ja Seppälä 2006; Saari 2010). Kulttuurisen ja teknologisen kehityksen myötä mediavälitteiset viiteryhmät ovat nousseet merkittävään rooliin identiteetin rakennusaineina (vrt. Heiskala & Luhtakallio 2006; Saari 2010; Herkman 2012; Seppänen & Väliaverronen 2012). Ajatus kuvitelluista yhteisöistä sopii nähdäkseni kaikkiin ylisukupolvisia itseymmärryskäytäntöjä vieroksuviin sosiaalisten siteiden verkostoihin, jotka antavat mahdollisuuden ylläpitää aistinvaraisesta kokonaisuudesta ja lähimpien kanssaihminen todellisuudesta poikkeavia mielikuvia itsestä³. Medioituneet vertaisyhteisöt poikkeavat vuorovaikutuksesta, jossa ihmiset joutuvat tekemisiin hyvine ja huonoine puolineen ja

³ Viitataan tällä vuorovaikutukseen, jossa osia minuudesta ei tarvitse sulkea sallivan itsehavainnon ulkopuolelle ja kohtaaminen tapahtuu Jukka Välimäen (1996) hahmotteleman realiteettiperiaatteen mukaisesti (ks. myös Winnicott 2006).

menneisiin sukupolviin sidoksissa olevine psyykkisine kerrostumineen (vrt. Silta 1992). Mediavälitteisiin ihmisiin samastumisessa epärealistisen suhteen ylläpito maailmaan on helpompaa kuin kasvokkain kommunikoivassa yhteisössä.

Voidaan ajatella, että tarkoin määritellyllä terveydellä, sukupolvisesti epäjatkuvilla suhteilla ja aineellisella menestyksellä puhuttelu vetoaa oppilaan kaltaisiin suomalaisiin, jotka tavoittelevat esikuvien arkena esitettyä elämäntyyliä. Oppilaan kaltaisilla tarkoitan Suomen laajentunutta sosioekonomista keskiluokkaa, jonka yhtenä tunnuksena on matalasti koulutettujen ostovoiman kasvu ja sosiodemografinen harppaus (vrt. Heiskala & Luhtakallio 2006), jossa pienviljelijöiden ja tehdastyöläisten lapsista on tullut verrattain äskettäin ja nopeasti kaupunkilaisia toimihenkilöitä (Alasuutari 1996).

Esikuvan representaatioon ei sisälly 2000-luvun aineistoissa koulutuksen ja itsensä henkisen kehittämisen ihannetta kuten 1980-luvun aineistoissa. Tässä mielessä oppilaan ja esikuvan kaltaisia samastumiskohteita voi tarkastella 2000-luvun nousukaspuhutteluna. Puhuttelun käyttövoima on kilpailuarvot omaksuneen uuden keskiluokan kuvitelma ruumiin terveyden arvosta ja vertaisyhteisön hyväksynnästä – eli lopulta työn ja ihmissuhteiden jatkuvuudesta. Puhuttelua vankistaa tavoitellun kohderyhmän tarve ylisukupolvisesti vieraan sosiaalisen koodin opetteluun. Viitataan tällä laajentuneen keskiluokan vaikeuksiin keskustella vanhempiensa kanssa saman kulttuurisen pääoman pohjalta. Vertauskohteena ehdottamalleni nousukkaiden kohderyhmälle toimii 1980-luvun aineistojen menestyneenä esittämä joukko, jonka sosiokulttuurinen pääoma eroaa 2000-luvun keskiluokasta aineettomien, yhteiskunnassa selviämistä edistävien resurssien arvostuksen kautta (vrt. Alasuutari 1996). Olen koonnut aineistojen puhuttelun yhteenvedon Taulukkoon 3. Taulukko jäsentää vastauksia tutkimuskysymyksiin, jotka koskevat lukijan asemointia tieteeseen, itseensä ja toiseen ihmiseen.

Taulukko 3. Lukijan asemointi olemisen tapoihin (itseensä), tieteeseen ja toiseen ihmiseen.

Osatutkimus tai aineisto	tavoiteltavat ominaisuudet ja asiantilat	vältettävät ominaisuudet ja asiantilat	suhde tietoon (tieteen ja yhteiskunnan suhde)	suhde toiseen ihmiseen
1980-luku				
IIlb	terveet elämäntavat, terveystietoisuus, kuntoliikunta, vähärasvainen ja -suolainen ruokavalio, painonpudotus, kaupunkilaisuus, koulutus, sosiaalinen nousu, keskiluokan elämäntyyli, hyvinvoinnin tasaaminen	tupakointi, lihavuus, passiivisuus, epätietoisuus, tunteiden sanoittaminen, sydänsairaus	lääketiedelähtöinen, sivistys- ja aluepoliittisesti valvutunut, koulutusta arvostava, tiedon omaksuminen opettajan kautta; (oikean tiedon siirto, puutemalli)	auktoriteetti-myönteinen, kehitysoptimistinen: koulutuksen ja elintapojen perusteella arvottava
Ivb	sukupuolten tasa-arvo, solidaarisuus, pitkäikäisyys, työteliäisyys, yhteiskunnallinen muutos, puoluepoliittinen aktiivisuus, maskuliinisuus, vastuu omista valinnoista, usko joukkovoimaan, viinin juominen, taiteen arvostus, hyvinvoinnin tasaaminen, uskallus katua	naiselliset hyveet, lastenhoidon tai avioliiton asettaminen yhteiskunnallisen toiminnan edelle, kouluttamattomuus, sivistymättömyys, periksi antaminen, epätasa-arvo	korkeakoulutus itseisarvona ja välineenä yksilön ja yhteiskunnallisten ihanteiden saavuttamiseen, oman harkinnan ja kontekstoinnin kautta ja -lostuva tieto; (yhteiskuntatieteisiin, humanismiin ja taiteisiin perustuva demokratia)	kehitysoptimistinen: elämänvalintoja ja vastuuta pohtiva, kunnioitava, vastavuoroisuuteen luottava, maskuliinisten saavutusten perusteella arvottava
2000-luku				
I	rationaalisuus, uskonnottoisuus, korkea tiedeluottamus, korkea tiedearvostus, länsimaisuus, vapaus, itsehallinta, tieteellinen maailmankatsomus	irrationaalisuus, uskonnollisuus, tietämättömyys, uskomukset, suunnitelmatalous, paternalismi, humanismi, itsehallinnan puute, tunteikkuus	luonnontiedelähtöinen, tieteen yleisöä problematisoiva, tiede ihmisyyden selittäjänä, tiedetietoisuus Suomi-brändin ja sijoitustoiminnan palvelijana, ("science-in-general vs public-in-general"; puutemalli)	eriytymätön: toive samoin ajattelevista; olet joko puolellani tai minua vastaan
II, IIIa	itsehallinta, hoikkaus, korkea suorituskkyky, korkea sosiaalinen asema, runsas treeni, terveyskuluttaminen, tahdonvoima, omavoiomaisuus, terveys	lihavuus, köyhyys, holtittomuus, levollisuus, riippuvaisuus, alhainen tahdonvoima, halu, ilo, harkinta, osattomuus, yksinäisyys, epäonni, auktoriteetit	biolääketiedelähtöinen, kvantitatiivista ja teknologiaa korostava, kokemus pseudotietona, itseä koskevan tiedon kuluttaminen, tiede viientyritysten palveluksessa; ("science-in-particular vs public-in-particular", biolääketiede- ja talouselähtöinen osallistaminen)	välineellinen: painoindeksin, työ- ja suorituskkyvyn perusteella arvottava, taloudellisesti teknologisesti orientoitunut, ankara
Iva	jatkuva liike, kiire, työteliäisyys, ajan hallinta, läheisten hallinta, ulkonäön hallinta, korkea suorituskkyky, kauneus, impulsiivisuus, vapaus, kakkosasunto, tyytymättömyys, perheellisyys, ura, vapaa-aika, tunnettuus, "luonnollisuus"	levollisuus, kärsivällisyys, muiden tarpeiden asettaminen omien edelle, elämänvalintojen pohtiminen, lihavuus, ulkoisen toiminnan puute, paikallaan pysyminen, köyhyys, luopuminen, epämukavuus	biotieteellinen retoriikka arjen ja elämänvalintojen jäsentäjänä, vapaus sivistymättömyyteen, geneettinen kausaalisuus oman kypsytymättömyyden legitimaationa; (korkea tiedearvostus yhdistyy matalaan tiedetietämykseen, rationalisoitu hedonismi)	välineellinen: ulkonäön, konkreettisen toiminnan ja materian perusteella arvottava; tyytymätön, kontrolloiva

SUHDE TOISEEN IHMISEEN: SUOJAUTUMISTA

Tässä tutkimuksessa analysoidulle mediapuheelle on ominaista konkreettisen toiminnan ihanne, jatkuva liike, ehdottoman varmuuden tuottaminen ja kielteiseksi tai pelottavaksi mielletyn loitontaminen oman vertaisryhmän ulkopuolelle. Hyvää elämää käsittelevä journalismi tuntuu etsivän yksilöllistä mutta silti jaetua oikeassa olemista tiedollisin perustein, mutta rakentuu tarkkaan katsottuna välineellisen sosiaalisuuden ja taloudellisen tehokkuuden varaan. Seuraavaksi tarkastelen, miten puhuteltu lukija asemoidaan suhtautumaan toiseen ihmiseen.

Sekulaarin evankeliumin mukaan media yhdistää ihmisiä ja tuo heidät lähemmäs toisiaan. Voidaan myös ajatella, että media eristää ihmisiä suotta asettumalla nimensä mukaisesti heidän väliinsä maantieteellisesti paikallisessa kommunikaatiossa. Kasvokkain kohtaamisissa tarjolla oleva aisti-informaatio jää osin välittymättä.

Väitän, että media eristää ihmisiä toisistaan myös diskursiivisin keinoin. 2000-luvun aineiston tekstuaalisesti puhutteleva lukija asemoidaan uskomaan, että tietoon perustuva hyvinvointi saavutetaan suojautumalla epävarmuudelta ja toisilta ihmisiltä. Kutsun aineistojen esityksiä sosiaalisuudesta *kulttuuriseksi neoteniaksi*. Neotenialla tarkoitetaan kehitys- ja evoluutiobiologiassa toukka-muotoisena tai kehittymättömänä säilymistä lisääntymisiän saavuttamisen jälkeen. Viitataan neotenia-analogialla erityisesti esikuvien vastuuttomuuteen, joka asemoi lukijaa suhteessa kanssaihmiisiin (ks. IV). Ymmärrän aineiston artikuloimaa kulttuurista neoteniaa, materian korostumista ja välineellistä sosiaalisuutta tapoina, joilla ihmiset tiedostamattaan suojautuvat itsessään olevilta haluilta, tarpeilta ja näihin liittyviltä tunteilta (Freud 1966). Itsekontrolli, omavoimaisuus ja kiireinen suorittaminen vuorottelevat aineistoissa välittömään tyydytykseen ja vapaaehtoiseen totteluun taantumisen kanssa. Esittäessään ne itsestään selvyksinä ja hyveinä tiedettä hyödyntävä aineisto ei oikein kykene vapauttamaan lukijaa inhimillisten perustarinoiden jatkumoon, jossa luottamus hyvään voittaa kyynisyyden ja antaa lukijalle luvan olla ja elää tunteineen päivineen. Sen sijaan 2000-luvun aineistot kehottavan lukijaa varomaan ja varmistelemaan, ikään kuin tiede- ja terveystarinan todellinen hirviö olisi ihmisen tunnerikkaassa ja repsottavassa tavallisuudessa. Erittelen seuraavaksi lähiympäristöltä ja itseltä suojautumisen diskursiivisia ilmentymiä aineistojen pohjalta.

En minä ja vertaiseni, mutta kun nuo muut

Rationaalisuuden ihannetta rakentava evoluutiokeskustelu antaa lukijalle mahdollisuuden sijoittaa järjen ohittamisen ja uskon selittämättömään naiiveihin

kreationisteihin tai totalitarismin degeneroimiin muukalaisiin. *Läskikapinan* lukija voi ulkoistaa tahdonvoimansa heikkoutta avoimesti saamattomiin oppilaisiin tai lihaviin pudokkaisiin, jotka potevat syöpöttelynsä seurauksia etäällä Suomesta. *Juuri nyt* -sarjan lukijapaikalle asettuvan on sopivaa moittia löysyyteen taipuvaisia perheenjäseniä ja satunnaisten kadunmiesten tapojen puutetta. Mielikuva tieteestä toimii kielteisiksi katsottujen piirteiden etäännyttämisen apuvälineenä silloin, kun lukijan vastuu käyttäytymisestään ulkoistetaan geenien atomistiselle kausaliteetille (Anna 2008) ja tiedekielteisyys esitetään edesmenneiden despoottien ominaisuutena (evoluutiokeskustelu). Vastaavaa projektiota on eritelty kulttuurintutkimuksessa ja media-antropologiassa toiseuden kulttuuristen representaatioiden kautta (ks. esim. Hall 1999; Sumiala 2010). Kuitenkin toiseus käsitetään kulttuurisissa tulkinnoissa tulkitsijasta ensisijaisesti irrallisena ilmiönä. Toiseuden kautta jäsenyvä yhteiskuntakritiikkiä leimaa nähdäkseni usein närkästys ja huoli niiden oikeuksista, joiden identiteetti kytkeytyy olennaisesti toiseuden representaatioihin. Eritellessään toiseutta ihmislajiin populaatioiden ja seksuaalisen suuntautumisen kautta Stuart Hall (1999, 215) ehdottaa normatiiviseksi ihanteeksi ”erilaisuuden juhlimista”. Hän viittaa ihmisten eroihin perustuviin identiteettikäytäntöihin. Tällainen toiseuden käsittely osallistuu itse huomion kohteeksi nostamiensa piirteiden ”toiseuttamiseen” pyrkimättä ymmärtämään toiseutta itsessään ja siten koko ilmiön inhimillistä taustaa. Käsitykseni projektiosta poikkeaa toiseuden tulkinnoista ratkaisevasti siinä, että korostan erojen sijasta ihmisten yhtäläisyyksiä ja yksilöä itseään projektion lähteenä ja ”toiseuden kotina”. Tarkoitan projektiivisella samastumisella lajityypillistä minän suojakeinoa, joka ilmenee pyrkimyksenä siirtää tietoiselle prosessoinnille liian raskaita mielensisältöjä muiden ihmisten tai ympäristön ominaisuuksiksi (vrt. Freud 1966, 93–94). Tässä kehyksessä projektion ja toiseuden kulttuuristen representaatioiden ymmärtäminen kulkee ensisijaisesti yksilön itsensä, ei yhteiskunnan heijastumien kautta.

Ihmisvalintojen hegemonia

Turvautuminen itsen ulkopuolelta tulevaan totuuteen ja kenttäasiantuntijoihin ruokkii 2000-luvun aineistoissa paradoksaalisella tavalla illuusiota juurettomasta omavoimaisuudesta. ”Luonnostaan” täydelliset, ystäviensä kanssa juhlivat esikuvat ja avuttomat pudokkaat rakentavat mielikuvaa ihmisestä, jonka onni ja autuus on saavutettu ilman oppiäitejä ja -isiä hyvillä kulutus- ja ihmisvalinnoilla. Toiset ovat vain valinneet huonommin ja tahtoneet heikommin kuin toiset. ”Pärjään itse ja niin pärjäävät ystävänikin” -mielikuvaa kannattelee aineistoissa kaupallinen apu ja käsitys objektiivisesta tiedosta. Kriittisempi lukija

saattaa jäädä pohtimaan, miksi objektiivinen tieto ja kaupallinen apu esitetään todempina tai parempina kuin kokemus ja läheisten apu.

Suomalaista, eurooppalaisittain harvinaista itse valittujen suhteiden hegoniaa luonnehtivat vertaisyhteisösuhteiden symmetrisyys ja vapaaehtoistyö (ks. esim. Saari 2010). Niitä voi tarkastella myös sosiaalisen pääoman julmuutena, ihmissuhteiden välineellistymiseen liittyvänä häiriötilana (vrt. Mattila 2011). Sosiaalisen pääoman julmuus tulee ilmi esikuvien ulkonäköpuheessa ja puhuttelussa, jossa tahdon heikkous ja tarvitsevuus on sijoitettu lukijan itsensä ja tämän lähipiirin ulkopuolella oleviin. Vaikka vapaaehtoistyö on myönteinen ilmiö, sen motivaattorina on joskus myös halu siirtää läheisin ja vaikeimmin sanoitettava osattomuus jonkun sosiokulttuurisesti tai fyysisesti heikomman ongelmaksi.

Ajatelkaamme Marketta Mattilaa (2011) mukaillen perinteistä sosiaalisten siteiden verkostoa, jossa ollaan arkisen avun merkeissä tekemisissä myös suvun omituksen tädin kanssa eikä rakkaudettomuuden aiheuttamaan pahoinvointiin haeta lääketieteellistä diagnoosia vaan ymmärrystä (vrt. Waska 2013) – vertaisuus lähtee samassa veneessä olemisen ajatuksesta.

Kenttäasiantuntijoiden voimakas esille nousu *Läskikapinassa* heijastaa käsitystä, jossa oletus tulla hyväksytyksi heikkouksineen ilman maksua on jostain syystä hankala tai naiivi. Toisaalta kenttäasiantuntijoiden ammattikunta paljastaa toimenkuvansa suppeudesta huolimatta elämän asiakkuuden illuusion. Kaupallinen sosiaalinen konsultaatio ilmentää myös toisen ihmisen tärkeyttä ja kohtaamisen suurta arvoa. Aineiston esittämien ihmisten halukkuus tietää itsestään terveyden kielellä kenttäasiantuntijoiden kautta heijastaa toivoa ihmisten taipumuksesta auttaa toisiaan, joka löytää uomansa markkina-ajattelun ja pärjäämisarvojen värittämissä yhteisöissäkin.

Jatkuva liike ja suorituskyky

Läskikapinan hallitseva puheenparsi ja vuoden 2008 *Annan* aineisto juhlivat liikuntaa, levottomuutta, treenaamista, työhulluutta ja matkustamista – ylipäättään jatkuvaa kiirettä – esikuvallisina ominaisuuksina. Pudokkaiden representaatioissa puolestaan yhdistyvät saamattomuus, lihavuus, laiskuus, työttömyys ja sairaus. Toiminnallinen passiivisuus esitetään epäterveenä ja paikoin terveyden puutteen syynä. Naispuolistenkin esikuvien kehon kovuus ja suorituskyky asettuvat vastaan pudokkaiden kehon pehmeyttä ja avointa saamattomuutta. Tällainen puhuttelu rajaa levollisuuden, lempeyden ja sisäisen aktiivisuuden, kuten tietoisesta toiminnasta pidättäytymisen ja odottamisen, esikuvallisten ominaisuuksien ulkopuolelle. Perinteisesti äidillisinä ja naisellisina pidetyt hyveet

eivät pääse hallitsevassa puhetavassa ylistettyjen ominaisuuksien listalle. Miehästä toimintaa ylistävää puhuttelua voi ymmärtää suhteessa työteliäisyyden kansalliseen kestoarvostukseen ja toisaalta suoritusarvojen korostumiseen suomalaisten keskuudessa 1980-luvun lopulta lähtien (vrt. Lehtonen 1995; Helkama & Seppälä 2006).

Lukijan on ponnisteltava kysyäkseen kohentaako pakonomainen kiire ja tuoreiden äitien upeiden työprojektien suma pitkällä tähtäimellä esikuvien tai heidän jälkeläistensä hyvinvointia. 2000-luvun aineiston rakentamaa ristiriitaista elämäntyylin ideaalia voi ymmärtää vallitsevan kulttuurin suosimana, masennukselle vaihtoehtoisena suojakeinona ahdistusta vastaan. Ajatelkaamme masennusta avuttomuuteena omia tunteita ja ympäristön puutteita koskevien ristiriitojen äärellä (Winnicott 2006). Masennus on kuitenkin poikkeama työteliään ja aikaansaavan menestyjän ihanteesta. Aineistojen hyveenä esittämä intohimoinen tekeminen puhuttelee epäilemättä aidon työn ilon ja yhteyden kautta. Ehkä se puhuttelee myös tarjoamalla sosiaalisesti hyväksyttävän tavan pitää loitolla ahdistusta tekemisen meininkiä arvostavassa kulttuurissa.

Aineisto johtaa miettimään mielensisältöjen välttelyä suomalaisten esisopeumana välineellisten suoritusarvojen omaksumiseen. Kun sietämättömät kokemukset jäävät vaille sanoja ja kuulijaa, ne muuntuvat ruumiin oireiksi ja levottomuudeksi. Kollektiiviseksi ilmiöksi yltäessään levottomuus solahtaa ”miesnormitetuun” ahkeruuden ihanteeseen, joka perustellaan geeneillä ja Väinö Linnan teoksilla. Näin aineisto kuvittaa huomattavan väestönosan alttiutta omaksua suorituskyyä ja taloudellista tehokkuutta arvostava diskurssi. Kyseinen yritysmaailmasta ja sijoitusmarkkinoilta peräisin oleva puhetapa valtasi julkisen sektorin ja suomalaisten keskiluokan parissa alaa 1990-luvulta alkaen. Puhetavan ja siihen nivoutuneiden yhteiskunnallisten muutosten eurooppalaisittain nopeaa läpivientä on yhteiskuntatieteissä ihmetelty lähinnä kommunismin romahtamisen (esim. Heiskala 2006; Alasuutari 2006) eikä psyykkisen sietokyvyn ja sisäisen vapauden puutteen näkökulmasta.

Siedettäviä selityksiä

Evoluutioteoria selittää vauvakuumeen ja antaa elämälle tarkoituksen kehitysoppikeskustelussa. Teknisin mittalaittein tuotettu kvantitatiivinen tieto ja kenttäasiantuntijat ohjaavat lukijoita kohti terveyttä *Läskikapinassa*. Geenien voima lapsellisen käytöksen selittäjänä vapauttaa *Annan* esikuvat ajattelemasta hedonistisen kohelluksensa seurauksia. Kaikissa aineistoissa rationalisoivan puheen tieteestä voi ajatella liudentavan sisäisiä ristiriitoja ja tarjoavan kokemuksen ulkopuolelta tulevan marssijärjestyksen.

Rationalisointi on kehittynyt puolustuskeino, joka suojaa hankalalta epävarmuudelta. Viitataan rationalisoinnilla tässä asioiden tai ilmiöiden selittämiseen sosiaalisesti arvostetulla teorialla tai ajatusjärjestelmällä, joka tarjoaa pragmaattisesti katsottuna ongelmaan näennäisratkaisun (vrt. Freud 1966; Horkheimer 2008). Tämän tutkimuksen aineistossa rationalisoinnin käyttövoimana on suomalaisten tiedettä kohtaan osoittama arvostus ja luottamus tieteen kykyyn ratkaista yhteiskunnan ongelmia (Tiedebarometrit 2001–2013). Hallitseva puhetapa turvautuu rationalisointiin, kun monimutkaisia ilmiöitä, kuten ylensyönti ja uskonnollisuus, kehystetään populaarein biotieteellisin sanastoin ja yksinkertaisin elintapakausaliteetin.

Luonnontieteellinen selittäminen ja kvantitatiivinen retoriikka vetoavat aineistossa selkeydellä ja usein myös sisäisellä johdonmukaisuudella. Voidaan ajatella tieteellisen retoriikan vetoavan siksi, että vain osalla suomalaisista on aineettomia resursseja arvioida tiedepuhetta kriittisesti. Suomalaisten tiedettä kohtaan osoittamasta korkeasta luottamuksesta ja arvostuksesta huolimatta monipuolinen tiedekoulutus on Suomessa harvojen pääoma. Empiirinen havainto, jonka mukaan tieteen ymmärtämisellä ei ole yhteyttä tieteen arvostukseen, on unohtunut julkisesta diskurssista. Koska syvä ymmärrys tieteestä toimintana ei ole kokenut kulttuurisen pääoman inflaatiota eli demokratisoitunut edes tekno- ja osaamispuheen kyllästävässä Suomessa, tieteeseen vetoavan argumentoinnin voidaan olettaa olevan sosiaalisesti erityisen hyväksyttyä statustaan hakevien parissa. Kapeaan tiedekuvaan sidottu puhetapa ei ole kuitenkaan käytännössä erityisen toimiva aineistoissa julkilausuttujen tiedetietämys-, terveys- ja hyvinvointitavoitteiden saavuttamisen kannalta. Tiedebarometrien (2010, 2013) mukaan suomalaiset uskovat tieteen kykyyn ratkaista terveyteen, mutta ei onnellisuuteen liittyviä ongelmia. Aineisto käsittelee jostain syystä tiedettä somaattisesta näkökulmasta, eikä kerro mediajulkisuudesta haaveilevalle keskiluokalle, että koetun hyvinvoinnin (onnellisuuden) ja terveyden välillä on yhteys.

Toive itsen rajoista

Jos kisällit väittävät pärjäävänsä ilman mestareita ja vanhemmuus on markkinoiden liikkeille ja tasa-arvolle alisteinen suorite, yksilönkehitykselle välttämätön pysyvien ihmissuhteiden arvo joutuu ahtaalle. Tämän tutkimuksen aineistoissa mielikuvalle kovasta tieteellisestä tiedosta on delegoitu jonkinlainen kädestä pitelijän rooli. Väitetään, että rationaalisuus on modernina diskursusina helpompi hyväksyä vapauden raja-aidaksi kuin perinne (Jallinoja 1991, 211–212). Perinteiden konkurssin voi ajatella heijastuvan sukupolvien välisen vuorovaikutuksen epämuodikkuudessa. Kysymystä, miksi vapaus ylipäättään

tarvitsee raja-aitoja, voidaan puolestaan lähestyä ihmisen psyyken rakenteen ja kehittymisen kautta.

Aineistoissa näkyvä tieteelliseen tietoon takertuminen muistuttaa toivetta pienen lapsen kehitykselle välttämättömästä, ulkopuolelta tulevasta ihmisyyden mallista. Tarkoitin mallilla vuorovaikutusta, joka vahvistaa lapsen kokemusta itsestään ja rajoistaan (Erikson 1982; Winnicott 2006). Voidaan ajatella, että lukijat, joissa biologiaan saumattomasti nivoutunut varhainen kokemus yksin jäämisestä on jäänyt elämään, löytävät 2000-luvun aineistojen puheesta objektiiviseen tietoon ja terveisiin elämäntapoihin perustuvan kädestä pitelijän ja suojakeinojen reseptin. Terveiden nimissä tapahtuva itsekontrolli lievittää rajoittomuuden ahdistusta ilman syvimpien muistojen kohtaamista ja sallii taantumisen sisäiseen passiivisuuteen sosiaalisesti hyväksytyissä kehyksissä. Ilmiö on jossain määrin analoginen bioteknologian julkisuupuheen kanssa (Väliaverron 2001; 2007): Toisiaan seuraavat, monin paikoin katteettomiksi osoittautuneet lupaukset sairauksien voittamisesta ja eliniän pidentämisestä biolääketieteen läpimurtojen avulla ovat mediassa vahva kulttuurinen viesti, jonka iso osa suomalaisista on halunnut ottaa vastaan kenties syistä, joita tässä ja seuraavassa luvussa erittelen.

TIEDEPUHEEN INHIMILLISYYS – POHDINTAA JA JATKOKYSYMYKSIÄ

Lopuksi pohdin analysoimaani tiedepuhetta ja aineistosta noussutta eettistä imperatiivia vasten yksilönkehityksen reunaehtoja ja vallitsevia kansanterveysongelmia. Pohdinnan perustana on biologiaan sidottu humaani etiikka: Aikuisten oikeuksien ja heidän ryhmäkuntaisten etujensa sijaan sitoudun lapsen kulttuuriseen ihmisarvoon. Eettistä lukutapaani ohjaa käsitys siitä, että ihmisyyksilön varhaisen hoivan luonne on merkittävä muuttuja hänen myöhemmän elämänsä kannalta ajasta ja kulttuurista riippumatta.

TERVEYDEN PERUSTA LUODAAN LAPSUUDESSA

Tässä tutkimuksessa analysoitu tiede- ja terveystieteiden puhe kehottaa luottamisen ja avoimen vuorovaikutuksen sijaan suojautumaan. Hyvinvointia ajatellen puheen ongelmaksi nousee, että ihmiset tottuvat ja samastuvat tiedostamattaan median representaatioihin ”niinku hyvästä elämästä ja hyvistä ihmissuhteista”. Miksi samastua hyvään elämään, joka ei palvele pitkän tähtäimen hyvinvointia? Miksi samastua suhteessa oloon, joka ei perustu kohtaamiseen vaan suojautumiseen?

Voidaan ajatella, että ulkoisen näkymän ja kehon moitteettomuuteen tähtäävä, sisäisen elämän kohdalta tyhjä ”zombie-puhuttelu” vetoaa ihmisiä vaihtelevassa määrin vaivaavaan epävarmuuteen ja itsestään vieraantumiseen. Puhuttelun teho eli lukijasuhteen muodostuminen yhä uudelleen vaatii huomattavan väestöosan halua asettua positioon, jossa suhdetta toiseen ihmiseen värittää heikkouden vieroksuminen ja empatian puute.

Inhimillisen epävarmuuden perustaksi ovat useissa yhteyksissä osoittautuneet tärkeitä läheisiä kohtaan koetut varhaiset pettymykset, jotka suuntaavat yksilön sosiaalista odotushorisonttia kohti selkeitä sääntöjä, realiteeteista loitontuneita esikuvia ja fyysisen terveyden korostamista (vrt. Erikson 1982; Winnicott 2006, 236–238). Saman tyyppinen odotushorisontti ilmenee kiinnostavasti 2000-luvun aineistojen puhuttelussa, jossa rakennetaan tietoon ja elintapoihin liittyvää selkeyttä, ”menestyjien” vertaisiyhteisöä ja somaattiseen perustuvaa terveyskuvaa.

2000-luvun aineisto hyödyntää diskursiivisesti kokemuksen kautta omaksettuja suojautumiskeinoja. Puhuttelu viittaa siihen, että pelkästään sosiokulttuurisesta ponnistava, menestyksen mielikuvaan vetoava puhuttelu jää yksinään

riittämättömäksi aineistojen ja mahdollisesti laajemminkin vallitsevan mediapuheen ymmärtämisessä. Jos lukijapaikalle ehdottamani nousukaskonteksti korvataan suomalaisten mieleen rakentuneella, varhaisen vuorovaikutuksen lieviä, mutta samankaltaisia puutteita heijastavalla historialla, saamme kuvaa-
mani puhuttelun piiriin laajemman ihmisryhmän, jota ei voi rajata sosioekonominen tai -kulttuurisin perustein, vaan suojautumista edistävien varhaisten kokemusten kautta (vrt. Erikson 1982, 239–257; Siltala 1992, 11–18).

Monitieteisesti suuntautunut yhteiskuntatutkimus ja julkinen keskustelu pyrkivät usein hahmottamaan sosiaalisia ilmiöitä ja kansanterveysongelmia genetiikan ja kulttuurin sekä edellisten yhteisvaikutusten pohtimisen kautta. Keskustelu välttää tyypillisesti yksilönkehitykseen ja inhimillisen olemassaolon suhteellisuuteen nivoutuvia jäsennyksiä. Tutkijoiden valmius haarukoida terveyden perustaa rajoittuu julkisuudessa yhtäältä prenataaliin ja neurologisiin mittoihin ja toisaalta aikuisiän terveisiin elintapoihin ja oireisiin. Väliin jää vaikeasti mitattava varhaisen vuorovaikutuksen alue, johon julkisuuskuvansa dynamiikasta kiinnostuneet tutkijat eivät näytä tohtivan lusikkaansa pistää. 2000-luvun aineiston terveyskuvassa ja tieteellisissä lähdekäytännöissä on tyhjä kohta perusluottamuksen, itsekokemuksen ja immuniteetin kehittymiseen liittyvien prosessien kohdalla. Tämä muistuttaa julkista yhteiskuntadiskurssia: Tapa, jolla äitiyteen ja varhaislapsuuteen suhtaudutaan kulttuurissamme, on neotenisen vapauden kyllästämässä ilmapiiressä muuttunut poliittiseksi toissijaiseksi aiheeksi, joka esitetään uutisjournalismissa yhtenä uskovaisten puolueen ajamista mielipideasioista.

On kiinnostavaa, että tieteeseen positiivisesti suhtautuva liberaali politiikka unohtaa tässä työssä ruoditun hallitsevan puhetavan tavoin lähdekäytännöissään, että ihmisen kasvu yhteiskunnan jäseneksi vaatii fysiologis-aineellisten perustarpeiden täyttämisen ohella psykososiaalista ympäristöä, joka on tarkoituksenmukaisessa suhteessa kulttuuriseen ympäristöön. Pienten lasten kasvatustyyllillä on perimän plastisuuden puitteissa taipumus vahvistaa persoonallisuuspiirteitä ja sosiaalisia valmiuksia, jotka edistävät aikuisten selviämistä ja menestymistä kulttuurissa, jonka vaikutuspiirissä lapsen kasvatusta tapahtuu (Erikson 1982, 168–174). Ajatelkaamme ihmisyyksilön perusluottamuksen syntyä äidin ja lapsen välillä, heidän keskinäisessä vuorovaikutuksessaan. Se, johtaa-ko varhainen vuorovaikutus rakenteellisen luottamuksen vai suojautumisen korostumiseen yksilön persoonassa, riippuu muun muassa äitiyden arvosta ja yleisestä asemasta yhteiskunnassa (Erikson 1982, 6–7). 2000-luvun aineistojen tiedepuhe on kovin ristiriitainen suhteessaan evoluutiobiologiaan. Yhtäältä hallitseva puhetapa uhkuu moraalista närkästystä suomalaisten alhaiseksi oletetun evoluutiotietämyksen edessä. Käsitellessään terveyttä hallitseva puhetapa ei yllättäen edes vihjaa, mitä evoluutiobiologia ja muiden biotieteiden konsensus

sanovat nisäkäyskilön varhaisen hoivan ja aikuisiän terveyden konservoituneesta suhteesta.

VALLITSEVAN TERVEYSKUVAN JA KANSANTERVEYSONGELMIEN YHTEYS

Terveys- ja elämäntyylipuheen lähdekäytäntöjen tietoteoreettinen vinouma herättää kysymyksiä, kun otetaan huomioon, että lukuisat olemassa olevat tieteelliset jornaalit ovat omistautuneet yksinomaan ihmisen psykososiaalisen ympäristön ja terveyden yhteyttä käsittelevään huippututkimukseen. Kuten edellä mainitsin, aineisto edustaa varsin hyvin yhteiskunnallisen keskustelun loogisia ristiriitoja rajatessaan näennäisen mielivaltaisesti, mitkä asiat pääsevät tieteellisen perustelun pariin ja mitkä putoavat sen ulkopuolelle ”mielipideasioiksi”. Lukija jää pohtimaan, miksi eksakti tieto, ulkoinen toiminta ja terve ruumis puhuttelevat 2010-luvun mediadiskurssissa niin paljon enemmän kuin 1980-luvun empatia ja sivistys, etenkin kun jälkimmäisten avulla saa ensin mainituista aikaa myöten parempia vientituotteita vientituotteiden itseisarvosta innostuneille. Ihmisen mielen ja ympäristön suhdetta käsittelevä tiedejournalismi on usein pelkistynyt yksittäisiä aisteja koskevaksi irtotiedoksi, joka vasta etsii yhteyttä elävään kontekstiin. Organismin ja sen ympäristön monimutkaiset suhteet tunnustetaan kyllä tieteen sisällä, mutta tiedejournalismissa kokonaiskuvan merkitystä ei vielä painoteta tarpeeksi. On esitetty, että kompleksisuus deletoidaan tieteen julkisuudesta pitkän tähtäimen kustannuksista piittaamatta, jos se ei sovi tiedettä resurssina käyttävien muiden tahojen päämääriin (vrt. Wynne 2005, 70). Voidaan myös ajatella, että kompleksisuus on protestanttiselle arkietikalle liian vaikea termi. Hyvä tiedetoimittaja selittää sen kuitenkin leikiten: inhimillisen olemassaolon suhteellisuuteen liittyvät ilmiöt, kuten terveyden perusta ja luottamus, ovat jäsennettävissä sukupolvien ikäisellä arkikielellä ja perustarinoiden avulla.

2000-luvun tieteeseen nojaava hyvinvointipuhe tuntuu monessa kohdin ohittavan sisäisen toimintakyvyn ja harkintaan kykenevän aikuisuuden. Puheenparasi kehottaa lukijaa taantumaan tilaan, jossa naiiviin tiedekuvaan ja elämän asiakkuuteen vetoava ihmiskäsitys omaksutaan ilman vastarintaa. Ajatelkaamme yleisön vastarinnan puutetta yksilöiden mielissä olevan rakenteellisen sietokyvyn puutteen kautta (Erikson 1982, 23). Rakenteellinen sietokyvyn puutteen johdannainen on alttius suojautumiseen. Tämä ajatuskulku saa tutkijan kysymään, mitä tiede- ja hyvinvointijournalismia kuluttava merkittävä väestönosa on kokenut tunteidensäätelyn ja perusluottamuksen kehittymiseen liittyvien prosessien epigeneettisenä herkkyyssaikana, ensimmäisinä elinvuosinaan. Sa-

man kysymyksen äärelle johdattavat terveyden aineettomat ulottuvuudet, joiden kohdalla muuten loistavasti sijoittuva Suomi ei pärjää OECD:n terveysvertailuissa. Viime aikojen uutisjournalismin rakentamista mielikuvista huolimatta ebola, sisäilmaongelmat ja väärin syöminen eivät kuulu Suomen kansanterveysongelmiin. Sydäntauditkin ovat vähenemässä. Tänä päivänä suuri osa suomalaisista lapsista ja aikuisista kärsii allergioiden ja diabeteksen ohella hoitoa vaativista mielenterveyden ongelmista, sosiaalisesta osattomuudesta ja eriarvoistumisketjyksestä (ks. esim. Koskinen & Martelin 2007).

Terveysjournalismi voisi puhua nykyistä enemmän siitä, että merkittävä osa Suomen kansaa vaivaavien oireyhtymien ja ilmiöiden etiologiasta käsittää tervettä kehitystä tukevan emotionaalisen vuorovaikutuksen puutteita yksilön kasvuympäristössä. Median terveyspuheen lähdekäytäntöjen ja kansanterveysongelmien yhteys kaipaava uudenlaista tarkastelua ja syihin pureutuvaa jämäkkää arvokeskustelua. Yhteiskuntarauhaa käsittelevän journalismin keskittyminen oireiden hallintaan ja hyvinvoinnin tienaamiseen ilman kokonaiskuvan ymmärtämisen ennaltaehkäisevää vaikutusta avaa suotta ovia kulttuuriselle neotentialle. Erityisidentiteetteihin ja diagnooseihin paneutuvan keskustelun ulkopuolella kaikkia ihmisiä yhdistävät elintärkeät terveyskysymykset elävät omaa elämäänsä. Poliittinen haluttomuus toisen ihmisen läsnäolon arvon tunnustamiseen näkyy terveyseetoksesta huolimatta – tai ehkä juuri sen takia – vallitsevina kansanterveysongelmina.

KOVASTA TIEDEPUHEESTA LUOTTAMUKSEEN JA OHJAUKSEEN

Voidaan myös pragmaattisesti kysyä, kenen hyvää palvelee elämästä, terveydestä ja tieteestä puhuva laatumedia, joka kehottaa suhtautumaan elämään suorituskyvyn normin ja etuhampaiden estetiikan kautta. Lienee selvää, ettei mediavälitteisen tieteen joutuminen lyhytnäköisen tehokkuuden ja regressiivisen suojautumisen palvelijaksi edistä kansanterveyttä eikä tieteen mertonilaisista ihannetta, kuten epävarmuuden hyväksyntää, valppautta asioiden suhteita kohtaan ja nöyryyttä tuntemattoman edessä.

On tietysti mahdollista etteivät kansanterveys ja rakkaus tiedettä kohtaan ole tiede- ja terveysjournalismia ensisijaisesti suuntaavia voimia. Mikä tiedejournalismia sitten suuntaa? Markkinavetoisuuden kritisoiminen on nähdäkseni hedelmällistä vain yhdistettynä näkökulmaan, joka korostaa inhimillistä potentiaalia uhriutta tai kyynisyyttä rakentavan täydellisen mukautumisen sijasta. Kyllä liiketoiminnalla saa tavoitella voittoa. Ajattelen, että 2000-luvun aineistot heijastavat kaupallisuuden takana yksilöiden sisäisiä realiteetteja ja

olettavat taantumisen osaksi aikuisen vastaanottajan elämää. Epävarmuuden ja ristiriitojen sävyttämä, inhimillisestä riippuvuudesta irtisanoutuva taaplaaminen voi käydä keskiluokalle rankaksi jos tieteelliseen tietoon ja mediavälitteisiin vertaisyhteisöihin ei voida tarpeen tullen sijoittaa yleispätevää totuutta ja sopivan toiminnan rajoja. Tässä piilee tiede- ja terveysviestinnän varmuuden tuottamisen (Bucchi 1998; ks. myös Järvi 2010) psykososiaalinen tilaus itsestään vieraantuneiden kulttuurissa, joka käsittää sukupuolten tasa-arvon samanlaisuutena ja mummon perunamuusijauhemerkinä. Kun me vapautemme raskauttamat sijoitamme median toimijoihin ja objektiivisen tieteen kontolle karuimpia mielensisältöjämme, elämämme helpottuu. Vapauden taakka eli ei kiitos yksilön sisäiselle vapaudelle ohjaa tiedejournalismia varmasti enemmän kuin haluamme myöntää.

Tämän tutkimuksen 2000-luvun aineiston sosiaaliset suhteet heijastavat laajempaa aikalaisongelmaa, jossa suhde auktoriteettiin mielletään kielteiseksi. Vapaudella ihmisten välineellistä kohtelua perustelevalle yhteiskunnassa sivuutetaan helposti ajatus siitä, että auktoriteetti voi olla myös valistunutta ja rakastavaa. Ohjaus, tuki ja suoja ovat näkökulmasta riippumatta ohittamattomia yksilönkehityksen reunaehtoja.

Tiedeviestinnän perinteistä valistusmallia on puolustettu vetoamalla kansan olevan tyhmää. Tällainen koetaan nykyään vaivaannuttavana kuluttajan loukkaamattomuutta ja liberaalia yksilöllisyyttä kunnioittavista syistä. Jatkan silti väitteen kehittelyä ja ajattelun tyhmyyttä jokaista koskevana maallikkoutena tai lapsuusperäisenä kehittymättömyytenä. Vaikka tieteellinen retoriikka on lisääntynyt suomalaisten arkikielessä, allergeeneistä ja geeneistä puhuvat ”tavikset” ymmärtävät tieteellisestä käytännöstä ja tiedosta edelleen juuri sen verran kuin heidän sivistyksensä syvyys ja laajuus suo. Kärkevästi voidaan ajatella, että yhteiskunnassa, jossa vapaus on tullut tarkoittamaan keskiluokan vapautta tyhmyyteen ja yksilön oikeutta sivistymättömyyteen perusarvona, on tilausta Miitta-tädin (YLE 2010) viljelemän kaltaiselle puhetavalle: Demokratian ja osallistavan tiedeviestinnän käsitettä venyttävän, markkinasuuntautuneen tiede- ja terveyspuheen voisi tasapainottaa neo-paternalistisella sivistyspuheella, joka muistuttaa avoimessa eliittilähtöisyydessään tiedeviestinnän perinteistä puutemallia, mutta on tiede- ja ihmiskualtaan monipuolisempi. Yksilöiden osallistumista suuntaaviksi vapauden esikuviksi valikoituisivat vanhuutta, empatiaa ja viisautta arvostavat oppi-isät ja -äidit.

Pieni osa tämän väitöstutkimuksen aineistosta tarjoaa jo nyt mahdollisuuden käyttää tiedettä ja ihmissuhteita vastuullisen kuvittelun rakennusaineeksi. Evoluutiokeskustelun reflektointi tiedediskurssi ja muutaman esikuvan kehitysoptimistisesti aikasuuuntautunut itseymmärrys viitoittavat tietä, jolla tietoteoreettisesta ehdottomuudesta vapautunut, rajoistaan tietoinen tiedeviestintä ja elämäntyylipuhe voivat tarjota omaehtoiseen ajatteluun sopivia ankkureita,

jotka auttavat ihmisiä ymmärtämään itseään ja muita mahdollisimman kokonaisina. Kun ihmisen itseisarvo, ylisukupolvisten ilmiöiden voima ja inhimillisen olemassaolon suhteellisuus aletaan esittää osana mediavälitteisiä esikuvia ja tiedepuheen lähtöoletuksia, saamme realistisempia samastumiskohteita. Ehkä se rohkaisee yhteiskunnassa pärjääviä laskemaan suojautumisen tasoa ja olemaan myös kovassa faktapuheessaan luottavaisia ja ihmisrakkaita.

KIRJALLISUUS

- Alasuutari, Pertti (1996). Toinen tasavalta. Tampere: Vastapaino
- Alasuutari, Pertti (2006). Suunnitelmataloudesta kilpailutalouteen. Miten muutos oli ideologisesti mahdollinen? Teoksessa Heiskala Risto ja Luhtakallio Eeva (toim.), Uusi jako. Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta? Helsinki: Gaudeamus, 43–64.
- Alexander, Richard & Tinkle D W (1981). Natural Selection and Social Behavior. Recent Research and New Theory. New York: Chiron Press.
- Bauer, Martin (1998). The medicalization of science news – from the ”rocket scalpel” to ”gene-meteorite” complex. Social Science Information 37, 731–751.
- Beck-Gernsheim, Elisabeth (2000). Health and Responsibility: From Social Change to Technological Change and Vice Versa. Teoksessa Adam, Barbara, Beck, Ulrich ja van Loon, Joost (toim.) The Risk Society and Beyond: Critical Issues for social Theory. Lontoo: SAGE. 122–135.
- Bourdieu, Pierre (1984). Distinction. A Social Judgement of Taste. Kääntänyt Richard Nice. Cambridge (MA): Harvard University Press.
- Bucchi, Massimiano (1998). Science and the Media. Alternative routes in scientific communication. Studies in Science, Technology and Society. Lontoo: Routledge.
- Cassidy, Angela (2006). Evolutionary psychology as public science and boudary work. Public Understanding of Science 15 (2), 175–205.
- Carvalho, Anabela (2007). Idelological cultures and media discourses on scienctific knowledge: re-reading news on climate change. Public Understanding of Science 16 (2), 223–243.
- Eide, Martin & Knight, Graham (1999). Public/Private Service. Service Journalism and the Problems of Everyday Life. European Journal of Communication 14 (4), 525–547.

- Erikson, Erik H. (1950/1982). *Lapsuus ja yhteiskunta*. Suom. Esko Huttunen. Jyväskylä: Gummerus.
- Eurobarometer (2010). Flash Eurobarometer on H1N1. EB series #287. Euroopan komissio. Osoite: ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_287_en.pdf
- Fairclough, Norman (1995/2002). *Miten media puhuu*. Suom. Virpi Blom ja Kaarina Hazard. Tampere: Vastapaino.
- Featherstone, Mike (1991) *Consumer Culture and Postmodernism*. Lontoo: SAGE.
- Freud, Anna (1966). *Minän puolustusmekanismit*. Suom. Kai Kaila. Espoo: Weilin+Göös.
- Felt, Ulrike, Fochler, Maximilian, Muller, Annina & Strassnig, Michael (2010). Unruly ethics: on the difficulties of a bottom-up approach to ethics in the field of genomics. *Public Understanding of Science* 18 (3), 354–371.
- Hall, Stuart (1997/1999). Toisen spektaakkeli. Teoksessa Hall, Stuart (suom. ja toim. Mikko Lehtonen ja Juha Herkman), *Identiteetti*. Tampere: Vastapaino, 139 – 222.
- Haila, Yrjö (2000). Ihmisen DNA kartoitettu (melkein) – Entä sitten? *Tiede & Edistys* 26: 2, 141 – 150.
- Heiskala Risto & Luhtakallio Eeva (toim.) (2006). *Uusi jako. Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta?* Helsinki: Gaudeamus.
- Heiskala, Risto (2006). Kansainvälisen toimintaympäristön muutos ja Suomen yhteiskunnallinen murros. Teoksessa: Heiskala Risto ja Luhtakallio Eeva (toim.) *Uusi jako. Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta?* Helsinki: Gaudeamus, 14–42.
- Helén, Ilpo (2004). Health in Prospect. *Science Studies* 17 (1), 3–19.
- Helén, Ilpo & Jauho, Mikko (2003). *Kansalaisuus ja kansanterveys*. Helsinki: Gaudeamus.
- Helkama, Klaus & Seppälä, Tuija (2006). Arvojen muutos Suomessa 1980-luvulta 2000-luvulle. Teoksessa: Heiskala Risto ja Luhtakallio Eeva (toim.)

- Uusi jako. Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta? Helsinki: Gaudeamus, 131–155.
- Herkman, Juha (2012). *Politiikka ja mediajulkisuus*. Tampere: Vastapaino.
- Hiilamo, Heikki, Sakari Hänninen & Kaisa Kinnunen (2011). Huono-osaisuuden kytkennästä diakonian asiakkaille. *Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti* 48: 1, 4–21.
- Hilgartner, Stephen (1990). The dominant view of popularization: conceptual problems, political uses. *Social Studies of Science* 20 (3), 519–539.
- Honkasalo, Marja-Liisa (2008). *Reikä sydämessä. Sairaus pohjoiskarjalaisessa maisemassa*. Tampere: Vastapaino.
- Horkheimer, Max (1947/2008). Välineellisen järjen kritiikki. Suom. Olli-Pekka Moisio ja Veikko Pietilä. Tampere: Vastapaino.
- Hyypä, Markku T (2010). *Social Capital, Population, Health and Survival*. Dordrecht, New York: Springer.
- Ikonen, Pentti (2004). Lyhyt tutkielma vanhuudesta ja viisaudesta. Teoksessa Pentti Ikonen, *Psykoanalyttisia tutkielmia. Nuorisopsykoterapia-säätiö*. Helsinki: Yliopistopaino, 159–166.
- Jallinoja, Riitta (1991). *Moderni elämä. Ajankuva ja käytäntö*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Jallinoja, Riitta (2006). *Perheen vastaisku. Familistista käännettä jäljittämässä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Järvi, Ulla (2010). *Media terveyden lähteillä. Miten sairaus ja terveys rakentuvat 2000-luvun mediassa*. Jyväskylä *Studies in Humanities* 150. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Kahma, Nina (2010). *Yhteiskuntaluokka ja maku*. Helsinki: Unigrafia.
- Kandel, Eric R. (1999). Biology and the Future of Psychoanalysis: A New Intellectual Framework for Psychiatry Revisited. *American Journal of Psychiatry* 156: 4, 505–524.

- Karvonen, Erkki (1992). Ruumis ja kulttuurinen järjestys. Teoksessa Karvonen, Erkki: Odotuksen struktuurit ja populaari representaatio. Tampereen yliopisto, Tiedotusopin laitos, 191–202.
- Karvonen, Erkki (1999). Perspektiivinen realismi – parempi perustus kansalaisjournalismille? Tiedotustutkimus 22 (2), 44–59.
- Karvonen, Erkki (2000). Tulkintakehys (frame) ja kehystäminen. Tiedotustutkimus 23 (2), 78–84.
- Keller, Evelyn Fox (2000). The Century of the Gene. Cambridge (MA): Harvard University Press.
- Kiikeri, Mika & Ylikoski, Petri (2004). Tiede tutkimuskohteena. Filosofinen johdatus tieteen tutkimukseen. Helsinki: Gaudeamus.
- Koskinen, Seppo & Martelin, Tuija (2007). Nykyiset kansanterveysongelmat ja mahdollisuudet niiden torjumiseen. Teoksessa Pekurinen, Markku & Puska, Pekka (toim.) Terveystieteiden huollon menojen hillintä: Rahoitusjärjestelmän ja ennaltaehkäisyn merkitys. Valtioneuvoston kanslian julkaisuja 4/2007. Helsinki: Edita Prima.
- Kortteinen, Matti (1999). Sosiaalinen luottamus työttömien selviytymisessä – keskustelua Anthony Giddensin kanssa. Teoksessa Sari Näre (toim.) Tunteiden Sosiologiaa. II Historiaa ja säätelyä. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 343–367.
- Kortteinen, Matti & Tuomikoski, Hannu (1998). Työtön. Tutkimus pitkäaikais-työttömien selviytymisestä. Helsinki: Tammi.
- Latour, Bruno (1991/2006). Emme ole koskaan olleet moderneja. Suom. Risto Suikkanen. Tampere: Vastapaino.
- Leader, Darian & Corfield, David (2007). Why do people get ill? Lontoo: Hamish Hamilton.
- Lehtinen, Aki Petteri (2010). Uuspragmatismi ja biologian filosofia. Kielellisiä työkaluja elämäntieteisiin. Tiede & Edistys 34 (4), 290–306.
- Lehtonen, Johannes (2012). Ruumiillisuus tietoisuuden alustana. Tiede & Edistys 37: 3, 230–236.

- Lehtonen, Mikko (1995). Maskuliinisuus ja suomalaisuus: Topeliuksen Maamme kirja. Teoksessa Mikko Lehtonen, Pikku jättiläisiä. Tampere: Vastapaino, 95–114.
- Luostarinen, Heikki & Uskali, Turo (2006). Suomalainen journalismi ja yhteiskunnan muutos. Teoksessa: Heiskala Risto ja Luhtakallio Eeva (toim.) Uusi jako. Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta? Helsinki: Gaudeamus, 179–201.
- Mattila, Marketta (2011). Symmetrisiä ystäviä. Kolumni. Kirkko & Kaupunki 35/2011 (21.9.) <http://nakoislehti.kirkkojakaupunki.fi/nakoislehti/2011/kirkko-kaupunki-35/primapaper> (luettu 16.4.2014)
- Michael, Mike (2009). Publics performing publics: of PiGs, PiPs and politics. *Public Understanding of Science* 18: 5, 617–631.
- Nisbet, Matthew C & Scheufele, Dietram A (2009). What's Next for Science Communication? Promising Directions and Lingering Distractions. *American Journal of Botany* 96: 10, 1767–1778.
- Perelman, Chaïm (1977/1996). Retoriikan valtakunta. Suom. Leevi Lehto. Tampere: Vastapaino.
- Portin, Petter (2012). Mullistaako epigeneettinen periytyminen evoluutioteorian perusteet? *Tieteessä tapahtuu* 30 (2), 26–34.
- Puska, Pekka, Wiio, Juhani, McAlister, Alfred, Koskela, Kaj, Smolander, A., Pekkola, J. & Maccoby, N. (1985). Planned Use of Mass Media in National Health Promotion: The "Keys to Health" TV Program in 1982 in Finland. *Canadian Journal of Public Health* 76, 336–342.
- Railo, Erkkä (2011). Henkilökohtainen on poliittista. Neuvottelu politiikan sukupuolittuneesta työnjaosta Annan julkaisemissa poliitikkojen henkilökuvissa vuosina 1975–2005. Turun yliopisto: Annales Universitatis Turkuensis C 310.
- Robins, Kevin (1996). Into the Image. Culture and Politics in the Field of Vision. Lontoo: Routledge
- Rorty, Richard (1980). Philosophy and the Mirror of Nature. Princeton: Princeton University Press.

- Rose, Nicholas & Novas, Carlos (2004). Biological Citizenship. Teoksessa Aiwā Ong & Stephen Collier (toim.) *Global Assemblages: technology, politics, ethics as anthropological problems*. Oxford: Blackwell, 439–463.
- Saari, Juho (2010). *Yksinäisten yhteiskunta*. Helsinki: WSOY Pro.
- Seppänen, Janne (2005). *Katseen voima. Kohti visuaalista lukutaitoa*. Tampere: Vastapaino.
- Seppänen, Janne & Väliverronen, Esa (2012). *Mediayhteiskunta*. Tampere: Vastapaino.
- Siltala, Juha (1992). *Suomalainen ahdistus. Huoli sielun pelastumisesta*. Helsinki: Otava.
- Siltala, Juha (1999). Sosiologinen ja psykologinen minä: minuus vuorovaikutuksen historiana ja tunnedyneamisena kokonaisuutena. Teoksessa Sari Näre (toim.) *Tunteiden Sosiologiaa. II Historiaa ja säätelyä*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 371–465.
- Sitran tiedote 17.8.2005. <http://www.sitra.fi/uutiset/elintarvikkeet-ja-ravitse-mus/suomesta-terveellisen-ravitsemuksen-mallimaa> (luettu 21.4.2014)
- Sumiala, Johanna (2010). *Median rituaalit. Johdatus media-antropologiaan*. Tampere: Vastapaino.
- Talala, Kirsi, Härkänen, Tommi, Martelin, Tuija, Karvonen, Sakari, Mäki-opas, Tomi, Manderbacka, Kristiina, Suvisaari, Jaana, Sainio, Päivi, Rissanen, Harri, Ruokolainen, Outi, Heloma, Antero & Koskinen, Seppo (2014). Koulutusryhmien väliset terveys- ja hyvinvointierot ovat edelleen suuria. *Suomen Lääkärilehti* 69: 36, 2185 –2192.
- Tiedebarometrit 2001, 2004, 2007 ja 2010. (elektroninen aineisto). Tieteen tiedotus ry (tekijä). Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto (jakaja).
- Tiedebarometri 2013. Tieteen tiedotus ry (julkaisija). Porvoo: Kirjapaino Uusi-maa.
- Torkkola, Sinikka & Mäki-Kuutti, Anna-Maria (2012). *Terveydet ja sairaudet mediassa*. Teoksessa Honkasalo, Marja-Liisa & Salmi, Hannu (toim.) *Ter-*

- veyttä kulttuurin ehdoilla. Näkökulmia kulttuuriseen terveystutkimukseen. Turku: k&h Kulttuurihistoria, Turun yliopisto. 105–130.
- Tuomainen, Raimo (1999). Medikalisaatio – aikamme sairaus. Tampere: Vastapaino.
- Töyry, Maija (2005). Varhaiset naistenlehdet ja naisten elämän ristiriidat. Neuvotteluja lukijasopimuksesta. Viestinnän julkaisuja 10. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Välimäki, Jukka (1999). Minuus ja vuorovaikutus. Teoksessa Esa Roos, Vesa Manninen & Jukka Välimäki (toim.). Kohti piilotajuntaa: Psykoanalyttisia tutkielmia. Helsinki: Yliopistopaino, 121–154.
- Välimäki, Jukka (2006). Yksilön voima ja sukupolvien vuorovaikutus. Teoksessa Esa Roos, Henrik Enckell & Antti Kumento (toim.) Myytit, vietit ja minuus. Psykoanalyttisia tutkielmia. Helsinki: Yliopistopaino, 189–224.
- Väliverronen, Esa (1993). Science and the media. Changing relations. *Science Studies* 6 (2), 23–34.
- Väliverronen, Esa (1996). Ympäristöuhkan anatomia. Tampere: Vastapaino.
- Väliverronen, Esa (2001). From Mediation to Mediatization. The new politics of communicating science and biotechnology. Teoksessa Ullamaija Kivikuru & Tarja Savolainen (toim.) *The Politics of Public Issues*. Helsinki: Yliopistopaino, 157–177.
- Väliverronen, Esa (2002). Tarinoita Huomenesta. Eli miten biotekniikan tulevaisuutta tuotetaan. *Tiedotustutkimus* 25(1), 109–124.
- Väliverronen Esa (2005). Lääketiede mediassa. *Duodecim* 121 (13), 1394–1399.
- Väliverronen, Esa (2007). Geenipuheen lupaus. Biotekniikan tarinat mediassa. Viestinnän julkaisuja 13. Helsingin yliopisto: Viestinnän laitos.
- Waska, Robert (2013). Object relational disturbances may underlie the diagnosis of attention deficit disorder in adults. *International Forum of Psychoanalysis*. DOI: 10.1080/0803706X.2013.813075

- Whitmarsh, Lorraine, Kean, Sharon, Russel, Claire, Peacock, Matthew & Haste, Helen (2005). Connecting Science: What we don't know about science in society. The British Association for the Advancement of Science. Osoite: http://psych.cf.ac.uk/home2/whitmarsh/ConnettingScience_review.pdf (luettu 4.4.2014).
- Wiio, Juhani (1984). Televisio ja arkikäyttäytyminen. Tutkimus mahdollisuuksista vaikuttaa television avulla kansalaisten terveyteen liittyviin elintapoihin. Espoo: Weilin&Göös.
- Wilkinson, Clare, Bultitude, Karen & Dawson, Emily (2011). "Oh Yes, Robots! People Like Robots; the Robot Should do Something": Perspectives and Prospects in Public Engagement With Robotics. *Science Communication* 33 (3), 367–397.
- Winnicott, Donald (2006/1965). *The Family and Individual Development*. Lontoo: Routledge.
- Wynne, Brian (1996). May the sheep safely graze? A reflexive view of the expert-lay knowledge divide. Teoksessa Scott Lash, Bronislaw Szerszynski & Brian Wynne (toim.) *Risk, environment and modernity: towards a new ecology*. Lontoo: Sage.
- Wynne, Brian (1995). *Public Understanding of Science*. Teoksessa: Sheila Jasanoff, Gerard E. Markle, James Pedersen & Trevor Pinch (toim.) *Handbook of Science and Technology Studies*. Albany: Sage, 361–388.
- Wynne, Brian (2005). Reflexing Complexity. Post-genomic Knowledge and Reductionist Returns in Public Science. *Theory, Culture and Society* 22 (5), 67–94.